

Vaativa erityinen tuki esi- ja perusopetuksessa

Kehittämisryhmän loppuraportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:34

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2017:34

Vaativa erityinen tuki esi- ja perusopetuksessa

Kehittämisryhmän loppuraportti

*Suomi
Finland*
100

Opetus- ja kulttuuriministeriö

ISBN Nid.: 978-952-263-494-8

ISBN PDF: 978-952-263-495-5

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto, Teija Metsänperä

Helsinki 2017

Kuvailulehti

Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö		Syyskuu 2017
Tekijät	Puheenjohtaja: Opetusneuvos Jussi Pihkala, Opetus- ja kulttuuriministeriö Sihteeri: Ylitarkastaja Kirsi Lamberg, Opetus- ja kulttuuriministeriö Sihteeri: Projektipäällikkö Terhi Ojala, Helsingin yliopisto		
Julkaisun nimi	Vaativa erityinen tuki esi- ja perusopetuksessa. Kehittämisryhmän loppuraportti		
Julkaisusarja ja numero	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:34		
Diaarinumero	11/040/2015	Teema	koulutus
ISBN painettu	978-952-263-494-8	ISSN painettu	1799-0343
ISBN PDF	978-952-263-495-5	ISSN PDF	1799-0351
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-495-5		
Sivumäärä	91	Kieli	suomi
Asiasanat	perusopetus, esiopetus, vaativa erityinen tuki		
Tiivistelmä	<p>Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 12.3.2015 vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän jaostoineen (Dnro 11/040/2015). Ryhmälle suunnattu tehtävänanto kattoi sairaalaopetusyksiköiden, kuntien ja kuntayhtymien ja yksityisten laitos- ja erityiskoulujen tarjoaman opetuksen ja koulukäynnin kehittämisen.</p> <p>Kehittämisryhmän asettamisen taustalla vaikuttivat oppimisen ja koulunkäynnin tukea koskevat lakimuutokset. Perusopetuslain erityisopetusta ja oppilaalle annettavaa muuta tukea koskevat säännökset tulivat voimaan vuonna 2011. Lakimuutosten tavoitteena oli vahvistaa esi- ja perusopetuksen oppilaan oikeutta saada oppimisen ja koulunkäynnin tukea riittävän varhain ja joustavasti opetuksen yhteydessä, lisätä tuen suunnitelmallisuutta ja tehostaa tukitoimia sekä moniammatillista yhteistyötä. Opetus- ja kulttuuriministeriö arvioi vuonna 2014 eduskunnan sivistysvaliokunnalle luovutetussa selvityksessään kolmiportaisen tuen toimeenpanoa (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:2). Selvityksessä ilmeni, että toiminnan painopiste on siirtynyt oppimisen tuen korjaavista toimita ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin. Selvityksen kehittämis ehdotuksissa kiinnitettiin huomiota tilanteen kartoittamiseen niiden oppilaiden osalta, jotka ovat vaarassa jäädä ilman perusopetuksen päättötodistusta ja joilla on riski syrjäytyä perusopetuksesta. Vuoden 2011 oppimisen tuen kokonaisuutta koskevan lakimuutosten jälkeen on toteutettu useita lakihankkeita, joiden tavoitteena on ollut tukea oppilaan oppimista ja koulunkäyntiä. Esimerkiksi elokuussa 2014 voimaan tullut oppilashuollon lainsäädäntö toi muutoksia myös oppimisen ja koulunkäynnin tuen järjestämistä koskeviin säännöksiin.</p> <p>Tämä loppuraportti sisältää vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän ja sen jaostojen laatiman yleiskatsauksen vaativan erityisen tuen tilaan Suomessa sekä kehittämis ehdotukset opetus- ja kulttuuriministeriölle vaativan erityisen tuen oppilaiden opetuksen kehittämiseksi. Ryhmä esittää kehittämis ehdotuksia, jotka liittyvät muun muassa informaatio-ohjaukseen, lainsäädännön muutostarpeisiin sekä toimintakulttuurin muutokseen ja monialaisen yhteistyön kehittämiseen. Kehittämisryhmän ehdotuksilla pyritään turvaamaan jokaisen oppilaan oikeus saada opetusta jokaisena esiopetus- ja koulupäivänään, aina kun se oppilaan terveydentila huomioon ottaen on mahdollista.</p>		
Kustantaja	Opetus- ja kulttuuriministeriö		
Painopaikka ja vuosi	Lönnberg Print & Promo, 2017		
Julkaisun jakaja/ myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet	September 2017	
Författare	Ordförande: Undervisningsråd Jussi Pihkala, Undervisnings- och kulturministeriet Sekreterare: Överinspektör Kirsi Lamberg, Undervisnings- och kulturministeriet Sekreterare: Projektchef Terhi Ojala, Helsingfors universitet		
Publikationens titel	Krävande särskilt stöd i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen. Utvecklingsgruppens slutrapport		
Publikationsseriens namn och nummer	Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2017:34		
Diarienummer	11/040/2015	Tema	utbildning
ISBN tryckt	978-952-263-494-8	ISSN tryckt	1799-0343
ISBN PDF	978-952-263-495-5	ISSN PDF	1799-0351
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-495-5		
Sidantal	91	Språk	finska
Nyckelord	grundläggande utbildning, förskoleundervisning, krävande särskilt stöd		
Referat	<p>Den 12.3.2015 tillsatte Undervisnings- och kulturministeriet en utvecklingsgrupp inklusive sektioner för krävande särskilt stöd (Dnr 11/040/2015). Gruppens uppdrag omfattade att utveckla den undervisning och skolgång som tillhandahålls vid undervisningsenheter vid sjukhus, i kommuner och samkommuner och vid privata skolhem och specialskolor.</p> <p>Bakgrundsfaktorer till att utvecklingsgruppen tillsattes var lagändringarna gällande lärande och skolgång. De bestämmelser i lagen om grundläggande utbildning som gäller specialundervisning och annat stöd för eleven trädde i kraft 2011. Syftet med lagändringarna var att i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen stärka elevens rätt att få stöd för lärande och skolgång i ett tillräckligt tidigt skede och flexibelt i anslutning till undervisningen. Därtill var syftet att göra stödet mer systematiskt samt att effektivisera stödåtgärderna och det multidisciplinära samarbetet. Undervisnings- och kulturministeriet utvärderade verkställandet av stödet i tre steg i sin utredning som lämnades till riksdagens kulturutskott 2014 (Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2014:2). Av utredningen framkom att tyngdpunkten i verksamheten har förflyttats från korrigerande till förebyggande åtgärder. I utvecklingsförslagen i utredningen fästes uppmärksamhet vid att kartlägga situationen i fråga om de elever som riskerar att bli utan avgångsbetyg och uteslutas från den grundläggande utbildningen. Efter lagändringarna gällande helheten för stöd av lärande har flera lagprojekt genomförts i syfte att stödja elevens lärande och skolgång. Till exempel lagstiftningen om elevvården som trädde i kraft i augusti 2014 medförde förändringar även i bestämmelserna om anordnade av stöd för lärande och skolgång.</p> <p>Denna slutrapport innehåller en översikt som har utarbetats av utvecklingsgruppen för krävande särskilt stöd inklusive dess sektioner där dessa redogör för det krävande särskilda stödets nuläge och lägger fram utvecklingsförslag för Undervisnings- och kulturministeriet om utveckling av undervisningen för elever som behöver krävande särskilt stöd. Utvecklingsgruppen presenterar utvecklingsförslag som hänför sig till bland annat informationsstyrning, behov av ändring av lagstiftningen, förändring av verksamhetskulturen och utveckling av det multidisciplinära samarbetet. Med hjälp av utvecklingsgruppens förslag strävar man efter att trygga varje elevs rätt att få undervisning varje skoldag inom förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen alltid när det är möjligt med hänsyn till elevens hälsotillstånd.</p>		
Förläggare	Undervisnings- och kulturministeriet		
Tryckort och år	Lönnerberg Print & Promo, 2017		
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

Opetus- ja kulttuuriministeriölle	6
1 Johdanto	9
2 Vaativan erityisen tuen ryhmän kehittämissuositukset	18
3 Vaativan erityisen tuen käsite ja tutkimus-tuloksia (VETURI-hanke 2011–2015)	34
4 Koulukuntoisuus koulunkäyntikyky	38
5 Sairaalaopetus	43
6 Erityishuollon palvelujen yhteyteen sijoittuvien koulujen tarjoama opetus .	49
7 Valtion koulukodit opetuksen järjestäjänä	57
8 Valtakunnallinen oppimis- ja ohjauskeskus – Valteri	61
9 Kunnalliset ja yksityiset erityiskoulut vaativan erityisen tuen kentässä	65
10 Tuuve – Tuettua verkko-opetusta erityistilanteissa	69
Liitteet	73
Liite 1. Oppimisen ja koulunkäynnin tuen nykytilan kuvaus	73
Liite 2. Oppilas- ja opiskelijahuolto oppimisen tukena.....	79
Liite 3. Lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen perusopetuksen järjestäminen...	84
Liite 4. Asiantuntijoiden kuulemiset työskentelyn aikana.....	90

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖLLE

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 12.3.2015 vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän jaostoineen (Dnro 11/040/2015). Ryhmälle suunnattu tehtävänanto kattoi sairaalaopetusyksiköiden, kuntien ja kuntayhtymien ja yksityisten laitospetoksen ja erityiskoulujen tarjoaman opetuksen ja koulukäynnin kehittämisen.

Ryhmän tehtävänä oli:

- tuottaa määrällistä ja laadullista tietoa sekä selkiyttää käsitteistöä aihealueelta
- selvittää yksittäisen tilastovuoden ilman perusopetuksen päättötodistuksen jääneiden oppilaiden määrä ja tilanne
- selvittää erilaisten poikkeavien opetusjärjestelyiden laajuutta ja toimintatapoja, jotka liittyvät perusopetuslain 18 §:n mukaisiin järjestelyihin
- kehittää joustavaa koulupolkua ja sen nivelvaiheita varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- selvittää koulukiusaamisen ehkäiseviä toimintatapoja

Kehittämisryhmän puheenjohtajaksi opetus- ja kulttuuriministeriö kutsui opetusneuvos Jussi Pihkalan opetus- ja kulttuuriministeriöstä ja jäseniksi lakimies Minna Antilan Kuntaliitosta, hallitusneuvos Anne-Marie Brissonin opetus- ja kulttuuriministeriöstä, lakimies Merike Helanderin lapsiasiainvaltuutetun toimistosta, opetuspäällikkö Merja Koiviston Lapuan kaupungista (1.8.2015 asti, sittemmin asiantuntijana Oppimis- ja ohjauskeskus Valterista), opetusneuvos Pirjo Koivulan Opetushallituksesta, dosentti Elina Kontun Helsingin yliopistosta, johtaja Anita Lammassaaren Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymästä, erityisasiantuntija Päivi Lyhykäisen Opettajien ammattijärjestöstä (OAJ), johtava rehtori Anne Vierelän Oppimis- ja ohjauskeskus Valterista, toiminnanjohtaja Marianna Ohtosen Kehitysvammaliitosta, hallitussihteeri Annika Parsonsin sosiaali- ja terveysministeriöstä, perusopetusjohtaja Mari Routin Lappeenrannan kaupungista ja rehtori Mika Saatsin Kalliomaan koulusta.

Muina asiantuntijoina ryhmän työskentelyyn kutsuttiin johtaja Markku Niemelä Rinnekoti-säätiöstä, johtaja Matti Salminen Valtion lastensuojeluyksiköistä sekä koordinoiva rehtori Jani Melig Valtion koulukodeista.

Ryhmän sihteereiksi kutsuttiin projektipäällikkö Terhi Ojala Helsingin yliopistosta ja ylitarkastaja Kirsi Lamberg opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Kehittämisyhmän työskentely kokosi yhteen esi- ja perusopetuksen vaativan erityisen tuen keskeiset tahot. Ryhmä kuuli useita asiantuntijoita (liite 4) ja työskenteli poikkihallinnollisesti.

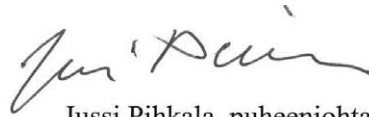
Ryhmän työskentelyä tuki kaksi jaostoa: laitoskoulujen jaosto eli Elmeri-koulujen jaosto ja sairaalaopetuksen jaosto.

Kehittämisyhmä kokoontui yhteensä 10 kertaa ja sen jaostot erikseen 8 kertaa.

Tämä loppuraportti sisältää ryhmän ja sen jaostojen laatimat kehittämis ehdotukset opetus- ja kulttuuriministeriölle vaativan erityisen tuen oppilaiden oikeudesta saada perusopetusta sekä yleiskatsauksen vaativan erityisen tuen tilaan Suomessa.

Loppuraportin laatimiseen on osallistunut vaativan erityisen tuen kentän toimijoita ja asiantuntijoita, joille haluamme osoittaa kiitoksen vaativan erityisen tuen kehittämisen puolesta tehdystä työstä.

Helsingissä 13. päivänä kesäkuuta 2017

Jussi Pihkala, puheenjohtaja

Minna Antila

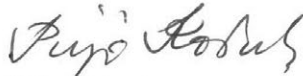
Anne-Marie Brisson

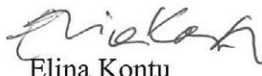
Merike Helander

Merja Koivisto

Pirjo Koivula

Elina Kontu

Anita Lammassaari

Päivi Lyhykäinen

Marianna Ohtonen

Annika Parsons

Mari Routti

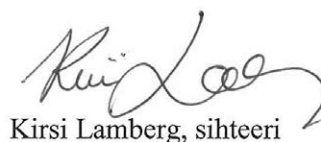
Mika Saatsi

Anne Vierelä

Terhi Ojala, sihteeri

Kirsi Lamberg, sihteeri

1 Johdanto

*Jussi Pihkala, opetusneuvos ja Kirsi Lamberg, ylitarkastaja,
opetus- ja kulttuuriministeriö*

Oppimisen ja koulunkäynnin tuen kolmiportaisuus

Osana esi- ja perusopetuksen laadun kehittämistä opetus- ja kulttuuriministeriö asetti maaliskuussa 2006 erityisopetuksen ohjausryhmän, joka laati tehtävänsä mukaisesti ehdotukset esi- ja perusopetuksen pitkän tähtäimen kehittämisstrategiaksi. Erityisopetuksen strategiassa (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 47:2007) ohjausryhmä ehdotti erityisopetusta koskevien käytäntöjen muuttamista siten, että painopistettä siirretään varhaiseen tukeen ja ennaltaehkäisevään toimintaan. Ohjausryhmä ehdotti myös erityisen tuen päätösten sisällön vahvistamista.

Opetus- ja kulttuuriministeriö valmisteli esityksen pohjalta perusopetuslain erityisopetusta ja oppilaalle annettavaa muuta tukea koskevat säännökset. Eduskunta hyväksyi lakimuutokset vuonna 2010 ja ne astuivat voimaan vuonna 2011, oppilashuoltoa koskevien säännösten osalta kuitenkin jo vuonna 2010. Lakimuutosten tavoitteena oli vahvistaa esi- ja perusopetuksen oppilaan oikeutta saada oppimisen ja koulunkäynnin tukea riittävän varhain ja joustavasti opetuksen yhteydessä, lisätä tuen suunnitelmallisuutta ja tehostaa tukitoimia sekä moniammatillista yhteistyötä. Lakimuutoksen tavoitteena oli tehdä tukiprosessi läpinäkyvämmäksi ja vahvistaa oppilaan oikeutta suunnitelmalliseen varhaiseen ja ennalta ehkäisevään oppimisen ja kasvun tukeen. Muutoksen myötä oppimisen tukea vahvistettiin siten, että opetuksen yhteydessä annettavaa yleistä tukea vahvemmat tukimuodot ovat tehostettu tuki ja erityinen tuki. Oppilaalle, joka tarvitsee pidempikestoista ja laajempaa tukea annetaan tehostettua tukea tai tehdään erityisen tuen päätös, jossa määrätään oppilaan opetuksen järjestämisestä ja hänen tarvitsemistaan tukipalveluista. Kokonaisuudesta käytetään nimitystä *kolmiportainen tuki*.

Muutoksen toimeenpanoa tuettiin valtionavustuksin vuosina 2008–2011 kansallisella tehostetun ja erityisen tuen kehittämistoiminnalla eli ns. Kelpo-hankkeella yhteensä noin 45 miljoonalla eurolla.

Opetus- ja kulttuuriministeriö arvioi vuonna 2014 eduskunnan sivistysvaliokunnalle luovutetussa selvityksessään kolmiportaisen tuen toimeenpanoa (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2014:2). Selvityksessä ilmeni, että toiminnan painopiste on siirtynyt oppimisen tuen korjaavista toimista ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin. Erityistä tukea saavien oppilaiden määrä on vähentynyt tehostettua tukea saavien oppilaiden osuuden kasvaessa. Selvityksen perusteella kunnat olivat edistyneet perusopetuslain muutosten toimeenpanossa tavoitteiden mukaisesti, mutta kuntakohtaisten erojen todettiin olevan huomattavia. Selvitys osoitti haasteeksi muun muassa perusopetuslain 18 §:n mukaiset poikkeavat opetusjärjestelyt. Vaativan erityisen tuen osalta perusopetuslain muutokset eivät näyttäneet tuoneen pedagogisiin käytänteisiin muutoksia, epäpätevien opettajien osuus oli iso ja opettajien vaihtuvuus oli suurta. Selvityksen kehittämissuhteissa kiinnitettiin huomiota tilanteen kartoittamiseksi niiden oppilaiden osalta, jotka ovat vaarassa jäädä ilman perusopetuksen päättötodistusta ja joilla on riski syrjäytyä perusopetuksesta.

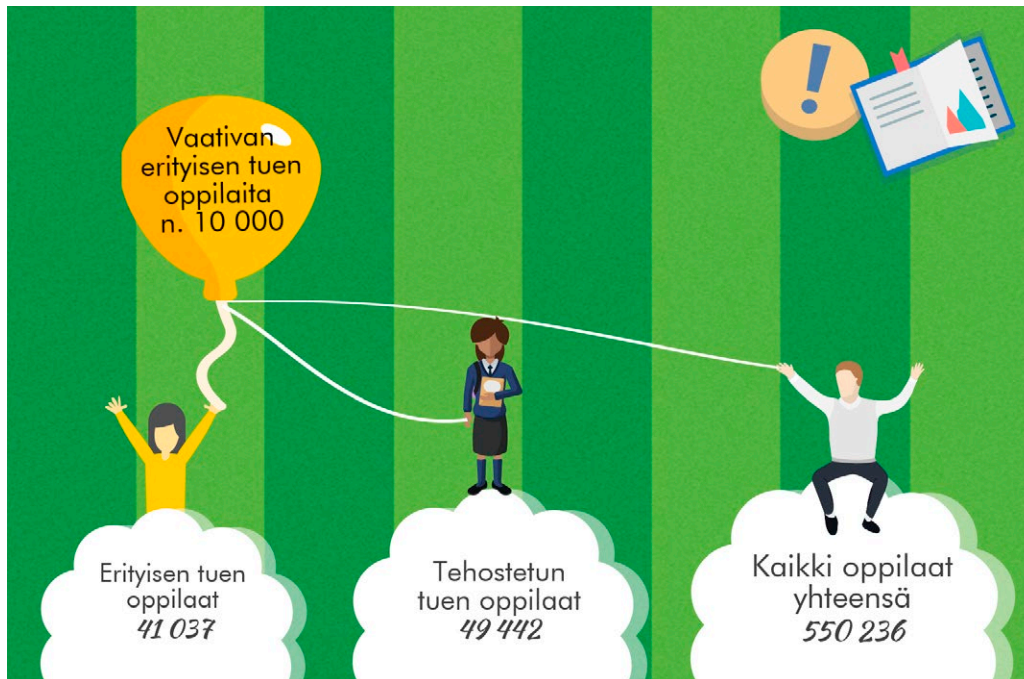
Muut perusopetus- ja rahoituslainsäädännön muutokset

Lakimuutokset perusopetuksen ja toisen asteen koulujen ja oppilaitosten työrauhan sekä osallisuuden parantamisesta tulivat voimaan vuoden 2014 alusta. Lisäksi perusopetuslakia muutettiin siten, että sairaalan sijaintikunnan velvollisuus järjestää perusopetusta kattaa aina erikoissairaanhoidon potilaana olevan oppilaan opetuksen siinä määrin kuin hänen terveydentilansa sen sallii. Sairaalaopetuksessa oppilaille tulee järjestää myös riittävät siirtymävaiheiden tuki. Elokuun alusta vuonna 2014 voimaan tullut oppilashuollon lainsäädäntö toi lisäksi muutoksia oppimisen ja koulunkäynnin tuen järjestämistä koskeviin säännöksiin. Muutoksen tavoitteena oli siirtää painopistettä nykyisestä ongelmakeskeisestä toiminnasta ennaltaehkäisevään ja varhaiseen tukeen. Muutoksen myötä myös toisen asteen opiskelijat ovat oikeutettuja vastaaviin opiskeluhuollon kuraattori- ja psykologipalveluihin.

Sijoitettujen lasten opetuksen järjestämisen rahoituksen osalta opetus- ja kulttuuriministeriö selkiytti lainsäädäntöä vuonna 2013. Lainsäädäntöä lasten kotikunnan korvausvelvollisuudesta täsmennettiin, koska kaikkien huostaan otettujen ja kotikuntansa ulkopuolelle sijoitettujen lasten perusopetusta ei järjestetty lainsäädännön mukaisesti. Opetuksen järjestäjän saaman korvauksen sääntely koettiin epäselväksi.

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän asettamisen tausta

Vaativan erityisen tuen oppilaiden osuus on melko pieni perusopetuksen oppilaista. Erityistä tukea saavia oppilaita oli noin 40 000 syksyllä 2016. Osa tästä oppilasjoukosta on vaativaa erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria. Kehittämisryhmän laskelmien ja arvioiden mukaan vaativaa erityistä tukea oppimisen ja koulunkäynnin tueksi tarvitsee vuosittain noin 10 000 oppilasta. (Ks. kuvio 1)

Kuvio 1. Esi- ja perusopetuksen oppilasmäärät syksyllä 2016 (Tilastokeskus 2017). Luvut sisältävät vain koulun yhteydessä järjestettävän esiopetuksen. Vaativan erityisen tuen oppilasmäärä pohjautuu kehittämisryhmän arvioon. Kuvan tekninen toteutus Petra Heikkinen.

Vaativaa erityistä tukea oppimisen ja koulunkäynnin tueksi tarvitsevia oppilaita opiskelee erilaisissa opetuksen järjestämispaikoissa, kuten kuviosta 2 voidaan nähdä. Osa näistä oppilaita opiskelee sairaalaopetuksessa, Elmeri-kouluissa, kunnallisissa tai yksityisissä erityiskouluissa tai oppimis- ja ohjauskeskus Valterin kouluissa. Osa opiskelee valtion tai yksityisten koulukotien kouluissa. Sairaalaopetuksen ja koulukotien koulujen oppilasmäärät vaihtelevat jopa päivittäin.

Vaativaa erityistä tukea tarvitsevia oppilaita opiskelee myös niin sanotuissa yleisopetuksen kouluissa joko tavallisessa opetusryhmässä, joko osin integroituna erityisryhmään tai kokonaan erityisryhmissä. VETURI-hankkeen kartoitusten mukaan erityisesti psyykkisesti oireilevista oppilaita suuri osa opiskelee joko kokoaikaisesti tai pääosin yleisopetuksen ryhmissä (Kokko ym. 2014). Suurimmalla osalla heistä on erityisen tuen päätös, osalla ei ole (Ojala 2017). Lapsen ja nuoren toimintaympäristö (muun muassa koulun toimintakulttuuri sekä henkilökunnan vuorovaikutus- ja muu osaaminen) vaikuttaa suuresti siihen, miten oppilaan oppiminen ja koulunkäynti onnistuu vaativan tuen tarpeesta huolimatta. Yleisopetuksen ryhmissä opiskelevien ja vaativaa erityistä tukea saavien oppilaiden tarkka lukumäärä on vaikeasti selvitettävissä muun muassa edellä mainituista syistä johtuen. Tilastokeskus keräsi vuonna 2010 viimeisen kerran tietoja, jotka liittyivät erityisopetus päätöksen syyhyn (diagnooseihin). Oppilaita, joilla oli tunne-elämän häiriöitä tai sosiaalista sopeutumattomuutta, opiskeli tuolloin osa-aikaisessa erityisopetuksessa 7 111. Luku antanee suuntaa nykyisiin lukumääriin.

Kuvio 2. Vaativaa erityistä tukea tarvitseva oppilas voi opiskella erilaisissa opetuksen järjestämispaikoissa. Kuvan tekninen toteutus Petra Heikkinen.

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän asettamisen ja tehtävien taustalla oli opetuksen järjestäjien, opettajien, huoltajien ja järjestöjen esiin nostamat haasteet, jotka liittyivät opetuksen järjestämiseen ja oppilaan oikeuteen saada opetusta. Kehittämisryhmän tehtävien taustalla oli myös eduskunnalle vuonna 2014 annetun selvityksen (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:2) johtopäätökset.

Myös laillisuusvalvojat ovat kiinnittäneet huomiota tilanteisiin, joissa oikeus saada perusopetusta ei ole toteutunut. Vuonna 2015 eduskunnan oikeusasiamies antoi päätöksen (Dnro 5002/4/14) kanteluun kunnan perusopetuksen järjestämisestä oppivelvollisuuden ylittäneelle nuorelle. Nuoren oppivelvollisuuden suorittaminen oli viivästynyt sairauden hoitamisen vuoksi oppilaan ollessa sairaalakoulussa. Nuoren kotikunta oli hylännyt maksusitoumuksen perusopetuksen järjestämiseksi oppivelvollisuusiän ylittäneen lapsen opetuksen järjestämiseksi. Myös lapsiasiavaltuutettu (LAPS/200/2014) edellytti opetus- ja kulttuuriministeriölle sekä Suomen Kuntaliitolle osoittamassaan esityksessä, että erikoissairaanhoidossa olevan oppilaan opetuksen järjestäminen on turvattava riippumatta siitä, onko oppilas ylittänyt oppivelvollisuusiän ja mikä lapsen kotikunta on. Opetus- ja kulttuuriministeriö on lausunnossaan (OKM/201/050/2014) esittänyt selvittävänsä osana vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän työtä mahdolliset lainsäädännölliset ja rahoituskelliset keinot, joilla oppivelvollisuusiän ylittäneiden nuorten oikeus saada perusopetusta voitaisiin turvata.

Osana aluehallintovirastojen peruspalveluiden arviointia vuonna 2015 aluehallintovirastot selvittivät miten lastensuojelulain perusteella sijoitettujen, oppivelvollisuusikäisten lasten oikeus osallistua perusopetukseen on toteutunut. Selvityksen perusteella suurimmat haasteet lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten opetuksen järjestämisessä johtuvat lasten vaativan erityisen tuen tarpeesta ja siitä, että heidän tuen tarpeistaan ei saada vastaanottavan kunnan opetustoimeen riittävästi tietoa. Sijoituskunnan opetustoimi joutuu järjestämään opetuksen usein lyhyellä varoitusajalla kesken lukuvuoden.

Kehittämisehdotusten taustalla olevat sopimukset ja säädökset

Suomi on sitoutunut kansainvälisten sopimusten perusteella kehittämään suomalaista koulujärjestelmää ja opetusta niin, että kaikkien lasten ja nuorten oppiminen ja koulunkäynti voidaan turvata mahdollisimman hyvin. Sopimusten lähtökohtana on oppilaan oikeus opiskella omassa lähikoulussaan aina kun se on mahdollista. Keskeisin lapsen oikeuksia koskeva kansainvälinen sopimus on Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (Sops 59-60/1991, LOS). Sopimus hyväksyttiin Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yleiskokouksessa marraskuussa 1989 ja Suomessa yleissopimus tuli voimaan 1991.

Yleissopimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä. Sopimuksen mukaan sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Lapsen oikeuksien sopimus turvaa myös nimenomaisesti vammaisen lapsen oikeuden täysipainoiseen ja hyvään elämään sekä erikoishoitoon. Säännös sisältää vammaisen lapsen mahdollisuuden koulunkäyntiin, terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluihin, ammattikoulutukseen ja virkistystoimintaan.

Suomi on sitoutunut kansainvälisten sopimusten perusteella kehittämään kansallista koulutusjärjestelmää ja opetusta niin, että kaikkien lasten ja nuorten kehitys ja oppiminen voidaan turvata mahdollisimman hyvin. Sopimusten lähtökohtana on oppilaan oikeus saada opetusta omassa lähikoulussaan aina kun se on mahdollista. YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 2 artiklan mukaan lapsia ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan minkään hänen tai hänen vanhempiansa/hooltajiensa ominaisuuden tai aseman perusteella. Jokaisella lapsella tulee olla yhtäläinen mahdollisuus saada opetusta (28 artikla). Sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan lapsen etu on otettava huomioon aina ensisijaisena harkintaperusteena lasta koskevassa päätöksenteossa.

Oikeus perusopetukseen on myös YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen (Sops 6/1976) 13 artiklan mukaan jokaisella. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18-19/1990) ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaan keneltäkään ei saa kieltää oikeutta koulutukseen. Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan (SopS 78/2002) 17 artiklan 2 kohdan mukaan sopimusosapuolet sitoutuvat ryhtymään kaikkiin toimiin, joiden tarkoituksena on järjestää lapsille ja nuorille maksuton perusopetus sekä rohkaista heitä käymään säännöllisesti koulua. Suomi on allekirjoittanut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (31.3.2007) ja ratifioinut sen kesäkuussa 2016. YK:n vammaissopimuksen 7 artiklan mukaan sopimuspuolten on muun ohella toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Vammaissopimuksen 19 artikla (eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä) korostaa vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta, valinnanvapautta ja osallistumista sekä riittävien palvelujen merkitystä oikeuksien toteutumisessa. Tämä tarkoittaa siten myös vammaisen lapsen oikeutta osallisuuteen yhteisössään ja lähiympäristössään, mitä muun muassa lähikouluperiaate tukee. Vammaissopimuksen 24 artiklassa sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden koulutukseen ja varmistavat, ettei vammaisia henkilöitä suljeta yleisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle vammaisuutensa perusteella niissä yhteisöissä, joissa he elävät. Sopimuksen osapuolet varmistavat myös, ettei vammaisia lapsia suljeta maksuttoman ja pakollisen ensimmäisen asteen tai toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle vammaisuuden perusteella. Sopimuksen osapuolet varmistavat lisäksi, että vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset ja että vammaiset henkilöt saavat yleisessä koulutusjärjestelmässä heidän tehokasta kouluttautumistaan helpottavan tuen.

Suomen perustuslain (731/1999) 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslain 6 § edellyttää, että julkiset palvelut turvataan jokaiselle yhtäläisesti. Säännös viittaa tosiasialliseen, ei pelkästään muodolliseen yhdenvertaisuuteen. Kysymys on julkisyhteisön velvollisuudesta muokata, soveltaa ja täytäntöön panna lainsäädäntöä niin, että oikeuksien ja palveluiden osalta yhdenvertaisuus toteutuu tosiasiallisesti. Pykälän 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan

sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Pykälän 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksen esitöiden mukaan (HE 309/1993 vp, s. 45) sillä halutaan korostaa, että lapsia tulee kohdella sekä aikuisväestöön nähden tasa-arvoisina, periaatteessa yhtäläiset perusoikeudet omaavina ihmisinä että keskenään yhdenvertaisesti. Lisäksi säännös edellyttää, että lasta tulee kohdella yksilönä, eikä pelkäänsä passiivisena toiminnan kohteena. Säännös tarjoaa myös perustan positiiviselle erityiskohtelulle, jota tarvitaan turvaamaan lasten tasa-arvoinen asema aikuisväestöön nähden, ottaen huomioon lasten heikompi asema sekä erityisen suojelun ja huolenpidon tarve.

Perustuslain 16 §:n 1 momentti takaa subjektiivisen oikeuden maksuttomaan perusopetukseen. Perusopetuksen maksuttomuus merkitsee sitä, että opetusta on voitava saada ilman opiskelijalle aiheutuvia kustannuksia (HE 309/1993 vp). Oikeuteen saada maksutonta perusopetusta katsotaan vahvasti sisältyvän myös oikeus maksuttomaan koulukuljetukseen, riittävään ravintoon sekä välttämättömiin opetusvälineisiin (PeVM 25/1994 vp). Perustuslain 16 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava lisäksi jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Opetus- ja koulutuspalvelut on säädetty pääasiallisesti kuntien tehtäväksi. Kuntien itsehallinto turvataan perustuslain 121 §:ssä. Perustuslain 121 §:n 2 momentin mukaan kunnille annettavista tehtävistä tulee säätää lailla. Varhaiskasvatustalaki (36/1973) säätää lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen. Lain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on muun muassa edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia sekä tukea lapsen oppimisen edellytyksiä. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on myös tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmetyä tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä. Esiopetuksen velvoittavuutta koskeva perusopetuslain muutos tuli voimaan vuonna 2015. Lain mukaan oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna lapsen on osallistuttava vuoden kestävään esiopetukseen tai muuhun esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan. Esiopetuksen velvoittavuuden tavoitteena on parantaa lasten oppimisedellytyksiä ja lisätä koulutuksellista tasa-arvoa. Muutos korostaa lapsen oikeutta esiopetukseen ja oppimisen ja kehityksen kannalta tärkeisiin tukitoimiin. Voimassa olevan perusopetuslain (628/1998) lähtökohtana on, että opetus järjestetään ensisijaisesti oppilaan omissa lähikouluissa tai esiopetuksen järjestämispaikassa, johon oppilaan tarvitsema

oppimisen ja koulunkäynnin tuki tuodaan. Jos se ei ole mahdollista, opetus tulee järjestää erityisryhmässä tai muussa soveltuvassa paikassa.

Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 15 §:n mukaan viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloissakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla.

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmä katsoo yllä mainituilla perusteilla, että jokaisella oppilaalla on oikeus saada perusopetusta jokaisena esiopetus- ja koulupäivänään, aina kun se oppilaan terveydentila huomioon ottaen on mahdollista. Oikeus saada perusopetusta on perus- ja ihmisoikeuksiin perustuva oikeus, joka vaatii julkiselta vallalta aktiivisia toimia toteutuakseen yhdenvertaisesti.

Vaativaan erityiseen tukeen liittyvä muuttuva toimintaympäristö

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmä kiinnittää kehittämis ehdotuksissaan huomiota maakunta- sekä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä siihen, että julkisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisvastuu siirtyy kunnilta ja kuntayhtymiltä maakunnille. Sosiaali- ja terveydenhuollon muuttuva palvelukokonaisuus sekä kuntien opetustoimen palveluiden ja toimintojen yhteensovittaminen vaatii hallinnon eri tasojen ja viranomaisten keskinäistä yhteistyötä. Esimerkiksi opetustoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen kanssa jatkuvassa yhteistyössä toteutettavia keskeisiä palveluita ovat muun muassa sairaala- ja niin sanottu laitosopetus (Elmeri-koulut), oppilas- ja opiskeluhuollon järjestäminen sekä lastensuojelun ja opetustoimen yhteistyö. Uudistuksen myötä toiminnalta edellytetään joustavaa monialaista yhteistyötä oppilaan perusopetuslain mukaisten tukipalveluiden järjestämiseksi sekä oppilaan tarvitsemien, oikea-aikaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden mahdollistamiseksi ja lähikouluperiaatteen toteutumiseksi. On varmistettava lapsen ja nuoren palvelutarpeen arviointi sekä hänen ja hänen perheensä osallisuus. Lisäksi on huolehdittava palvelujen integraatiosta ja palveluketjun jatkuvuudesta.

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän työllä on myös yhtymäkohtia muihin valtakunnallisiin hankkeisiin ja kehittämistyöhön, kuten ammatillisen koulutuksen reformiin. Vaativan erityisen tuen kehittämisessä on tarpeen huomioida myös käynnissä oleva Sosiaali- ja terveysministeriön kuntoutuusuudistus. Kehittämisryhmä saattaa uudistuskomitean käyttöön ryhmän ehdotukset ja yhteistyötarpeet.

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmä on työskentelyssään ja loppuraportin valmistelussa huomionnut Lapsi -ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE)-kärkihankkeen, jonka

kaikilla neljällä painopisteellä: erityis- ja vaativimman tason palveluiden kehittämisellä, lapsen oikeuksia ja tietoperusteisuutta vahvistavan toimintakulttuurin muutoksella, perhekeskustoimintamallin kehittämisellä ja käyttöönotolla sekä varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen roolilla lapsen ja nuoren hyvinvoinnin tukena, on yhtymäkohtia vaativan erityisen tuen ryhmän kehittämis ehdotuksiin. Muutosohjelman toimeenpano on käynnissä ja siksi sen ja kehittämisryhmän ehdotusten yhdyspintoja on tämän raportin valmistuessa haasteellista tarkemmin määrittää. Opetus- ja kulttuuriministeriön vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän työllä on yhteys LAPE-muutosohjelman myötä rakentuviin vaativan erityisen tason osaamis- ja tukikeskusverkostoihin, integratiivisten toimintamallien kehittämiseen ja pääsyyn tarpeen mukaisiin palveluihin nopeasti ja sujuvasti.

Seuraavassa luvussa esitellään vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän laatimat kehittämis ehdotukset, joilla vastataan kehittämisryhmälle annettuun toimeksiantoon. Viidentenä toimeksiannon tehtävänä oli selvittää koulukiusaamisen ehkäiseviä toimintatapoja. Kehittämisryhmä ei kuitenkaan paneutunut kiusaamisen ehkäisyyn, koska opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 24.11.2016 erillisen työryhmän pohtimaan kiusaamisen ehkäisyä ja koulurauhaa. Kyseisen työryhmän tehtävä on vuoden 2017 loppuun mennessä etsiä keinoja puuttua kiusaamiseen ja ehkäistä kiusaamista varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle.

2 Vaativan erityisen tuen ryhmän kehittämisehdotukset

Suomessa tavoitellaan koulutuksellista tasa-arvoa ja lähikouluperiaatteen vahvistamista. Meillä koulujen väliset oppimiserot ovat tutkitusti varsin pieniä. Kansallisena tavoitteena on tarjota kaikille oppilaille yhtäläiset mahdollisuudet saada tarvitsemansa oppimisen ja koulunkäynnin tuki omassa lähiympäristössä pääsääntöisesti omassa lähikoulussa. Tavoitteeseen edetään vahvistamalla kaikkien oppilaiden oppimista ja hyvinvointia sekä varhaista ja ennaltaehkäisevää tukea tarvittaessa moniammatillisesti. Kehittämisryhmä pitää yhtenäisen perusopetuksen kehittämistä tärkeänä keinona tukea kaikkien oppilaiden kehitystä, oppimista ja hyvinvointia.

Kehittämisryhmä haluaa kehittämisehdotusten ohessa kiinnittää huomiota erityisesti kahden keskeisen käsitteen: vaativan erityisen tuen ja koulukuntoisuuden | *koulunkäyntikyvyn* määrittelyyn. Käsitteitä tarkastellaan kehittämisehdotusten jälkeen sivuilla 34 ja 38.

Kehittämisehdotus 1

Varhaiskasvatustalain uudistuksen yhteydessä selkeytetään ja vahvistetaan nykyistä sääätelyä lapselle järjestettävän tuen osalta.

Lailla taataan muun muassa lapsen oikeus tarvitsemaansa oikea-aikaiseen ja lapsen tarpeiden mukaiseen tukeen, varmistetaan henkilöstön riittävyys ja erityispedagoginen osaaminen sekä edistetään jatkumoa esiopetukseen ja perusopetukseen tuen järjestämisessä. Lain uudistuksen jälkeen toteutetaan valtakunnallinen varhaisen tuen toimenpideohjelma varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Varhaiskasvatustalain päivittämisen tavoitteena on toteuttaa muutokset kustannusneutraalisti.

Kehittämisehdotus 2

Luodaan toimintamalleja varhaiskasvatuksessa toteutettavan lapsen kehityksen ja oppimisen tuen ja esiopetuksen oppilashuollon toteuttamiseksi sekä kehitetään toimintamalleja kehityksen ja oppimisen tuen jatkumon toteuttamiseksi.

Kehittämisehdotus on linjassa LAPE-hankkeen Varhaiskasvatus, koulu ja oppilaitos lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukena - kehittämiskokonaisuuden toimenpiteeseen, jolla mallinetaan esiopetuksen yksilökohtaista oppilashuoltoa (kehittämiskokonaisuuden toimenpide 2.4). Siihen liittyen kootaan valtakunnallisesti monialainen työryhmä, jonka tehtävänä on esiopetuksen oppilashuollon mallin laatiminen. Mallissa tulee huomioida monialainen työ ja tietosuoja sekä lasten ja vanhempien osallisuus. Hyödynnetään jo tehtyä paikallista kehittämistyötä.

Kehittämisehdotus 3

Sairaalaopetusyksiköt, Elmeri-koulut, valtion koulukotikoulut, kunnalliset erityiskoulut, oppimis- ja ohjauskeskus Valteri sekä yliopistolliset ja muut erityispedagogiikan tutkimus- ja koulutusyksiköt luovat alueelliset yhteistyöverkostot, jotka nimetään VIP-verkostoiksi. Verkosto muodostuu sote-uudistusta mukailten viidestä yhteistyöalueesta. Näistä verkostoista kehitetään vaativan erityisen tuen ohjaus- ja palveluverkostoja.

VIP-toiminnan tavoitteena on päivittää, kehittää ja vakiinnuttaa opetuksen järjestäjien vaativan erityisen tuen yhteistyön organisointia. Toiminnan lähtökohtana on luoda ja kehittää varhaiskasvatuksen, esi-, perus- ja lisäopetuksen opetuksellisia rakenteita, toimintamuotoja ja -menetelmiä, jotka jatkumona takaavat laadukkaan ja oikea-aikaisen tuen oppilaalle mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Toiminnassa painotetaan ennaltaehkäisevää työtä. Toiminnan vakiinnuttaminen on pitkän tähtäyksen tavoite, jonka ytimenä on kaikkien oppilaiden oikeus perusopetuksen toteutumiseen ja oppilaille tarjottavan opetuksen laadukkuus.

Verkostojen tehtävänä on vaativan erityisen tuen kehittäminen, alueensa kuntien ja yksityisten opetuksen järjestäjien koulujen sekä yliopistojen harjoittelukoulujen tukeminen ja ohjaaminen vaativan erityisen tuen kysymyksissä ja yksittäisten opettajien konsultointi vaativan erityisen tuen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Verkostojen tehtävänä on myös täydennyskoulutuksen järjestäminen.

Verkostoja luomalla parannetaan kuntien ja yksityisten opetuksen järjestäjien mahdollisuuksia hyödyntää sairaalakoulujen, Elmeri-koulujen, koulukotikoulujen, yliopistojen erityispedagogiikan tutkimus- ja koulutusyksiköiden sekä Valterin osaamista.

Kunnissa on vaativaa erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden palvelujen sekä ohjaus- ja konsultaatiopalvelujen tarpeita, jotka liittyvät esimerkiksi psykososiaalisiin, mielenterveyden

ja kuntoutuksen haasteisiin. Tätä osaamista on edellä mainituilla tahoilla, joiden avulla saadaan alueelliset tarpeet tyydytettyä kyseessä olevien toimijoiden sijaitessa maantieteellisesti melko kattavasti.

Verkostojen kehittämisessä huomioidaan mukana olevien yksikköjen koko, resurssit ja ylläpitäjien erilaisuus. Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri ja viisi koulukotia ovat valtion ylläpitämiä. Valterin keskeinen tehtävä on tukea lähikouluperiaatteen toteutumista. Elmeri-koulut ovat kuntien, kuntayhtymien ja yksityisten ylläpitämiä. Sairaalaopetus on kuntien ylläpitämiä. Painopisteen siirtäminen entistä nopeammin lähikoulujen ohjaus- ja palvelutehtäviin tukee laajaa ja haasteellista oppilasjoukkoa ja se on myös oppilaskohtaisilta kustannuksiltaan tehokkaampaa. Verkostojen kehittämisessä otetaan huomioon myös oppimiskeskustoiminnan kansainväliset kehityssuunnat (esim. uusi Norjan malli, mikä pohjautuu neljään alueelliseen osaamiskeskukseen).

Verkostomaisen toiminnan *käynnistämisen* koordinoinnista vastaa oppimis- ja ohjauskeskus Valteri. Ohjaus- ja palveluverkostojen kehittämisessä huomioidaan yhteydet Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) myötä rakentuviin vaativan erityisen tason osaamis- ja tukikeskusverkostoihin sekä aluehallintovirastojen toimintaan. VIP-verkoston toimijat ja toiminta-alueet on kuvattu kuviossa 3. VIP-verkosto toimii viidellä alueella, jotka myötäilevät tulevia sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueita. Kuvan kartasta puuttuvat yliopistolliset toimijat sekä kunnalliset ja yksityiset erityiskoulut, yksityiset koulukodit ja varhaiskasvatukset erityistahot.

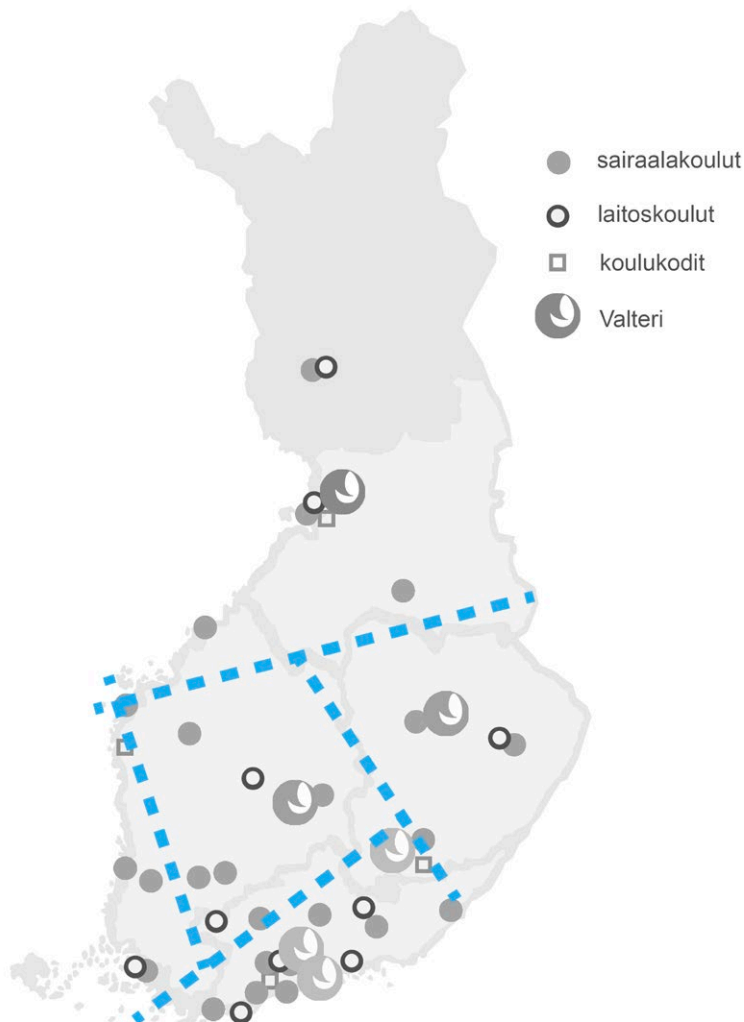
VIP-verkoston toimintaan kytketään myös *varhaiskasvatuksen* ja esiopetuksen näkökulmat ja toimijat.

VIP-verkoston toiminnalla on yhdyspintaa myös LAPE-muutosohjelman kanssa. LAPEssa tavoitteena on perustaa viidelle sote-uudistuksessa muodostuvalle yhteistyöalueelle osin verkstorakenteiset lasten, nuorten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukikeskukset. Keskuksiin kootaan kaikkein vaativinta erityisosaamista ja erikoistumista edellyttävät lasten, nuorten ja perheiden sote-palvelut. Muut lasten, nuorten ja perheiden vaativimmat palvelut liittyvät tai linkittyvät keskusten verkstorakenteeseen asiakaslähtöisyyden ja integraation periaattein. Näin voidaan varmistaa vaativimpien palveluiden alueellisesti kattava saatavuus sekä palveluiden käyttäjille, erityisesti useita palveluja samanaikaisesti tarvitseville helposti avautuvat palveluiden kokonaisuudet.

Keskusten tehtäviin kuuluvat myös maakuntien välisen yhteistyön ohjaus ja koordinointi vaativien palveluiden suhteen sekä yhteistyö maakuntien, yliopistojen, yliopistollisten sairaaloiden ja sosiaalialan osaamiskeskusten kanssa tutkimus- ja kehittämistoiminnan sekä tiedolla ohjaamisen vahvistamiseksi.

Osaamis- ja tukikeskukset voivat toimia VIP-verkoston yhteistyökumppanina tuoden tarpeen mukaan osaamisensa VIP-verkoston käyttöön kaikissa verkoston tehtävissä mahdollistaen ja koordinoiden esimerkiksi lastenpsykiatrisen ja nuorisopsykiatrisen konsultaation saatavuutta varhaiskasvatuksessa ja kouluissa sekä yhteistyön alueellisten ja kansallisten toimintamallien kehittämisessä.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen tulossopimuksen 2017 mukaisesti erityisen tuen osaamista ja kehittämistoimenpiteitä edistetään.

Kuvio 3. VIP-verkoston toiminta-alueet mukailevat sote-uudistuksen yhteistyöalueita. / Tekninen toteutus Laura Pursiainen.

Kehittämisehdotus 4

Perusopetuslain 25 §:n säännöstä esitetään muutettavaksi siten, että oppivelvollisuuden jatkamista koskeva päätös voidaan tehdä kesken oppivelvollisuuden suorittamisen, mikäli vammaisuuden tai sairauden vuoksi on ilmeistä, että oppilas ei saavuta perusopetuksen päättötodistusta perusopetuslaissa 25 §:n 1 momentissa säädetyssä ajassa oppilaalle annetuista tukitoimista huolimatta. Tästä käytetään nimitystä jatkettu oppivelvollisuus.

Useat laillisuusvalvojat ovat kiinnittäneet huomiota, että kunnan perusopetuksen järjestämisvelvollisuuteen eivät kuulu tilanteet, joissa oppilaan oppivelvollisuuden suorittaminen on viivästynyt sairauden tai vamman vuoksi ja oppilas on ylittänyt oppivelvollisuusiän saavuttamatta perusopetuksen päättötodistusta.

Esimerkiksi vuonna 2015 eduskunnan oikeusasiamies (myöhemmin EOA) antoi päätöksen (Dnro 5002/4/14) kanteluun, jonka mukaan oppilaalla oli oikeus saada perusopetusta oppivelvollisuusiän ylittämisestä huolimatta, vaikka perusopetuslain mukainen kunnan perusopetuksen järjestämisvelvollisuutta koskevan säännöksen sanamuoto ei tätä suoraan määrittele. Yllä esitetty lakimuutos mahdollistaisi perusopetuksen päättötodistuksen saavuttamisen tilanteissa, joissa oppilas ei pysty suorittamaan oppivelvollisuutta sairauden tai vamman vuoksi perusopetuslain 25 §:n 1 momentissa säädetyssä ajassa. Tästä käytettäisiin nimitystä jatkettu oppivelvollisuus.

Lakimuutos laajentaa yksittäisen oppilaan oppivelvollisuusikää vuodella ja oppivelvollisuus päättyy sen kevätlukukauden lopussa kun oppilas täyttää 18 vuotta. Tällöin myös perusopetuslain 4 §:n mukainen kunnan opetuksen järjestämisvelvollisuus laajenee. Muutoksella ei laajenneta perusopetuslain 25.1 §:n mukaista määritelmää oppivelvollisuusikäsiydestä, vaan kunnan järjestämisvelvollisuus laajenee yksittäisiin tilanteisiin, joissa oppilas ei ole saavuttanut perusopetuksen päättötodistusta oppivelvollisuusikäisenä vamman tai sairauden johdosta. Päätöksen myötä oppilaan oppivelvollisuus laajenee vuodella. Tällöin oppilaan oppivelvollisuus päättyy viimeistään sen kevätlukukauden päättyessä, jolloin oppilas täyttää 18 vuotta, ellei oppilas saavuta perusopetuksen päättötodistusta aikaisemmin. Oppivelvollisuuden jatkaminen edellyttää hallintopäätöstä. Jatkettua oppivelvollisuutta koskevaa päätöstä ei voida tehdä perusopetuslain 25 § 2 momentin nojalla pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin kuuluville oppilaille. Jatkettuun oppivelvollisuuteen ei sovelleta, mitä säädetään pidennetystä oppivelvollisuudesta, ellei toisin säädetä.

Päätöksen jatketusta oppivelvollisuudesta yksittäisen oppilaan kohdalla tekee oppilaan kotikunta. Esityksen oppivelvollisuuden jatkamisesta voi tehdä 15 vuotta täyttänyt oppilas itse, oppilasta opettava opettaja, rehtori tai oppilaan huoltaja sekä tarvittaessa oppilaan muun laillinen edustaja. Jatkettua oppivelvollisuutta koskeva päätös voidaan tehdä vuosiluokilla 7-9, mikäli perusopetuksen päättötodistuksen saavuttaminen uhkaa jäädä saavuttamatta

oppilaan vammaisuuden tai sairauden vuoksi ja on ilmeistä, että oppilas ei saavuta oppivelvollisuutta perusopetuslaissa 25 §:n 1 momentissa säädettyssä ajassa oppilaalle annetuista tukitoimista huolimatta. Hallintopäätöksen tekeminen edellyttää hallintomenettelyn mukais- ta oppilaan ja tämän huoltajan kuulemista. Oppilaan kotikunnan tulee hankkia päätöksen tekemiseksi tarvittavat selvitykset oppilaan oppivelvollisuuden suorittamiseksi sekä tehdä arvio oppilaan oppivelvollisuuden loppuunsaattamiseksi ja päättötodistuksen saavutta- miseksi. Arviointiin tulee vaikuttaa oppilaan halu saavuttaa perusopetuksen päättötodis- tus. Oppilaan mielipide tulee selvittää kuulemisprosessissa. Arvioinnissa tulee huomioida jos oppilaalle on tehty perusopetuslain 17 a §:n mukainen henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) tai pedagoginen selvitys. Tarvittaessa arviointia on täydennettävä lääketieteellisellä asiantuntijalausunnolla. Arvioinnissa voidaan huomi- oida tapauskohtaisesti myös oppilaan psykososiaaliset olosuhteet. Arviointiin voi osallistua myös oppilashuollon ammattihenkilöitä. Perusopetuslain 25 §:n 3 momentin mukaista jat- kettua oppivelvollisuutta koskevaa päätöstä ei voida tehdä, mikäli on ilmeistä ettei oppilas tulisi oppivelvollisuuden jatkamisesta huolimatta saavuttamaan perusopetuksen päättöto- distusta. Tällöin oppilas tulee ohjata oppilaan etu huomioiden, tarkoituksenmukaisimpaan koulutukseen, esimerkiksi aikuisten perusopetukseen tai valmistavaan opetukseen.

Tarkkaa tilastotietoa siitä kuinka moni vammaisuuden tai sairauden vuoksi ei saavuta perus- opetuksen päättötodistusta ei ole. Tilastokeskus kerää tietoja peruskoulun koulupudokkais- ta lukuvuosittain. Koulupudokkaiksi tilastossa määritellään kokonaan oppivelvollisuutensa laiminlyöneet sekä ilman peruskoulun päättötodistusta eronneet oppivelvollisuusiän ohit- taneet. Tilastokeskuksen mukaan ilman peruskoulun päättötodistusta eronneita oppivel- vollisuusiän ohittaneita, jotka eivät suorittaneet oppivelvollisuusikäisinä suorittaneet perus- koulun koko oppimäärää oli lukuvuonna 2014-2015 yhteensä 301 ja lukuvuonna 2015-2016 yhteensä 315. Tähän ryhmään kuuluvien oppilaiden määrä voi vaihdella vuosittain. Kehittä- misryhmän sairaala- ja laitosopetuksen asiantuntijoiden arvio oppivelvollisuusiän ylittäneistä, jotka sairauden tai vamman vuoksi eivät ole saavuttaneet päättötodistusta on 50-150 oppi- lasta vuosittain.

Lisäkustannukset aiheutuvat enimmäkseen yhdellä lukuvuodella jatketusta oppivelvolli- suuden suorittamisesta. Jatketun oppivelvollisuuden rahoitus määräytyy vasta peruspal- veluiden valtionosuuden mukaisen rahoituksen päätyttyä. Kustannuksien arvioinnissa kiinnitetään huomiota siihen, että kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain mukaan 55.2 §:n mukaan vuodesta 2016 lukien uusissa ja laajentuvissa valtionosuustehtävissä valtionosuus on 100 prosenttia valtionosuustehtävien laskennallisista kustannuk- sista. Kustannuksia arvioidessa tulee huomioida myös lakiesityksestä aiheutuvat kansanta- loudellisesti positiiviset vaikutukset.

Kehittämisryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää kehittämis ehdotus- ta koskevan lainvalmistelun.

Kehittämisehdotus 5

Perusopetuksen loppuun saattamista ja oppilaan osallisuutta omassa lähikoulussa tuetaan etäyhteyksien avulla tapahtuvan opetuksen kehittämisellä.

Viime vuosina on saatu hyviä kokemuksia etäyhteyksien avulla tapahtuvan opetuksen kehittämishankkeista esimerkiksi syöpälästen opetuksessa. Perusopetuksen loppuun saattamisen turvaamiseksi on tärkeää saada kokemuksia etäopetuksesta myös muiden oppilasryhmien (kotiinjäivät, psyykkisesti oireilevat) kohdalla. Kehittämishankkeissa tulee turvata erityisesti vertaisryhmään kuulumisen ja oppilaiden paluu takaisin omaan lähikouluun, jonka oppilaita nämä lapset ja nuoret ovat. Vuosina 2017-2019 on käynnissä opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama Tuuve-kehittämishanke (tuettua verkko-oppimista erityis-tilanteissa), joka kuvataan sivulla 69.

Kehittämisehdotus on linjassa LAPE-hankkeen Varhaiskasvatus, koulu ja oppilaitos lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukena - kehittämiskokonaisuuden toimenpiteeseen 2.2 Kehitetään opiskeluhoollon ja erityistason palvelujen sekä esiopetuksen, koulun ja oppilaitosten yhteistyökäytänteitä vastaamaan paljon tukea tarvitsevien lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä tarpeisiin liittyen kehitetään perusopetukseen verkko-oppimismalli, jossa voidaan tarvittaessa räätälöidä yksilöllisiin tarpeisiin soveltuvia oppimispolkuja etäopetusta ja ohjauksellista etätukea hyödyntäen. Toimintamallien kehittämisessä huomioidaan lapsen ja nuoren ryhmään liittymisen ja kuulumisen tarve sekä mahdollisuus kehittää vuorovaikutustaitoja.

Kehittämisehdotus 6

Opetus- ja kulttuuriministeriö yhteistyössä Kuntaliiton kanssa ohjeistavat opetuksen järjestäjiä perusopetuslain 4 a §:n mukaisen sairaalaopetuksen järjestämisestä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö selvittää, kuinka moni perusopetuksen oppilas on erityis- huoltolain tai lääkinnällisen kuntoutuksen asetuksen nojalla lyhytaikaisissa asumispalveluissa tai laitoshoidossa tai kuntoutus- tai tutkimusjaksolla kotikuntansa ulkopuolella. Arvioinnissa huomioidaan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusjaksolla kuntoutuksen uudistamistyön tekemät muutosesitykset kuntoutusta koskeviin säädöksiin. Opetus- ja kulttuuriministeriö tekee selvitystyön päätettyä tarvittavat lainsäädännön muutokset oppilaan oikeuden saada perusopetusta turvaamiseksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Kuntaliitto yhteistyössä laativat syksyllä 2017 ohjeistuksen perusopetuslain 4 a §:n mukaisen sairaalaopetuksen järjestämisestä. Ohjeistuksessa kiinnitetään huomiota perusopetuslain 4 a §:n 2 ja 3 momentteihin sisältyviin kuulemisvelvoitteisiin ja kuntien yhteistyövelvoitteisiin. Ohjeistuksen tulee sisältää seuraavat kokonaisuudet:

1. Kuinka oppilaan hoidosta vastaavan sairaalan tai muun erikoissairaanhoidon toimintayksikön sijaintikunta ja oppilaan opetuksen järjestäjä sekä oppilaan kotikuntalain mukainen kotikunta sopivat yhdessä opetuksen järjestämisestä perusopetuslain 4 a §:n 2 momentin mukaisesti.
2. Kuinka oppilasta, tämän huoltajia, oppilaan omaa koulua ja oppilashuollosta vastaavia henkilöitä kuullaan perusopetuslain 4 a §:n 2 momentin mukaisesti.
3. Kuinka perusopetuslain 4 a §:n 3 momentin mukaan oppilaan opetuksen järjestäjä ja hoidosta vastaavan sairaala tai muun erikoissairaanhoidon toimintayksikön sijaintikunta moniammatillisessa yhteistyössä sopivat ja järjestävät oppilaan siirtymisen kannalta välttämätön tuen opetuksen järjestämiseksi oppilaan siirtyessä sairaalaopetukseen ja takaisin.

Sosiaali- ja terveysministeriö on käynnistänyt kuntoutuksen uudistamista koskevan työn perustamalla uudistamiskomitean, jonka työ linkittyy sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuudistukseen (STM 33:00/2016). Kuntoutus ei ole Suomessa yhtenäinen järjestelmä, vaan sen kokonaisuus koostuu useista osajärjestelmistä. Kuntoutusta koskeva sääntely on jakaantunut useisiin säädöksiin. Myös vammaispalvelulain (380/1987) ja kehitysvammaisten erityishuoltolain (519/1977) yhdistäminen uudeksi vammaislaiksi on valmisteilla. Uuden vammaislain on tarkoitus tulla voimaan 2019.

Opetus- ja kulttuuriministeriö yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa selvittää kuntoutuskomitean työskentelyn päätyttyä syksyllä 2017, kuinka moni perusopetuksen oppilas on nykyisen kehitysvammaisten erityishuoltolain, vammaispalvelulain tai lääkinnällisen kuntoutuksen asetuksen nojalla lyhytaikaisissa asumispalveluissa tai laitoshoidossa tai kuntoutus- tai tutkimusjaksolla kotikuntansa ulkopuolella sekä miten erityishuoltolain, vammaispalvelulain tai lääkinnällisen kuntoutuksen asetuksen nojalla annettava kuntoutus järjestetään oppivelvollisuusikäisille lapsille ja nuorille. Opetus- ja kulttuuriministeriö tekee selvitystyön päätettyä tarvittavat lainsäädännön muutokset, jotta oppilaan oikeuden saada perusopetusta turvataan.

Kehittämisehdotus 7

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö yhteistyössä Kuntaliiton kanssa ohjeistavat kodin ulkopuolelle sijoitettujen oppivelvollisuusikäisten opetuksen järjestämisestä valtakunnallisesti.

Oikeus saada perusopetuslaissa tarkoitettua opetusta kuuluu yhtäläisesti myös kodin ulkopuolelle sijoitetuille lapsille ja nuorille. Lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen perusopetuksen järjestäminen ja opetukseen ohjaaminen on sekä sijoittajakunnan että sijoitus-kunnan yhteinen vastuu. Lastensuojelulaki sisältää säännökset velvollisuudesta tehdä yhteistyötä kunnan eri hallintokuntien, muiden viranomaisten, muiden kuntien ja kuntayhtymien sekä muiden palveluja järjestävien yhteisöjen ja laitosten kanssa riittävien ja tarvetta vastaavien palvelujen järjestämiseksi ja asiantuntemuksen turvaamiseksi kunnassa. Sosiaalihuoltolain 41 § velvoittaa eri toimijoiden kanssa tehtävään yhteistyöhön siten, että sosiaalihuollon ja tarvittaessa muiden hallinnonalojen palvelut muodostavat asiakkaan edun mukaisen kokonaisuuden. Työntekijän on oltava tarpeen mukaan yhteydessä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin sekä tarvittaessa henkilön omaisiin ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin siten kuin tässä laissa tarkemmin säädetään.

Osana vuoden 2015 peruspalveluiden arviointia selvitettiin lastensuojelulaitoksiin ja perhekoteihin sijoitettujen lasten perusopetuksen toteutumista. Selvityksen perusteella suurimmat haasteet sijoituslasten opetuksen järjestämisessä johtuvat lasten vaativan erityisen tuen tarpeesta ja siitä, että heidän ongelmistaan ei saada vastaanottavan kunnan opetustoimeen riittävästi tietoa. Kehittämissyryhmä on kiinnittänyt huomiota tilanteisiin, joissa lastensuojelulain nojalla sijoitetun oppilaan oikeus saada perusopetusta ei ole toteutunut perusopetuslain mukaisesti (OKV/1154/1/2015). Asiaan on kiinnitetty huomiota myös lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa.

On keskeistä, että sijoittavan ja vastaanottavan kunnan viranhaltijat vaihtavat keskenään riittävästi tietoja oppilaan opetuksen järjestämiseksi.

Yhteistyön kehittämisessä voidaan hyödyntää Pesäpuu ry:n SISUKAS -mallia, joka tarjoaa työkaluja alakouluikäisten sijoitettujen lasten koulunkäynnin ja psykososiaalisen hyvinvoinnin varhaiseen tukemiseen, suojaavien tekijöiden vahvistamiseen sekä monitoimijaisen yhteistyön haastaviin solmukohtiin www.sijoitettulapsikoulussa.fi.

Vuoden 2017 aikana opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto ohjeistavat kodin ulkopuolelle sijoitettujen oppivelvollisuusikäisten perusopetuksen järjestämisestä valtakunnallisesti, jotta oikeus saada perusopetusta ei vaarantuisi.

Aluehallintovirastot toimittavat ohjeistuksen tiedoksi myös yksityisille sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden tuottajille.

Kehittämisehdotus 8

Kehitetään sivistys-, sosiaali- ja terveystoimen yhteistyökäytäntöjä tukea tarvitsevien oppilaiden osalta.

Yhteistyötä kehitetään siten, että luodaan yhteiset linjaukset arvioitaessa ja päätettäessä tarvittavista tukitoimista sekä sovitaan työn- ja vastuunjaosta.

Terveydenhuollon palvelut, kuten terapiat ja kuntoutus tukevat oppilaan arkea ja siten myös koulunkäyntiä. Riittävän varhainen tuki on myös niiden osalta tärkeää. On tilanteita, että nämä palvelut tulevat koulunkäynnin kannalta liian myöhäisessä vaiheessa, jolloin oppilaan koulunkäynnin vaikeudet ovat jo ehtineet kasaantua. Tästä esimerkkinä neuropsykiatrisen ns. Nepsy-valmennuksen aloittaminen vasta yläkoulun päättövaiheessa.

Yhteisiä linjauksia tarvitaan esimerkiksi siihen, milloin ja missä tilanteissa oppilaan jatku-neisiin poissaoloihin tarvitaan lastensuojelun toimenpiteitä tai oppilas ja perhe tarvitsevat ohjausta terveydenhuollon palvelujen piiriin.

Kehittämisehdotus 9

Käynnistetään vaativan erityisen tuen toteuttamista, laatua ja vaikuttavuutta kartoittavat kansalliset tutkimukset, joiden tuloksia voidaan käyttää kehittämisen ja päätöksenteon tukena VETURI-hankkeen tulosten lisäksi. Myös varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen näkökulmat liitetään mukaan.

VETURI-tutkimus- ja kehittämishankkeessa (2011–2015) kerättiin kansallisesti useilla tavoilla tietoja vaativan erityisen tuen toteuttamisesta ja toteutumisesta. Tulokset osoittivat muun muassa, että opettajien kelpoisuuksissa, opetusjärjestelyissä (mm. opetusryhmävalinnat, opetusmenetelmät), integraation ja inklusion toteuttamisessa, erityisen tuen päätöksissä (määrät, perusteet) sekä moniammatillisen työn toteuttamisessa oli suuria kunta- ja koulu-kohtaisia eroja. Huolestuttavan vähän havaintoja saatiin esimerkiksi oppimisen tavoitteiden asettamisesta, vaikka vastaajien mukaan opetusta ohjaa eniten oppilaan tarvitsema tuki, sen määrä tai laatu. HOJKS, joka on eräs erityisen tuen tärkeimmistä työkaluista näyttäytyi tulosten mukaan pääosin vain ”paperityönä”, ei oppilaan oppimisen ja opettajan pedagogisen työn apuna, jollaiseksi sitä tulisi kehittää. Toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa ei ollut havaittavissa kansallisten pedagogisten kehittämishankkeiden (esim. Kelpo) tuloksia, vaan opetusta toteutettiin usein varsin konservatiivisin menetelmin ilman tavoitteellista oppimista. Mainintoja erityisen tuen päätöksen purkamisesta ei tuloksissa tullut esille. Opinto-ohjauksen vähäisyys näkyi erityisesti kehitysvammaisten oppilaiden opetuksessa, joka saattaa vaikuttaa jatko-opintoihin ohjautumisen sijasta päiväkeskustyöhön tai eläkkeelle.

Monivuotisella *pitkittäistutkimuksella* kartoitetaan vaativan erityisen tuen toteuttamista ja toteutumista, tuen laatua ja vaikuttavuutta varhaiskasvatuksessa ja esi- ja perusopetuksessa. Tutkimuksessa tulee hyödyntää kaikki vaativaan erityiseen tukeen liittyvä data, jota jo kerätään eri tahoilla (Tilastokeskus, Valtiontalouden tarkastusvirasto, Opetushallitus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Aluehallintovirastot jne.)

Pitkittäistutkimusaineistoon kuuluvaksi osa-aineistoksi on tarpeen *vuosittain* kartoittaa vaativaa erityistä tukea tarjoavien yksiköiden ja kuntien (muun muassa koulukotien koulut, Valteri-koulut, sairaalaopetus ja Elmeri-koulut sekä kuntien peruskoulut, joiden alueella toimii yksityisiä lastensuojelulaitoksia ja yksiköitä, joissa on oppivelvollisuusikäisiä kuntoutus- tai tutkimusjaksoilla) oppilaiden opetuksen perusopetuslain mukainen toteutuminen.

Tulosten perusteella opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus arvioivat valtakunnallisesti vaativan erityisen tuen palveluiden saavutettavuutta. Palveluverkosto tukee ja täydentää kunnallisia oppimisen ja koulunkäynnin tuen palveluja.

Vaikka terveydentila sallisi, oppilaan oikeus saada opetusta opetussuunnitelman ja tuntijakoasetuksen mukaisesti ei kansallisesti toteudu. (Tilannekartoituksella tarkoitetaan mm. kouluilta tietoja siitä, onko oppilaita esimerkiksi erotettu määräaikaaisesti, onko hänellä lastensuojelun asiakkuus ja miten näiden oppilaiden opetus ja oppilashuoltopalvelut toteutuvat.)

Terveyspalvelujen järjestämiseen tarvitaan Aluehallintoviraston lupa ja sosiaalipalvelujen järjestämiseen ilmoitus Aluehallintovirastoon. On ilmennyt, että oppivelvolliset, jotka ovat jopa useita kuukausia yhden lukuvuoden aikana tutkimus- ja kuntoutusjaksoilla esimerkiksi kehitysvammapsykiatrian yksiköissä, eivät saa koko aikana opetusta, vaan heille on kirjoitettu sairauslomaa jaksojen ajalle.

Kehittämisehdotus 10

Varmistetaan vaativan erityisen tuen oppilaiden toisen asteen nivelvaiheen tuki korostamalla lähikouluperiaatetta ja vahvistaen opiskelijoiden arkielämän taitoja.

Perusopetuksessa erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen osaamista ja resursointia muualle kuin erityistehtävän saaneisiin kouluihin tulee edistää. Vammaisilla | vaativan erityisen tuen opiskelijoilla on tuen tarpeestaan huolimatta lähtökohtaisesti yhdenvertaiset kouluttautumismahdollisuudet kuten muilla. Nivelvaiheen suunnittelu aloitetaan jo seitsemännen vuosiluokan aikana. Oppimisen ja koulunkäynnin tuen ohella joustavat ratkaisut korostuvat.

Oppilailla, joilla on vaativan erityisen tuen tarpeita, on oltava mahdollisuus opinto-ohjaukseen ja työhönvalmennukseen. Opinto-ohjausta tulee vahvistaa jo perusopetuksessa ja sen tulee jatkua koko toisen asteen ajan.

Työhönvalmennusta järjestävät kunnat ja kuntayhtymät, TE-toimistot ja Kela.

Toisen asteen koulutuksen hakumenettely tulee olla tosiasiallisesti saavutettava myös vaativan erityisen tuen oppilaille.

Yhdenvertaisuuslaki (325/2014) korostaa kohtuullisten mukautusten toteuttamista vammaisen | vaativan erityisen tuen opiskelijan koulutuksen järjestämisessä.

Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen toteuttamista kaikille sopivan suunnittelun lähtökohdista tulee edistää.

Ammatillisessa koulutuksessa ja lukiokoulutuksessa tulee toteuttaa vammaisten | vaativan erityisen tuen opiskelijoiden tarvitsemia kohtuullisia mukautuksia ja tietoisuutta kohtuullisten mukautusten mahdollisuuksista tulee lisätä.

Osana lukiokoulutuksen uudistamista arvioidaan oppimisen ja opiskelun tuen palvelut lukiokoulutuksessa suhteessa yhdenvertaisuuslakiin. Uudistuksessa huomioidaan ammatillisen koulutuksen reformissa tehdyt oppimisen ja opiskelun tuen säännökset.

Tutkinnonosien suorittaneiden opiskelijoiden opiskelu- ja työllistymismahdollisuuksia on selkiytettävä ja selvitettävä. Tutkintojärjestelmän sääntelyn keventäminen ei saa heikentää vertailukelpoisuutta eri oppilaitoksista samalla tutkintonimikkeellä valmistuneiden kesken.

Oppisopimuskoulutuksen käyttömahdollisuuksia vaativaa erityistä tukea tarvitsevien ja vammaisten henkilöiden kouluttautumisessa ammattiin on selvitettävä. Kehittämistyössä selvitetään kustannusvaikutukset.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen (Telma) tulee mahdollistaa joustava siirtyminen esimerkiksi valmentavaan ammatilliseen koulutukseen (Valmaan) tai osatutkinnon suorittamiseen. Telman tavoitteena tulee olla opiskelijan yksilöllisiin vahvuuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin perustuvan koulutus- ja työelämäpolun sekä mahdollisimman itsenäisen elämän löytäminen.

Ammatilliseen koulutukseen valmentavan koulutuksen (Valma) tavoitteita tulee kirkastaa ja se tulee mahdollistaa joustavasti vammaisille | vaativan erityisen tuen opiskelijoille. Ammatilliseen koulutukseen valmentavan koulutuksen tulee antaa opiskelijoille valmiudet hakeutua ammatilliseen tutkintokoulutukseen sekä vahvistaa opiskelijoiden edellytyksiä suorittaa ammatillinen tutkinto.

Erityisen koulutustehtävän saaneiden ammattioppilaitosten konsultatiivista työtettä suhteessa ammatillisiin oppilaitoksiin tulee kehittää tulevaisuudessa.

Kehittämissuositus 11

Vaativan erityisen tuen ryhmä pitää olennaisena, että vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen liittyvää osaamista, lapsen tuen tarpeen tunnistamiseen, toteuttamiseen ja arviointiin liittyvää osaamista sekä muuta erityispedagogista osaamista vahvistetaan varhaiskasvatuksen henkilöstön, opettajien, erityisopettajien, opinto-ohjaajien ja muiden oppilaan kanssa työskentelevien ammattilaisten perus- ja täydennyskoulutuksessa.

Opettajien ja opinto-ohjaajien peruskoulutus

Kaikkien opettajaopiskelijoiden opetusharjoittelukohteiden ja niissä tapahtuvan ohjauksen tulee varmistaa, että opiskelijat saavat realistiset valmiudet aloittaa opintojen jälkeinen työskentely. Opettajat kaipaavat käytännön neuvoja ja harjoittelua erityisen tuen oppilaiden kanssa toimimiseen.

Opettajankoulutuksessa opintojen aikana suositellaan yhteistyötä psykologian ja sosiaali-tieteiden kanssa. Yhteiset opintosisällöt ja –tehtävät käynnistävät luonnollisen yhteistyön esim. yhteisöllisen oppilas- ja opiskeluhoillon kehittämiseen ja sen käytäntöihin.

Erytisopettajakoulutuksessa varmistetaan vaativan erityisen tuen opintojen osuus painottaen varhaista havainnointia ja interventioita. On tarpeen myös vahvistaa konsultatiivisen työotteen osaamista.

Opinto-ohjaajakoulutukseen tulee lisätä erityispedagogiikan sisältöjä sekä osaamista vaativaan erityiseen tukeen liittyen.

Täydennys- ja muu lisäkoulutus

Opettajien ja muiden oppilaan | opiskelijan kanssa työskentelevien ammattilaisten täydennyskoulutuksessa on painotettava pedagogisen ohjaamisen ja työn substanssin osaamista.

Sivistysjohdon ja rehtoreiden osaamista tuen järjestämisessä vahvistetaan kehittämällä johtamisen koulutuksia.

Opettajankouluttajien osaamisen säännöllisestä päivittämisestä huolehditaan opetus- ja kulttuuriministeriön opettajankoulutuksen kehittämissuositelman mukaisesti.

Vaativien ryhmien muodollisesti kelpoisista erityisopettajista, erityisluokanopettajista ja kehitysvammaisten erityisopettajista on pulaa. Opetustoimessa työskentelee monenlaista koulutusta ja kokemusta omaavia asiantuntijoita, joilta puuttuu muodollinen kelpoisuus. Tarvitaan muodollisen kelpoisuuden tuottavia räätälöityjä opettajakoulutuksia, joita toteutetaan erillisellä määrärahalta tiettyinä aikoina, ei kuitenkaan vuosittain.

Kehittämisehdotus 12

Oppilaan koulunkäytikyvyn arviointi tehdään opetuksen järjestäjän toimesta monialaisesti. Tarvittavat jatkotoimenpiteet suunnitellaan ja ne vastuutetaan moniammatillisesti.

Kehittämisryhmä ehdottaa, että koulukuntoisuus-käsitteen sijasta käytetään käsitettä koulunkäytikyky. Koulunkäytikykyä ei ole mielekästä arvioida pelkästään sairauden, diagnoosin tai käyttäytymisen perusteella, vaan on otettava huomioon myös toimintaympäristö. Koulunkäytikykyyn vaikuttavat välillisesti myös koulun toimintakulttuuri ja siihen liittyvät asenteet sekä opetushenkilöstön pedagoginen osaaminen ja oppilaan tilanteeseen sopivien toimintamallien hallinta. Kehittämisryhmä korostaa koulun toimintakulttuurin ja -ympäristön vahvistamista ja oppilaan poislähtämisen kulttuurin toimintatapojen hylkäämistä. Koulunkäytikyvyn määrittelyssä tarvitaan tiivistä yhteistyötä oppilaan ja huoltajan kanssa. Opetustoimen lisäksi tarvitaan moniammatillista yhteistyötä ainakin sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa.

Koulunkäytikyvyn arviointiprosessi käynnistetään moniammatillisesti viipymättä kun signaaleja arvioinnin tarpeesta ilmenee, esimerkiksi heti, kun oppilaalle alkaa kertyä epäselviä poissaoloja tai akuutissa väkivalta- tai muussa kriisitilanteessa tai niiden uhatessa. Moniammatillisella arviointiprosessilla tarkoitetaan taulukon 1 mukaista kolmitahoista arviointia, jossa arvioidaan 1) oppilaan vointi, 2) koulun ja ryhmän tilanne sekä 3) muiden tahojen järjestämä tuki. Koulun ja ryhmän tilanteen arvioinnissa suositetaan ryhmän ulkopuolisen toimijan suorittamaa havainnointia. Arvioinnin tulosten perusteella suunnitellaan ja vastuutetaan tarvittavat jatkotoimenpiteet.

Arvioinnin pohjalta tulee tehdä suunnitelma, jossa sovitaan käytännön toimenpiteistä ja työnjaosta eri toimijoiden kesken. Lisäksi on sovittava, miten oppilaan tilannetta seurataan ja milloin tilannetta arvioidaan. Ensimmäisenä tavoitteena on rauhoittaa ja vakauttaa koulunkäyntitilanne sekä varmistaa oppilaan oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta. Arviointiprosessin aikana oppilaan opetus voidaan järjestää erityisin opetusjärjestelyin (Perusopetuslaki 18§). Huomioidaan myös vuosiluokkiin sitomattoman opetuksen järjestämismahdollisuudet (ks. perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet).

Jos oppilaalla on paljon poissaoloja, ensimmäiseksi yritetään käynnistää koulunkäynti. Tällöin on mietittävä, miten oppiminen onnistuu, tarvitaanko lyhennettyjä koulupäiviä, erityisopettajan tukea, yksin vai yhdessä oppimista ja tämän rinnalla useimmiten myös sosiaali- ja terveystoimen toimenpiteitä.

Kun lapsella, oppilaalla tai opiskelijalla on neuvolan ja opiskeluhuollon ammattihenkilöiden arvion mukaan tarve päästä nopeutetussa menettelyssä mielenterveyspalveluihin, on hoidon tarpeen edellyttämät tutkimukset ja erikoislääkärin arviointi toteutettava viipymättä.

Koulunkäynnin voi estää ainoastaan akuutti kriisitilanne, muu hyvin vahva psyykkisistä syistä johtuva toimintakyvyttömyys tai vakava somaattinen sairaus.

Taulukko 1. Koulunkäyntikyvyn arvioinnin elementit. (Mukaillen Puustjärvi, A. 2016).

Lapsen vointi: mitä on oireen/käyttäytymisen taustalla?	Koulun ja ryhmän tilanne	Muiden tahojen järjestämä tuki
<ul style="list-style-type: none"> - oppimiskyky - yhteistyökyky, ryhmätaidot - motivaatio - psyykinen ja fyysinen terveydentila - oireita lievittävät ja provosoivat tekijät ja tilanteet - kotitilanne - koettu stressi (kiusaaminen, ympäristön aiheuttama kuormittuminen) - toiminnanohjauksen taidot 	<ul style="list-style-type: none"> - ryhmän kokonaistilanne – onko kyse yksilön vai ryhmän ongelmasta? - tukitoimet ja niiden teho ja riittävyys - lapsen ja ryhmän turvallisuus - koulun toimintakulttuuri: asenteet, opettajan pedagoginen osaaminen ja tilanteeseen sopivien toimintamallien hallinta - opettajan näkökulma ja jaksaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - fyysisen tai psyykkisen sairauden hoito ja sen toteutuminen - lastensuojelun tukimuodot

Kehittämisryhmä korostaa, että oppilaalla on aina oikeus saada perusopetusta.

Erityisillä opetusjärjestelyillä voidaan, kuten säännöksessä (Perusopetuslaki 18§) sanotaan, järjestää oppilaan opetus toisin kuin perusopetuslaissa säädetään tai opetussuunnitelman perusteissa määrätään. Näistä esimerkkinä oppiaineen oppimäärän opiskelusta vapauttaminen ja viikkotuntimäärän alentaminen. Jos valtioneuvoston asetuksesta perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (1435/2001) poiketaan yksittäisen oppilaan kohdalla, esimerkiksi viikoittaista tuntimäärää alennetaan, oppilas vapautetaan jonkin oppiaineen opiskelusta tai opetus poikkeaa jonkin oppiaineen kohdalla vuosiluokan tuntimäärästä, tulee tästä päättää perusopetuslain 18 §:n nojalla. Erityistä tukea saavilla päätös tehdään osana erityisen tuen päätöstä, muilla asiasta tehdään erillinen hallintopäätös.

Erityistä tukea saavalla on tehtävä pedagoginen selvitys, josta löytyy selkeä perustelu kaikkiin erityisen tuen päätöksessä päätettäviin asioihin. Selvitystä voidaan täydentää asiantuntijalausunnolla. Jos päätös tehdään terveydellisistä syistä, tarvitaan lääketieteellinen lausunto. Ellei poikkeaminen ole tilapäinen, esimerkiksi sairaudesta johtuen, tulee siitä aina tehdä päätös. Erityistä tukea saavan oppilaan HOJKSissa kuvataan hänen opetuksensa järjestäminen. Muille oppilaille on laadittava oppimissuunnitelma, jossa kuvataan miten oppilaan opetus järjestetään toisin.

Pääsääntöisesti kaikkien oppilaiden, myös toiminta-alueittain opiskelevan on saatava sama määrä opetusta viikoittain kuin ko. luokka-asteella on muillakin oppilailla ja noudatetaan valtioneuvoston yllä mainittua asetusta. Se, että oppilaalla on esimerkiksi vamma, sairaus, sosioemotionaalisia vaikeuksia tai neuropsykiatrisia oireita, ei sinällään ole peruste, jolla tuntimäärää voidaan alentaa, vaan koulun tulee järjestää tarvittavat, opetukseen osallistumisen edellyttämät tukitoimet. Poikkeaminen perusopetuslain 18 §:stä perustellaan vain oppilaan edulla ja oppilaasta johtuvalla syyllä, esimerkiksi sairaudella. Tällöin koulunkäyntikyky on niin heikko, että sairaudesta johtuen oppilas ei kykene täysipainoiseen opiskeluun. Jos viikkotuntimäärää alennetaan, päätetään samalla miten pitkäksi ajaksi päätös tehdään. Pääsääntönä on, että aina olisi pyrittävä vähitellen, kuitenkin mahdollisimman pian, normaaliin viikkotuntimäärään.

Jos oppilaan viikkotuntimäärää alennetaan, on samassa yhteydessä myös määriteltävä, mitä oppiaineita päätös koskee, toisin sanoen mitä tunteja vähennetään. Tämä on tärkeää, koska se vaikuttaa myös arviointiin. Jos oppilas vapautetaan jostakin oppiaineesta tai viikkotuntimäärää jossakin oppiaineessa alennetaan, ei hänen tarvitse suorittaa väliin jääneitä opintoja tai tehtäviä myöhemmin. Esimerkiksi tukiopetuksen avulla on pidettävä huolta siitä, että oppilas saa riittävät pohjatiedot opintoja jatkettaessa.

Kehittämisehdotus on linjassa LAPE-hankkeen Varhaiskasvatus, koulu ja oppilaitos lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukena -kehittämiskokonaisuuden toimenpiteeseen 2.2 Kehitetään opiskeluhuollon ja erityistason palvelujen sekä esiopetuksen, koulun ja oppilaitosten yhteistyökäytänteitä vastaamaan paljon tukea tarvitsevien lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä tarpeisiin liittyen mallinnetaan koulukuntoisuuden/opiskelukyvyn monialaisen arvioinnin hyvä toimintamalli.

3 Vaativan erityisen tuen käsite ja tutkimustuloksia (VETURI-hanke 2011–2015)

Elina Kontu, dosentti, Terhi Ojala, projektipäällikkö

Henri Pesonen, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Tiina Kokko, tutkija ja Raija Pirttimaa, professori, Jyväskylän yliopisto

Käsite

“Vaativa erityinen tuki” termi otettiin käyttöön vaativan erityisen tuen Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen yhteisessä tutkimus- ja kehittämishanke VETURIssa, kun haluttiin kuvata millaisten oppilaiden opetusta perusopetuksessa tutkittiin ja kehitettiin. Määrittelimme seuraavasti: “Vaativaa ja moniammatillista erityistä tukea oppimiseensa ja kuntoutumiseensa tarvitsevat lapset ja nuoret, joilla on vakavia psyykkisiä pulmia, moni- tai vaikeavammaisuutta, kehitysvammaisuutta tai autismin kirjoa. Lisäksi tähän ryhmään saattaa kuulua kotiopetuksessa olevia lapsia”. Useimmiten kyseessä ovat siis oppilaat, joilla on havaittu vakavia psyykkisiä pulmia, moni- tai vaikeavammaisuutta, kehitysvammaisuutta tai autismin kirjoa. Osalla lapsista on pidennetty oppivelvollisuus. Lisäksi ryhmään saattaa kuulua oppilaita, joilla on perusopetuslain 18 §:n mukaisia erityisiä opetusjärjestelyjä. Opetuksen vaatavuutta osoittaa myös se, että sen yhteydessä tehdään yhteistyötä monen ammattilaisen kesken. Oppilailla saattaa olla henkilökohtainen avustaja, luokassa toimii koulunkäynnin ohjaaja ja mahdollisesti myös esimerkiksi tulkki. Oppilaiden vanhemmat tai huoltajat ovat tiiviisti mukana koulutyössä tukeakseen lapsensa kasvua ja kehitystä. Osallisina voivat olla eri tieteenalojen tai terapioiden asiantuntijat (lääkärit, psykologit, puhe-, musiikki-, fysioterapeutit jne). Vaativaa on oppilaiden tarpeet ja monialaisuus.

Tutkimuksesta

Tarkastelemme muutamia kansallisten VETURI-kyselyjen ja muiden tekemiemme selvitysten tuloksia ja niiden johtopäätöksiä. Kyselyt on raportoitu kokonaisuudessaan suomeksi (Kokko ym. 2014 ja Ojala ym. 2015). Lisäksi hankkeen aineistoista on tehty useita opinnäytetöitä ja kansainvälisiä artikkeleita. Hankkeesta on myös laadittu tiivis loppuraportti (Kontu ym. 2015).

Lakimuutos

Perusopetuksen lakimuutos (24.6.2010/642) oli kartoituksiemme mukaan vastaajien tiedossa hyvin. Se oli muuttanut opettajien työtä; asioiden kirjaaminen oli lisääntynyt ja useimmiten vaikutus koettiin byrokraattisena ja työmäärää kasvattavana muutoksena. Toisaalta myös koettiin, että tarkentunut ja lisääntynyt dokumentointi oli yhdenmukaistanut ja selkiinnyttänyt toimintakulttuuria ja -tapoja. Myös pedagoginen yhteisvastuu oli kasvanut. Vaikka suunnitelmallisuus lisääntyi, kouluissa koettiin, että dokumentointiin kuluva aika vähensi opetukseen käytettävää aikaa. Kolmiportaisen tuen myötä perusopetukseen on kuitenkin saatu uusia välineitä opetuksen ja tuen suunnitteluun, toteutukseen ja seurantaan. Kuitenkaan uudet välineet eivät näyttäneet merkittävänä muutoksina vaativan erityisen tuen oppilaiden inklusiivisissa opetusjärjestelyissä (Kokko ym., 2014). Tulos muokkaa 2000-luvun alussa tehdyn tutkimuksen tuloksia (Jahnukainen & Korhonen, 2003). Vaativan erityisen tuen osalta opetuksen kehittämistoimet ovat siis hyvin ajankohtaisia.

Opetuksen pedagogiset valinnat

Opetussuunnitelman perusteet eivät näyttäneet olevan ensisijainen opetuksen pedagogisia ratkaisuja ohjaava tekijä varsinkaan niissä opetusryhmissä, joissa opiskeli oppilaita, joilla oli kehitysvammadiagnoosi. Eniten pedagogisia ratkaisuja ohjasi vastaajien mukaan oppilaan tarvitsema tuki, sen määrä ja laatu kaikissa vastaajaryhmissä (Kokko ym. 2014). Seuraavaksi eniten pedagogisia ratkaisuja ohjasi vastaajien erityisosaaminen tai koulutus. Vähiten ratkaisuja ohjasi sosiaalitoimen ammattilaisten tai muiden opettajien näkemykset ja taloudelliset seikat.

Niin ikään HOJKS:n laadintaan vaikutti eniten oppilaan tarvitsema tuki, sen määrä ja laatu kaikissa vastaajaryhmissä. Toiseksi eniten ohjaava tekijä vaihteli vastaajaryhmittäin. Opetussuunnitelman perusteet ohjasivat laadintaa toiseksi eniten niillä opettajilla, jotka opettivat oppilaita, joilla oli autismin kirjodiagnoosi tai vakavaa psyykkistä oireilua. Sen sijaan opettajilla, joiden oppilailta oli kehitysvammaisuutta, HOJKS:n laadintaa ohjasi joko heidän saamansa koulutus tai oppilaan tulevaisuuden tavoitteet. Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma on vaativan erityisen tuen osalta yksi tärkeimmistä työkaluista. Se tulee saada arvoiseensa käyttöön. Sen laatimiseen ja hyödyntämiseen tarvitaan koulutusta, aikaa ja yhteistyömahdollisuuksia.

Integraatio ja inklusio

Vastaajien mukaan osittainen integraatio on tehokkaana pidettyä ja hyväksyttyä. Oppilaat, joilla on HOJKS, opiskelivat yhdessä muiden kanssa joillakin oppitunneilla opettajan harkinnan mukaisesti. Vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden osalta oli tavallista, että he osallistuivat koko koulun kanssa yhdessä lähinnä juhliin tai muihin tapahtumiin.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) laaja-alaisen osaamisen alueet ja monialaiset oppimiskokonaisuudet ovat lupaava mahdollisuus tukea oppilaiden oppimismotivaatiota, hyvinvointia, mielenterveyttä ja yhteisöön integroitumista erityisesti vaativissa tilanteissa. Tämä normi saattaa lisätä erityisen tuen ja erityisryhmissä olevien lasten mahdollisuuksia integraatioon, sillä erityisryhmässä opiskelevalle lapselle esitetään nimeämään ”yleisopetuksen yhteistyöluokka” ja laatimaan ”suunnitelma oppilaan opiskelusta tässä luokassa”.

Erytiskoulujen määrä vähenee ja erityistä tukea tarvitsevat oppilaat siirtyvät muihin opetusryhmiin. On syytä varmistaa oppimista ja hyvinvointia vahvistava riittävä tukiresurssi näissä ryhmissä. Erityistä tukea tulee olla tarjolla kysynnän, ei tarjonnan mukaan. Yksilöllinen tuki tarjotaan oppimista tukevissa olosuhteissa, mm. opettajien yhdessä toteuttamana opetuksena, yksilöllisenä opetuksena ja/tai pienryhmäopiskeluna. Opettajien ja muiden asiantuntijoiden konsultaatiota tulee olla käytettävissä.

Teknologian hyödyntäminen

Kartoituksiemme mukaan tieto- ja viestintäteknologia mahdollistaa mm. opiskelun omassa tahdissa, välittömän palautteen saamisen ja motivaation lisääntymisen. Tällä hetkellä kuitenkin riippuu koulusta ja opettajasta tai tahosta, joka päättää mitä välineitä hankitaan, onko vaativan erityisen tuen oppilailla mahdollisuus käyttää esimerkiksi mobiililaitteita.

Kaikilla perusopetuksen oppilailla tulee olla tasa-arvoiset mahdollisuudet tieto- ja viestintäteknikan hyödyntämiseen kouluissa ympäri Suomen. Tietoteknisiä ja teknologisia sovelluksia tulee hyödyntää mm. etäopiskelun mahdollistamiseksi. Teknisen tuen saatavuus on edellytys toiminnalle.

Opetukseen ja ohjaukseen liittyvä koulutus

Eniten ei-kelpoisia erityisopettajia oli opetusryhmissä, joiden oppilailla oli kehitysvamma tai autismin kirjon diagnoosi. Muodollisesti kelpoisia erityisopettajia ja erityisluokanopettajia on liian vähän. Erityisopetuksesta vastaavilla opettajilla tulee olla muodollinen kelpoisuus tehtävänsä. Erityisopettajakoulutuksessa vaativa erityinen tuki tulee olla osana opintoja kaikille.

Vaativan erityisen tuen oppilaiden kohtaaminen, opettaminen ja ohjaaminen edellyttää opettajilta monenlaisia erityisvalmiuksia ja osaamista. Koska erityisen tuen oppilaita opiskelee myös ”tavallisissa” opetusryhmissä, tulee jokaisen luokan- ja aineenopettajan peruskoulutukseen kuulua vähintään perustiedot erityispedagogiikasta. Jokaiselle opettajalle kuuluu nykyisin myös oppilaiden ohjaus, jota niin ikään vahvistaisi kaikkien opettajien erityispedagogiset taidot.

Opettajat tarvitsivat ja toivoivat eniten täydennyskoulutusta oppilaiden psyykkisestä oireilusta, erityisesti käyttäytymiseen liittyen. Lisäksi tarvelistan kärkipäässä olivat erityispedagogiikka, erityisopetus ja neuropsykiatriset erityisvaikeudet. Opettajien täydennyskoulutus tulee linjata, yhtenäistää ja rahoittaa kansallisesti.

VETURI-hankkeessa on kansallisten kartoitusten lisäksi Helsingin ja Jyväskylän yliopistoissa tehty (Rämä 2015, Pesonen 2016, Ojala 2017) ja tekeillä useita väitöskirjoja sekä lukuisia muita opinnäytteitä.

Lähteet

- Jahnukainen, M., & Korhonen, A. (2003). Integration of students with severe and profound disabilities into the comprehensive school system; Teachers' perceptions of the education reform in Finland. *International Journal of Disability Development and Education*, 50, 169–180.
- Kokko, T., Pesonen, H., Polet, J., Kontu, E., Ojala, T. & Pirttimaa, R. 2014. Erityinen tuki perusopetuksen oppilaille, joilla tuen tarpeen taustalla on vakavia psyykkisiä ongelmia, kehitysvamma- tai autismin kirjon diagnoosi. VETURI-hankkeen kartoitus 2013.
- Kontu, E., Pirttimaa, R., Ojala, T., Kokko, T., Rätty, L., Lassinpelto, O-P. & Pesonen, H. 2015. Vaativan erityisen tuen tutkimus- ja kehittämishanke VETURI (2012-2015). Loppuraportti opetus- ja kulttuuriministeriölle.
- Ojala, T. Rätty, L. Kokko, T. Pesonen, H. Polet, J. Kontu, E. & Pirttimaa, R. 2015. Erityinen tuki. Erityisen tuen toteutuminen sairaalaopetusyksiköiden, valtion koulukotien sekä kuntayhtymien ja yksityisten omistamien laitos- ja erityiskoulujen opetusryhmissä VETURI-hankkeen kartoitus II.
- Pesonen, H., Ojala, T., Itkonen, T. & Kontu, E. 2015. Miten vaativa erityinen tuki toteutuu? Teoksessa M. Jahnukainen, E. Kontu, H. Thuneberg & M-P. Vainikainen (toim.) Erityisopetuksesta oppimisen ja koulunkäynnin tukeen. Suomen kasvatustieteellisen seuran tutkimuksia 67. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 163–177.
- Pirttimaa, R., Rätty, L., Kokko, T. & Kontu, E. 2015. Vaikeimmin kehitysvammaisten lasten opetus ennen ja nyt. Teoksessa M. Jahnukainen, E. Kontu, H. Thuneberg & M-P. Vainikainen (toim.) Erityisopetuksesta oppimisen ja koulunkäynnin tukeen. Suomen kasvatustieteellisen seuran tutkimuksia 67. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 179–200.

4 Koulukuntoisuus | koulunkäytikyky

Anita Puustjärvi, Lastenpsykiatrian apulaisylilääkäri, Kuopion yliopistollinen sairaala

Yleinen kuvaus ilmiöstä

Koulukuntoisuus-termin käyttö on yleistynyt, vaikka termille ei ole olemassa vakiintunutta määritelmää sen enemmän pedagogian kuin lääketieteen viitekehyksissä. Koulukuntoisuutta lähellä olevia termejä ovat koulunkäytikyky (kyky osallistua opetukseen ja koulunkäymiseen) ja opiskelukyky (kyky omaksua tietoa odotusten ja omien taitojen mukaisesti, opiskelijan työkyky (1)), joita molempia voidaan pitää myös koulukuntoisuuden osatekijöinä. Työterveyslaitoksen ja Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön vuonna 2007 laatimassa opiskelukykymallissa (2) jatko-opiskelijan opiskelukykyä määrittävät yksilön terveys ja voimavarat, opiskelutaidot, opetus ja opiskeluympäristö sekä näiden keskinäinen vuorovaikutus. Koulukuntoisuuteen vaikuttavat edellisten lisäksi ainakin yleinen toimintakyky, koululaisen saama tuki ja huolenpito, motivaatio koulunkäyntiin, sosiaaliset taidot sekä tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn taidot. Myös oppilaan, opettajan ja perheen odotuksilla, asenteilla ja arvoilla on merkitystä. Koulukuntoisuutta voidaan tarkastella yksilön, koulun, perheen ja myös terveydenhuollon, pedagogiikan ja juridiikan näkökulmista. Käytännössä koulukuntoisuus merkitsee usein eri toimintasektoreille erilaisia asioita.

Koulukuntoisuus tulisi mieltää oppilaan opiskelu- ja toimintakykynä suhteessa odotuksiin, tukitoimiin ja tarjolla olevaan koulunkäyntiympäristöön. Koulukuntoisuuteen vaikuttavat välillisesti myös opettajan jaksavuus sekä asenne. Koulukuntoisuus onkin toiminnallinen kokonaisuus, jossa eri osatekijät ja niiden keskinäinen tasapaino vaikuttavat toisiinsa (ks. kuva 1). Koulukuntoisuuden taso on oppilaan toimintakyvyn perusteella mahdollista luokitella hyväksi, osittaiseksi ja riittämättömäksi (taulukko 1), mutta tämä näkökulma ei ota huomioon riittävästi kokonaisuutta. Koulunkäynti ei välttämättä onnistu, vaikka oppilaalla ei ole koulukykyisyyteen vaikuttavaa sairautta (esim. kiusattu oppilas), eikä sairautensa perusteella koulukuntoinen oppilas aina selviydy luokkatilanteesta riittämättömän tuen vuoksi (esim. ADHD, oppimisvaikeus). Oppilaan koulukuntoisuus voi olla terveydentilan perusteella alentunut, ja silti lapsi voi selviytyä koulunkäynnistä erinomaisesti (esim. anoreksia). Sairaus voi heikentää koulukuntoisuutta niin, ettei koulunkäynti ole mahdollista

ennen oireiden lievittymistä (esim. vakava masennus, akuutti diabetes) tai riittäviä tukitoimia (esim. vaikea hahmottamisen ongelma, kehitysvamma). Myös sairauden hoito voi asettaa rajoituksia koulunkäymiseen esimerkiksi infektioriskin vuoksi.

Kuvio 4. Koulukuntoisuuden | koulunkäyntikykyyn vaikuttavat tekijät (Muokattu Kunttu K. 2011)

Taulukko 2. Koulukuntoisuuden | koulunkäyntikykyyn aste

Koulukuntoisuuden aste	Tyypillisiä ominaisuuksia
hyvä	<ul style="list-style-type: none"> - ikätasoinen vastuunotto itsestä, aikatauluista, tehtävistä ja tavaroista - opiskelutaidot ja oppiminen oman kapasiteetin mukaista (tarjolla olevin tukitoimin) - riittävä terveydentila, sosiaaliset ja tunnetaidot, kyky säädellä omaa käytöstä ja toimia ryhmässä - riittävä motivaatio
osittainen	<ul style="list-style-type: none"> - toimintakykyyn vaikuttava fyysinen ja/tai psyykinen sairaus - puutteita toiminta- ja/tai oppimiskyvyssä, tunnesäätelytaidoissa, sosiaalisissa taidoissa, keskittymisessä - vaikeuksia toimina ryhmätilanteissa tai ottaa ohjausta vastaan - heikentynyt motivaatio - koulunkäynnin onnistumiseen tarvitaan erityisiä järjestelyjä tai tukitoimien tehostamista
riittämätön	<ul style="list-style-type: none"> - ohimenevä tai pitkäaikainen toimintakyvyttömyys sairauden tai sen hoidon vuoksi - koulunkäynti ja/tai opiskelu ei onnistu tarkennetuilla tukitoimillakaan - akuutti kriisitilanne (elämäntilanteen muutos, menetys, sairastuminen)

Koulukuntoisuuden | koulunkäytikyyn arviointi

Koulukuntoisuutta ei ole mielekästä arvioida pelkästään sairauden, diagnoosin, käyttäytymisen tai oireen perusteella, vaan arvioissa on otettava huomioon toimintaympäristö ja konteksti. Koulukuntoisuus voi heikentyä esimerkiksi pitkien koulukuljetusten aiheuttaman lisärasituksen vuoksi. Aggressiivisesti käyttäytyvä oppilas voi vaarantaa muiden oppilaiden turvallisuutta ja oikeutta turvalliseen oppimisympäristöön. Ongelma voi liittyä myös ryhmän toimintaan, esimerkiksi kiusaamiseen. Merkitystä on koulunkin kuntoisuudella – riittävätkö valmiudet ja resurssit oppilaiden tukemiseen? Ovatko arjen toimivuutta lisäävät menettelytavat (hyvä etukäteisvalmistelu) aktiivisessa käytössä? Miten turvataan opiskelurauha integraatiossa tavallisille ja erityisille oppilaille? Aikuisten toimintatavat ja asenteet vaikuttavat oppilaiden toimintaan parhaimmillaan onnistumisia tukien, pahimmillaan käytösoireita provosoiden (vertaa esimerkiksi Prokoulu). Koulukuntoisuuden ja sen palauttamiseksi tarvittavien tukitoimien arvio on tehtävä huolellisen tilannekartoituksen pohjalta (taulukko 3). Usein tarvitaan opetustoimen, terveydenhuollon ja lastensuojelun moniammatillista yhteistyötä (taulukko 3).

Riittämätön koulukuntoisuus voi johtaa koulunkäynnin keskeyttämiseen pedagogisin tai terveydentilaan liittyvin perustein. Poissaolo voi kuitenkin johtaa myös koulukäytökäytön pitkittymiseen, oireiden pahenemiseen, niiden merkityksen ylikorostumiseen ja koulumotivaation sekä elämäntilanteen heikentymiseen. Jos ongelma liittyy ryhmään eikä yksilöön, ei yksittäisen oppilaan poissaolo ratkaise ongelmaa. Mahdollisen sairausloman tarvetta arvioidaan lääketieteellisin, ei pedagogisin tai psykososiaalisin perustein ja sen tarkoituksena on nopeuttaa sairauden paranemista ja potilaan toipumista. Oppilaan sairastuminen ei johda palkalliseen sairauslomaan (vertaa aikuisen sairauspäiväraha) ja sallittuun lepoon, vaan aiheuttaa usein kokeiden ja tehtävien kertymistä sekä korvaavien suoritusten tarvetta.

Taulukko 3. Koulukuntoisuuden | koulunkäytikyyn arvioinnissa huomioitavia seikkoja

Lapsen vointi – mitä on oireen/käyttäytymisen taustalla?	Koulun ja ryhmän tilanne	Muiden tahojen järjestämä tuki
<ul style="list-style-type: none"> - oppimiskyky - yhteistyökyky, ryhmätaidot - motivaatio - psyykinen ja fyysinen terveydentila - oireita lievittävät ja provosoivat tekijät ja tilanteet - kotitilanne - koettu stressi (kiusaaminen, ympäristön aiheuttama kuormittuminen) - toiminnanohjauksen taidot 	<ul style="list-style-type: none"> - ryhmän kokonaistilanne – onko kyse yksilön vai - ryhmän ongelmasta? - tukitoimet ja niiden teho ja riittävyys - lapsen ja ryhmän turvallisuus - opettajan näkökulma ja jaksaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - fyysisen tai psyykkisen sairauden hoito ja sen toteutuminen - lastensuojelun tukimuodot

Kuvaus asiaa koskevasta lainsäädännöstä ja käytännöistä

Perusopetuslaki (4) määrittää, että opetus tulee järjestää oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä. Oppivelvollisen on osallistuttava perusopetukseen tai saatava muulla tavalla perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot (26§). 18§ mukaan oppilaan opiskelu voidaan järjestää osittain toisin, jos se on perusteltua oppilaan terveydentilaan liittyvistä syistä. Perusopetuslaki ei tunne käsitettä oppilaan sairausloma. Koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoa säännellään terveydenhuoltolain asetuksella.

Perusopetuslain mukaan sairaalan sijaintikunta on velvollinen järjestämään sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle opetusta. Erikoissairaanhoidossa olevan oppilaan opetuksella (4 a §) on oppimista ja koulunkäyntiä ylläpitävä sekä oppilaan hoitotavoitteita tukeva kokonaiskuntoutuksellinen tavoite. Sairaalassa tai muussa erikoissairaanhoidossa olevalle oppivelvolliselle oppilaalle järjestetään opetusta ja tukea siinä määrin kuin se hänen terveytensä, pedagogiset erityistarpeensa ja erikoissairaanhoidon hoidolliset ja kuntoutukselliset toimenpiteet huomioon ottaen on perusteltua.

Perusopetuslaki ei tunne sellaista rangaistusta, jossa ennakolta voitaisiin evätä oppilaalta oikeus seuraavan koulupäivän opetukseen. Kurinpitotoimet (kuten määräaikainen erottaminen) ovat mahdollisia esim. väkivaltakäyttäytymisen vuoksi (36 a §), mutta opetus ja oppilashuolto on järjestettävä myös silloin. Huoltajalla on mahdollisuus anoa oppilaalle luvallista poissaoloa, mutta koulu ei voi velvoittaa vanhempaa tähän.

Koulukuntoisuuden | koulunkäyntikyvyn määrittelyn vaikutus vaativan erityisen tuen haasteisiin

Koulukuntoisuus ja oppimisen tuen aste eivät ole suorassa yhteydessä toisiinsa. Kuitenkin tuen tarpeen lisääntyessä myös riski koulukuntoisuuden heikkenemisestä lisääntyy etenkin jos tukitoimet eivät toteudu. Jos oppilaan koulukuntoisuuden arvioidaan olevan riittämätön ja päädytään koulunkäynnin keskeytykseen, on aina mietittävä ratkaisun merkitys oppilaan, perheen, luokan ja opettajankin kannalta. Olennaisia kysymyksiä ovat mm. poissaolon pituus, seuraavan arvioinnin ajankohta, koulunkäynnin järjestelyt poissaolon aikana (kotona tapahtuva opetus, kotiopetus, sairaalakoulu), koulukuntoisuuden palautumiseen tarvittavat toimet ja muutokset sekä oppilaan turvallisuus poissaolon aikana. Jos tarvitaan uusia koulujärjestelyjä tai tukitoimia, on sovittava, kuka niistä vastaa. Yleensä mikään taho kuten opetustoimi ei yksin voi ratkaista monimutkaista tilannetta, joten tarvitaan tiivistä moniammatillista yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon sekä opetustoimen kesken siten, että jokainen taho kantaa oma vastuunsa ja tarjoaa oman osaamisensa oppilaan koulunkäynnin ja oppimisen tukemiseksi.

Kirjallisuutta

- Kuitunen M. Kumpulainen K. 2016. Koulutoimi. Kirjassa Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria, Kumpulainen ym. (toim.) Kustannusyhtiö Duodecim
- Kunttu K. 2011. Opiskelukyky. Kirjassa Opiskeluterveys, (toim.) Kuuttu K. Kustannusyhtiö Duodecim.
- Perusopetuslaki (628/1998)
- Sulander J., Romppanen V. 2007. Hyvinvointi koulutyössä ja opiskelussa. Helsinki: Työterveyslaitos, Työympäristötutkimuksen raporttisarja 26.

5 Sairaalaopetus

Pirjo Tilus, rehtori, emerita, Jyväskylä ja Mika Saatsi, rehtori, Kalliomaan koulu, Tuusula

Sairaalaopetuksen piirissä on vuosittain n. 3 000 perusopetusikäistä lasta ja nuorta, jotka ovat erikoissairaanhoidon lasten- ja nuorisopsykiatrisessa, somaattisessa, neurologisessa tai foniatriassa osasto- tai avohoidossa tai tutkimuksissa. Päivittäin sairaalaopetuksessa opiskelee noin 800 oppilasta, joista tällä hetkellä yli puolet avohoidon piirissä. Vuonna 2016 sairaalaopetusyksiköissä (26 kpl) työskenteli 141 erityisluokanopettajaa, 28 erityisopettajaa, 18 pää- tai sivutoimista tuntiopettajaa ja 106 koulunkäynninohjaajaa. Viidellä koululla on oma virkarehtori, osa kuuluu hallinnollisesti isomman koulun alaisuuteen. Suurin osa rehtoreista työskentelee sairaalaopetuksessa rehtorin työn lisäksi opettajana.

Sairaala-opetusverkostoon kuuluu 26 opetusyksikköä, joiden sijainnit on merkitty kuvioon 5. Maantieteellisesti sairaalaopetusyksiköt sijoittuvat seuraavasti:

Etelä-Suomi

- Nummen yhtenäiskoulu/Ahvenistonharjun koulu, Hämeenlinna
- Kalliomaan koulu, Tuusula
- Keinumäen koulu, Espoo
- Sophie Mannerheimin koulu, Helsinki
- Tammipuiston koulu, Ekparkens skola, Raasepori - Raseborg
- Zacharias Topeliusskolan, Helsingfors
- Viertolan koulu/Jokirannan opetuspiste, Vantaa
- Sompion koulu, Kerava

Itä-Suomi

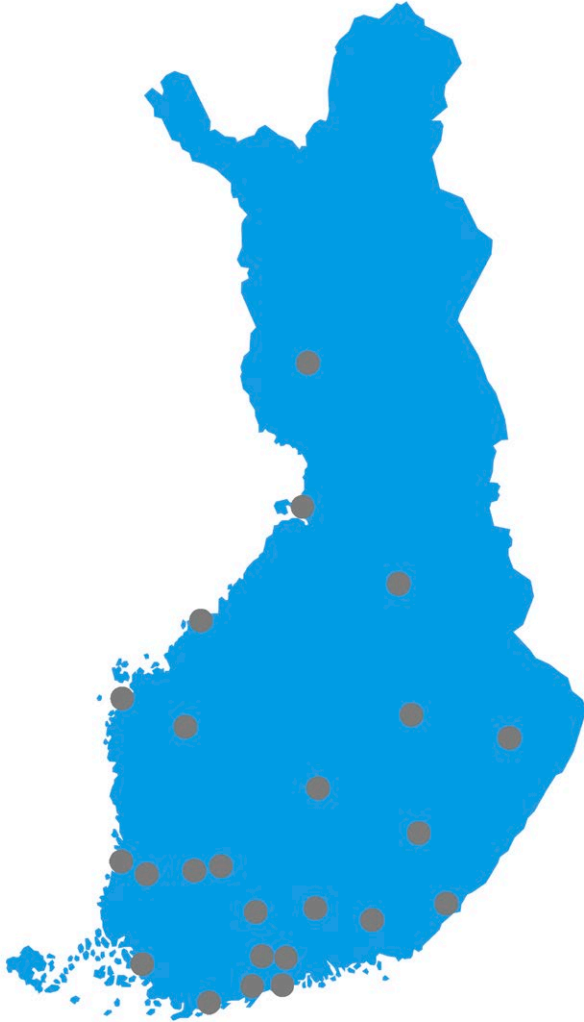
- Alavan koulu, Kuopio
- Kanervikon koulu, Lahti
- Kimpisen koulu/Saimaan koulu, Lappeenranta
- Mikkelin sairaalaopetus, Mikkelä
- Nepenmäen koulu/Tikkamäen koulu, Joensuu
- Tähteenkadun koulu/Sairaalanmäen opetusyksikkö, Kouvola

Länsi-Suomi

- Keskustan yläkoulu/ sairaalakoulu, Harjavalta
- Kiinamyllyn koulu, Turku
- Koivikkopuiston koulu, Tampere
- Kukkulan koulu, Jyväskylä
- Mariankadun koulu, Kokkola
- Alhoniityn koulu/Pitkäniemen sairaalaopetus, Nokia
- Ruutipuiston koulu, Seinäjoki
- Tiilimäen koulu, Pori
- Vaasan sairaalaopetus, Vaasa

Pohjois-Suomi

- Kajaanin sairaalakoulu, Kajaani
- Tiernan koulu/Sairaalakoulun yksikkö, Oulu
- Rovaniemien sairaalakoulu, Rovaniemi

Kuvio 5. Sairaalaopetusyksiköt Suomessa. / Tekninen toteutus Laura Pursiainen.

Sairaalaopetuksen järjestäminen lainsäädännön näkökulmasta

Sairaalaopetuksen järjestäminen kuuluu sairaalan sijaintikunnan vastuualueelle. Sairaalaopetuksen järjestämisen lähtökohtana on oppimisen ja koulunkäynnin jatkuvuuden turvaaminen sairauden ja hoidon aikana. Vuoden 2013 loppuun asti sairaalan sijaintikunnan lakisääteinen velvollisuus oli järjestää sairaalassa *potilaana* olevalle oppivelvollisuusikäiselle opetusta siinä määrin kuin se oppilaan terveys ja muut olosuhteet huomioon ottaen on mahdollista (Perusopetuslaki 21.8.1998/628). Vuoden 2014 alusta voimaan tulleen perusopetuslain (628/1998) muutoksen (30.12.2013/1267) jälkeen opetuksen järjestämisen velvoite koskee myös *muulle erikoissairaanhoidossa olevalle oppivelvolliselle* oppilaalle opetusta ja tukea siinä

määrin kuin se *hänen terveytensä, pedagogiset erityistarpeensa ja erikoissairaanhoidon hoidolliset ja kuntoutukselliset toimenpiteet huomioon ottaen* on perusteltua, jos opetuksen järjestäminen muutoin ei ole perusopetuslain tai muun lain mukaisista tukitoimista huolimatta oppilaan edun mukaista. Myös kunnat, joissa sijaitsee erikoissairaanhoidon muu toimintayksikkö, voivat järjestää opetusta erikoissairaanhoidossa olevalle oppilaalle.

Perusopetuslain sairaalaopetuksen järjestämistä koskevalla muutoksella pyrittiin parantamaan ja varhentamaan oppilaan tuen tarpeen tunnistamista ja ongelmien ennaltaehkäisyä sekä parantamaan sairaalaopetuksen nivelvaiheiden järjestelyiden suunnitelmallisuutta ja hoitajakson tulosten pysyvyyttä sekä näin estämään lapsen tai nuoren syrjäytymiskehitystä. Lakimuutokseen sisältyvillä sairaalaopetuksen oppilaaksi ottoa ja toimintatapoja koskevilla säädöksillä selkeytettiin toimijatahojen vastuu- ja työnjakoa sekä moniammatillista yhteistyötä. Perusopetuslain 4a §:n 2 momentin mukaan opetuksen järjestäjäkunta ja oppilaan kotikunta sopivat opetuksen järjestämisestä kuultuaan ensin oppilasta, tämän huoltajaa, oppilaan omaa koulua sekä oppilaan oppilashuollosta vastaavia henkilöitä. Lisäksi säädöksessä todetaan, että jos sopimukseen ei päästä, päätöksen tekee hoidosta vastaavan sairaalan tai muun erikoissairaanhoidon sijaintikunta. Palaaminen sairaalaopetusjakson jälkeen omaan kouluun katsotaan oppilaan ensisijaiseksi oikeudeksi (PL § 4a 2 ja 3 mom).

Perusopetuslain 4a §:n 1 momentin mukaan sairaalaopetuksessa olevalle oppilaalle annettavalla opetuksella on oppimista ja koulunkäyntiä ylläpitävä sekä oppilaan hoitotavoitteita tukeva kokonaiskuntoutuksellinen tavoite.

Sairaalaopetuksen järjestämiseen sovelletaan voimassa olevan perusopetuslain mukaisia säädöksiä. Erikoissairaanhoidossa oleva oppilas on oikeutettu maksuttomaan kuljetukseen tai riittävään avustukseen osallistuessaan perusopetuslain 4 a §:ssä tarkoitettuun opetukseen. Lisäksi oppilaalla on perusopetuslain turvaama oikeus saada kaikkina koulupäivinä opetussuunnitelman mukaista opetusta. Opetus järjestetään oppilaan ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaan tervettä kasvua ja kehitystä (PL § 3 2mom). Opetuksen sisällöt ja tavoitteet määräytyvät opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (1435/2001) ja opetussuunnitelman perusteiden pohjalta laaditun ja vahvistetun opetussuunnitelman ja lukuvuosisuunnitelman mukaan. Sairaalaopetuksessa oleva oppilas on oikeutettu saamaan myös opetukseen liittyviä tehostettuun tai erityiseen tukeen sekä oppilashuoltoon liittyviä palveluja perusopetukselle laadittujen opetussuunnitelman perusteiden edellyttämällä tavalla.

Sairaalaopetuksen piiriin tulevista oppilaista suurin osa on lasten- tai nuorisopsykiatriassa avo- tai osastohoidossa. Lukuvuotta 2016–2017 koskevan oppilastilastoinnin (tehty 30.11.2016) tulosten mukaan sairaalaopetuksen oppilaista 56 % tuli lasten- ja nuorisopsykiatrian avohoidosta, 36 % lasten- ja nuorisopsykiatrisesta osastohoidosta ja 8 % so-

matiikan ja neurologian osastoilta tai muualta. Muutos muutaman vuoden takaiseen on huomattava erityisesti psykiatrian avohoidon osalta. Osastohoidon ja –opetuksen sijaan avohoidollisen opetuksen määrä on ollut viime vuodet jyrkässä kasvussa.

Sairaalaopetuksen muodot

Sairaalaopetusta voidaan kuvata kolmivaiheisena jatkumona, johon sisältyvät opetusjakson lisäksi nivelvaiheet sairaalaopetukseen tulovaiheessa ja omaan kouluun siirtymävaiheessa. Monialaisena yhteistyönä toteutettava sairaalaopetus sijoittuu usean hallintokunnan rajapinnalle ja sen lisäksi toimintaympäristö ulottuu monen eri kunnan, koulun ja opettajan perustoiminta-alueelle.

Lasten- ja nuorisopsykiatrisissa, neurologisissa, foniatriksissa tai somaattisissa tutkimuksissa tai hoidossa olevien oppilaiden opetukseen sisältyvät opetus, kuntouttava opetus ja kaikkien oppilasta opettavien, kasvattavien tai hoitavien tahojen keskinäinen yhteistyö, koulukonsultaatiot ja ohjaustoiminta. Koulunkäynti ja opetus sekä kokemus opintojen etenemisestä sairauden aikana edustavat oppilaalle normaalia arkea ja kiinnittävät lapsen huomion tervehtymistä tukevalla tavalla tulevaisuuteen.

Sairaalaopetus toimii yhteistyössä lapsen huoltajien, hoidon ja oman koulun sekä muiden lapsen tai nuoren kasvun, kehityksen tai kuntoutuksen tukemiseen osallistuvien tahojen kanssa. Sairaalaopettaja toimii yhteistyölinkkinä lapsen omaan kouluun ja oppilashuollon henkilöstöön. Sairaalaopetusta voi kuvata moniulotteisena verkkona, jonka laajuus ja tiheys määräytyvät sairaalaopetuksen oppilaiden opetuksellisista, kasvatuksellisista tai pedagogisista tai muun kuntoutuksen tarpeista. Sairaalaopetus eroaa muusta erityisopetuksesta moniulotteisuutensa ja –kerroksellisuutensa ja jatkuvan oppilasvaihtuvuutensa sekä opetuksellisten ja oppilashuollollisten tukitarpeiden ennakoimattomuuden vuoksi. Oppilasvaihtuvuus korostuu entistä lyhyempien somaattisten sekä lasten- ja nuorisopsykiatristen osastojaksojen kohdalla. Toisaalta viime vuosina lisääntynyt avo-opetus on yleensä pysyvää ja pitkäaikaista.

Sairaalaopetuksen opetusryhmät ovat pääsääntöisesti yhdysluokkia. Opetusta annetaan ryhmissä, yksilöllisesti tai osastolla tai etäopetuksena. Opetuksen painopistealueet valikoituvat oppilaan sairauden laadun, hoidollisten indikaattoreiden ja hoitosuunnitelman sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuen tarpeiden mukaan. Ne voivat ulottua opetussuunnitelman tavoitteiden saavuttamista ylläpitävästä opetuksesta aina laaja-alaisten oppimisvaikeuksien korjaamiseen tai tunne-elämän taitoja tukevaan opetukseen. Sairaalaopetus voi myös sisältää oppimis- ja koulunkäyntitaitojen arviointia.

Sairaalaopetuksen rooli vaativan erityisen tuen kentässä

Sairaalaopetusyksiköt toimivat konsultatiivisessa yhteistyössä alueellaan osana kunnallisia ja alueellisia oppimisen ja koulunkäynnin tuen palvelujärjestelmiä. Sairaalaopetuksen sidosryhmät koostuvat sairaalaopetuksen ylläpitäjäkuntien ja oppilaaksi ottoalueiden koulujen lisäksi lastensuojelullisten laitosten opetusyksiköistä ja perhe- ja koulukodeista sekä muista vaativan erityistason psykiatriseen hoitoon ja kuntoutukseen osallistuvista tahoista.

Sairaalaopetusyksikön oppilaaksi ottoalueen kouluille antamien tuki- ja ohjauspalveluiden tavoitteina on ennaltaehkäisevä työ sekä ennakoivien ja toimivien työtapojen välittäminen tehostettua tai erityistä tukea tarvitsevien ja psykososiaalisesti oireilevien oppilaiden oppimisen ja koulunkäynnin turvaamiseksi. Ennaltaehkäisevässä työssä korostuvat työyhteisöjen osaamisen, yhteisöllisten työtapojen ja toimintakulttuurin kehittäminen.

SAIREKE-, Laatukriteerit- sekä Sairaalaopetus laadukkaan opinpolun tukena- hankkeilla lisättiin vuosina 2005–2014 kansallisia, alueellisia ja koulukohtaisia sairaalaopetuksen valmiuksia vastata muuttuneeseen työnkuvaan ja ammatillisen osaamisen haasteisiin.

Yhteiskunnalliset, taloudelliset ja sosiaaliset muutokset sairaalaopetuksen toimintaympäristössä sekä lasten ja nuorten kokonaisvaltaisen terveyden ja hyvinvoinnin tarpeet lisäävät haasteita lasten ja nuorten hyvinvointia ja tervettä kasvua tukevaan toimintaan sosiaali-, terveys- ja opetustoimen sektoreilla. Vaativan erityisopetuksen kuntatason ja alueellisten osaamiskeskusten yhteensovittaminen sekä konsultaation uudet monialaiset rakenteet tulevat määrittelemään sairaalaopetuksen suuntaa tulevaisuudessa.

Lisätietoja: www.sairaalaopetus.net

Lähteet

- Saatsi, M. 2017. Sairaalaopetuksen vuosikartoitus 2016 osoitteessa www.sairaalaopetus.net
- Tilus, P. 2008. Sairaalaopetuksen kehittämishanke Saireke 2005–2008, Saireke-hankkeen raportteja 3:2008, Kopijyvä, Jyväskylä.
- Tilus, P. 2015. Sairaalaopetus laadukkaan opinpolun tukena. Hankkeen loppuraportti. Jyväskylä. Painamaton
- Tilus, P. 2016. Siraalakoulusta osaamiskeskukseksi. Opinnäytetyön käsikirjoitus.
- Tilus, P., Ekqvist, N., Heikkinen, T., Kilvelä, R., Papunen, L., Ruutu, P. 2011. Sairaalaopetuksen laatukriteerit, Kopijyvä, Jyväskylä.

6 Erityishuollon palvelujen yhteyteen sijoittuvien koulujen tarjoama opetus

Anita Lammassaari, johtaja, Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä

Erityishuollon palvelujen yhteydessä toimivat Elmeri-koulut

Erityishuollon palvelujen yhteydessä toimivilla niin sanotuilla Elmeri-kouluilla tarkoitetaan erityiskouluja, jotka ovat aiemmin olleet tai ovat edelleen erityishuoltopiirien ylläpitämiä kouluja ja jotka sijaitsevat erityishuollon palvelujen/sosiaali- ja sairaanhoitopiirien yhteydessä tai fyysisesti lähellä näitä palveluja. Kouluissa järjestetään pääasiassa perusopetusta. Osa kouluista tarjoaa myös esiopetusta, lisäopetusta ja lyhytaikaista opetusta intervalli/ tutkimus- ja kuntoutusjaksoilla oleville oppilaille. Osa oppilaista asuu koulun läheisyydessä erityishuollon palveluissa.

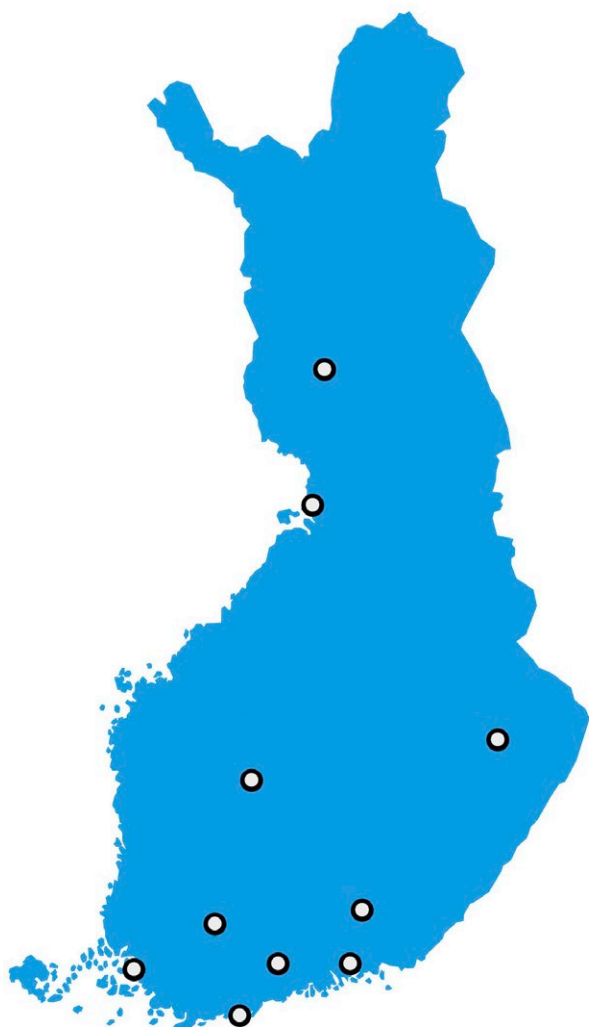
Perusopetuksen järjestämisen lähtökohtien mukaisesti Elmeri-koulu toimii useimmiten oppilaan lähikouluna asumisjärjestelyjen vuoksi. Elmeri-kouluissa opiskelevat lapset ja nuoret ovat oikeutettuja vaatimaan erityiseen tukeen, joka muodostuu moniammatillisesta tiiviistä yhteistyöstä ja kuntouttavasta opetuksesta. Näillä kouluilla on vahvaa osaamista vaikeimmin kehitysvammaisten ja autismin kirjon oppilaiden sekä haastavasti käyttäytyvien oppilaiden opetuksessa.

Elmeri-koulun ylläpitäjiä voivat olla erityishuoltopiirit, sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymät, kunnat tai säätiöt. Erityishuoltopiirien ylläpitämiä ovat Sateenkaaren erityiskoulu Pieksämäellä (Vaalijalan ky), Myllärin koulu Rovaniemellä (Korpeneen palvelukeskuksen ky) ja Mylly-Antin koulu Turussa (Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus). Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskukseen (KTO) koulun siirrosta Turun kaupungille on tehty periaatepäätös. Siirtyminen on suunniteltu tapahtuvaksi 1.8.2018.

Sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymien ylläpitämiä kouluja ovat Carea-koulu Kouvolassa (Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen ky) ja Honkalampi-keskuksen koulu Liperissä (Pohjois-Karjalan sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen ky). Vuoden 2017

alussa Pohjois-Karjalaan muodostettiin 14 kunnan sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymä Siun sote, johon Pohjois-Karjalan sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä sulautui. Honkalampi -keskuksen koulu siirtyi Siun soten eli Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymän ylläpitämäksi.

Kuntien ylläpitämiä kouluja, jotka aiemmin ovat olleet erityishuoltopiirien ylläpitämiä ovat Rajasalmen koulu Nokialla, Ali-Juhakkalan koulu Lahdessa, Niittyvillan koulu Seinäjoella ja Tiernankoulun Leinonpuiston yksikön Pihlajakummun toimipaikka Oulussa.

Kuvio 6. Elmeri-koulut Suomessa. / Tekninen toteutus Laura Pursiainen.

Rinnekodin koulu Espoossa on Rinnekoti-Säätiön ylläpitämä yksityinen koulu. Rinnekoti säätiö luopuu opetusluvasta ja Rinnekodin koulu siirtyy Espoon kaupungin ylläpitämäksi kouluksi 1.8.2017. Edellä mainittujen kymmenen koulun maantieteellinen sijainti esitetään kuviossa 6.

Oppilaaksi ohjautuminen ja tyypilliset oppilasryhmät

Näiden koulujen oppilaat ovat vaativaa erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria, joiden opetuksen järjestäminen edellyttää yksilöllisiä järjestelyitä, vahvoja tukitoimenpiteitä ja henkilöstöresursseja.

Oppilaaksi ohjautuminen tapahtuu kotikunnan koulutoimen kautta esimerkiksi asiantuntijalausannon perusteella. Päätökset pidennetyistä oppivelvollisuudesta, erityisestä tuesta ja koulusijoituksesta tai koulusiirrosta tekee aina oppilaan kotikunta. Osa vaikeimmin kehitysvammaisista, fyysisesti ja/tai psyykkisesti sairaista oppilaista suorittaa koko perusopetuksensa Elmeri-kouluissa. Joskus kriisitilanteissa ohjautuminen tapahtuu sosiaalitoimen aloitteesta, kun lapsen kokonaistilanteeseen etsitään ratkaisua tai sopivaa asumismuotoa. Sijoituksissa lapsen tilannetta vaikeuttaa se, ettei opetuksen järjestämistä ja koulunkäyntiä suunnitella etukäteen. Kesken oppivelvollisuuden Elmeri-kouluun siirtyvien oppilaiden lähikoulussa ei ole pystytty tai pystytty järjestämään tarvittavia tukitoimia, yksilöllisiä järjestelyitä tai riittävää henkilöstöä. Erityisopettajat ja koulunkäynninohjaajat ovat usein kokeneet osaamisensa riittämättömäksi. Tilanteet kriisiytyvät lähikouluissa tyypillisimmin alkuopetusvuosien jälkeen ja/tai yläkouluun siirryttäessä. Elmeri-koulujen oppilaista yli puolet on yläkouluikäisiä.

Kouluissa annetaan perusopetusta pienelle oppilasmäärälle. Lukuvuonna 2016–2017 oppilaita oli 331. Tyypilliset oppilasryhmät ovat seuraavat:

1. Oppilaat, joilla on vaikea kehitysvamma. Heillä on vaativia hoidollisia ja kuntoutuksellisia tarpeita. Oppilailla on vaikea liikuntavamma tai ei ollenkaan liikkumiskykyä, aistivammoja ja muita fyysisiä sairauksia, kuten esimerkiksi epilepsia. Oppilaat tarvitsevat erilaisia apuvälineitä, soveltuvan oppimisympäristön sekä fyysistä avustamista. Oppilaat käyttävät puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja ja tarvitsevat apua kaikissa päivittäisissä toiminnoissa. Opetus järjestetään toiminta-alueittain.
2. Oppilaat, joilla on autismitilasto ja joiden autismin vaikeusaste vaihtelee. Usein oppilailla on lisädiagnoosina eriasteinen kehitysviive, kehitysvamma tai keskittymis- ja ylivilkkaushäiriö. Oppilaat tarvitsevat säännöllistä ohjausta sosiaalisuuteen ja kommunikointiin puhetta tukevilla ja korvaavilla keinoilla (esimerkiksi kuva- ja kirjoitusohjelmat, kuvat, viittomat ja esineet). Vuorovaikutus-

ja tunnetaidoissa oppilaat tarvitsevat runsaasti ohjausta. Usein oppilailla on aistien yli- ja aliherkkyksiä, omaperäisiä mielenkiinnon kohteita, toistavaa käyttäytymistä sekä itseen ja/tai ympäristöön kohdistuvaa aggressiivisuutta. Oppilaat tarvitsevat kokoaikaista toiminnanohjausta, kuvilla pilkottua ohjausta, ennakkointia ja ajan, paikan ja tilan strukturointia/jäsennystä. Opetus voi tapahtua toiminta-alueittain tai oppiaineittain.

3. Oppilaat, joilla on psyykinen sairaus. Useimmiten lisänä on kehitysvammaisuutta. Oppilailla on paljon käyttäytymisen pulmia sekä itseen ja/tai toisiin kohdistuvaa aggressiivisuutta. Opetuksen järjestäminen vaatii vahvoja tukitoimenpiteitä ja toimivia oppimisympäristöjä eriyttämistiloihin. Erityisopettajan lisäksi tarvitaan useamman aikuisen moniammatillista työpanosta. Osalla oppilaista opetus järjestetään toiminta-alueittain ja osalla oppiaineittain.

Kasvavana oppilasryhmänä ovat varhaiskuntoutusta vaille jääneet, ensisijassa maahanmuuttajataustaiset lapset ja nuoret, joiden kehitysvammaisuuden tasoa on vaikea arvioida kommunikaatiopulmien ja/tai kulttuuritaustan vuoksi. He ovat voineet kokea kriisejä ja traumaattisia tapahtumia ja tulevat usein maista, joissa vammaisten lasten asema ja elämisen edellytykset voivat olla hyvin erilaiset kuin Suomessa.

Osassa Elmeri-kouluja annetaan opetusta myös erityishuollon palveluihin intervalli-/tutkimus- ja kuntoutusjaksoille tuleville peruskouluikäisille lapsille ja nuorille. Näitä kouluja ovat muun muassa Myllärin koulu, Sateenkaaren erityiskoulu ja Honkalampi-keskuksen koulu, jotka tarjoavat myös tutkimus- ja kuntoutusjaksoilla käyvien oppilaiden kotikouluille opetuksen ohjaus- ja konsultaatiopalveluja. Ohjauskäyntien tavoitteena on siirtää hyväksi havaittuja käytänteitä oppilaan arkeen ja näin tukea oppilaan selviytymistä lähikoulussa ja asumista kotona.

Oppilaiden oikeus perusopetukseen

On tavallista, että kehitysvammaisten lasten perheiden arkea ja jaksamista tuetaan säännöllisillä kuntoutus- ja intervallijaksoilla erityishuollon palveluissa. Kuntoutus- ja intervallijaksojen aikana oppilaat asuvat erityishuollon palveluissa, eivätkä osallistu opetukseen lähikoulussaan. Erityishuollon palvelut voivat sijaita kymmenien tai jopa satojen kilometrien päässä oppilaan kodista. Oppilaan ja perheen tilanteesta riippuen kuntoutus- ja intervallijaksot kestävät viikosta puoleen vuoteen ja jopa vuoteen saakka. Tavanomainen järjestely on, että oppilas on kaksi viikkoa kuukaudesta kotona ja kaksi viikkoa intervallijaksolla erityishuollon palveluissa. Sosiaalitoimen tekemissä sijoituspäätöksissä ei kuitenkaan riittävästi mietitä tai suunnitella oppilaan koulunkäyntiä, eikä opetuksen järjestämistä edellä mainittujen jaksojen aikana. Käytännössä perusopetuslain 30 §:n mukainen oikeus saada

opetusta koulun työpäivinä ei toteudu kaikkien oppilaiden kohdalla kuntoutus- ja intervallijaksojen aikana. Jaksojen pituudesta riippuen oppilas saa opetusta esimerkiksi vain puolet lukuvuodesta tai ei ollenkaan. Opetuksen järjestäminen on mahdollista sellaisissa erityishuollon yksiköissä, joiden yhteydessä sijaitsee peruskoulu. Toisen kunnan tai muun opetuksen järjestäjän laskuttaminen perusopetuksesta aiheutuvista kustannuksista perustuu vapaaehtoiseen sopimukseen. Osa kunnista kieltäytyy kustantamasta kuntoutus- ja intervallijaksoihin sisältyvää opetusta.

Opetuksen ja vaativan erityisen tuen toteutuminen

Opetus järjestetään Elmeri-kouluissa perusopetuslain ja -asetuksen mukaisesti. Opetus tapahtuu pääosin yhdysluokissa, joissa oppilaita on useammalta vuosiluokalta tai joiden toimintakyky on yhtenevä. Luokan enimmäiskoko on kuusi oppilasta. Kouluille on laadittu paikallisiin opetussuunnitelmiin perustuvat omat opetussuunnitelmat, joissa korostuvat opetuksen kokonaisvaltaisuus, kuntoutukselliset toimintatavat sekä osallisuuden korostaminen.

Oppilaiden moninaisesta erityisen tuen tarpeesta johtuen opetuksessa hyödynnetään yksilöllisiä ratkaisuja, strukturoituja opetusmenetelmiä muun muassa ajan, paikan ja toiminnan jäsentämistä sekä vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin eri menetelmiä. Koulujen henkilökunnan osaaminen on vahvaa ja käytössä ovat mm. Avekki-toimintatapa¹, PRT-ohjaus², ART³-menetelmät, puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät sekä voimauttavan vuorovaikutuksen menetelmät.

Vaativan erityisen tuen oppilaat tarvitsevat opetuksen ja koulunkäynnin lisäksi myös kokonaisvaltaista kuntoutusta, jota annetaan erityishuollon palveluina kuntayhtymien /palvelukeskusten/säätiön toimesta. Moniammatillinen asiantuntija-apu on helposti saavutettavissa erityisesti erityishuollon palveluiden yhteydessä olevissa kouluissa. Oppivelvollisilla lapsilla ja nuorilla koulunkäynti on keskeinen osa lapsen/nuoren kuntoutumista. Eräänä kuntoutuksen tavoitteena on edistää koulunkäynnin sujumista omassa lähikoulussa.

1 AVEKKI on toimintatapamalli uhka- ja väkivaltatilanteisiin ja niiden ennaltaehkäisyyn. AVEKKI tulee sanoista aggressiivisuus, väkivalta, ennaltaehkäisy ja hallinta, kehittäminen, koulutus ja integraatio. PRT (Pivotal Response Training) on autististen lasten kuntoutukseen kehitetty ydinvalmiuksien harjaannuttamismenetelmä, jossa harjaannutetaan kieli- ja kommunikaatiotaitoja sekä sosiaalisia leikki- ja vuorovaikutustaitoja.

2 PRT (Pivotal Response Training) -ohjaus eli ydinvalmiuksien harjaannuttamisohjelma toimii lasten, nuorten ja aikuisten kielellisten taitojen vahvistajana.

3 ART (Aggression replacement training) on toiminnallinen ryhmäharjoitusmenetelmä sosiaalisten taitojen, vihanhallinnan ja moraalisen ajattelun opettamiseksi nuorille ja aikuisille.

Elmeri-koulujen hyvät ja toimivat käytänteet

Onnistunut opetuksen järjestäminen perustuu osaavaan, ammattitaitoiseen henkilöstöön ja toimivaan moniammatilliseen yhteistyöhön. Henkilökunnan määrä on oppilaiden tukitarpeiden vuoksi suuri. Kouluilla on monialaista osaamista erityisesti autismin kirjon ja vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden opetusmenetelmissä ja haastavan/aggressiivisen käyttäytymisen kohtaamisessa ja käyttäytymiseen vaikuttamisessa. Yhteistyö kotien kanssa on tiivistä ja lähes päivittäistä. Moniammatillinen yhteistyö perustuu läsnä olevaan kuntouttavaan henkilöstöön, joka mahdollistuu erityishuollon palveluiden kautta. Yhteistyö on säännöllistä ja sujuvaa ja oppilasta kokonaisvaltaisesti kuntouttavaa.

Koulujen oppimisympäristö poikkeaa tavanomaisesta opetusympäristöstä tilojen ja opetuksen järjestämisen suhteen. Koulu luo oppilailleen turvallisen oppimisympäristön, jossa heidän yksilöllisyytensä, kykynsä ja tarpeensa huomioidaan. Koulutyössä korostuu arjen ennakoitavuus ja kiireettömyys. Koulujen pieni oppilasmäärä mahdollistaa joustavat oppilaskohtaisesti räätälöidyt opetusjärjestelyt. Tilaratkaisuissa on huomioitu ergonomia, esteettömyys ja akustiset olosuhteet sekä valaistus. Oppimisympäristö muodostuu varsinaisten koulutilojen lisäksi toiminnallisesta oppilaille suunnitellusta piha-alueesta. Ne Elmeri-koulut, jotka sijaitsevat erityishuollon palveluiden yhteydessä, pystyvät hyödyntämään muun muassa palvelukeskusten allas- ja liikuntatiloja, aistihuoneita, retkiautoja ja leirikeskuksia. Yhteisöllisellä ja osallistavalla toimintakulttuurilla on keskeinen merkitys opetuksen toteuttamisessa. Oppimistilanteissa tavoitellaan myönteistä ja hyväksyvää ilmapiiriä.

Elmeri-koulujen oppilaiden koulupolut ovat usein olleet rikkonaisia. Taustalla saattaa olla avohuollon sijoituksia ja/tai huostaanottoja. Monilla on takanaan useita koulusiirtoja, kuumattomuuden kokemuksia, aikuisten välinpitämättömyyttä ja osaamattomuutta sekä muiden oppilaiden kielteistä suhtautumista. Oppimisen ja koulunkäynnin tuen kirjaukset eivät ole olleet tarkkoja ja täsmällisiä, eikä tukea ole tarjottu tai ei ole ollut tarjolla riittävästi. Oppilaiden huoltaja/hooltajat vaikuttavat usein kuormittuneilta ja asioiden hoitaminen ylivoimaiselta. Huoltajien tietoisuus lastensa oikeuksista ei ole aina ajantasaista. Elmeri-kouluun siirtymisen jälkeen koulunkäynti alkaa useimmiten sujua hyvin, kuten Laurin esimerkki osoittaa.

Laurin koulupolku -esimerkki

”Lauri” adoptoitiin Suomeen Venäjältä 3,5-vuoden iässä. Hän kasvoi varhaisvuotensa venäläisessä lastenkodissa. Esikouluiässä hän oli vilkas, keskittymätön ja haki aikuisen huomiota kaikin mahdollisin keinoin. Esikoulun edessä alkoivat tic-oireet, jotka ilmenivät kasvojen ilmeilynä, silmien räpyttelynä ja käsien nykimisenä. Kuusivuotiaana Lauri ohjattiin perheneuvolaan psykologille sekä lastenpsykiatrille. Hänellä todettiin Touretten oireyhtymä, ADHD sekä laaja-alaisia oppimisvaikeuksia.

Lauri aloitti koulun pienessä kyläkoulussa, jossa tuli heti ensimmäisestä päivästä alkaen koulukiusatuksi taustastaan ja pakkoliikkeistä johtuen. Kouluun lähtemisestä tuli hankalaa, ja oppimisvaikeudet lisääntyivät koulun edetessä. Kolmannella luokalla hän sai osaksi koulupäivää oman avustajan ja samalla tehtiin päätös erityisopetukseen siirtämisestä sekä matematiikan ja englannin yksilöllistämistä. Erityisopetusta Lauri sai 1.–4. vuosiluokilla tunnin viikossa. Viidennellä luokalla Lauri siirtyi suurempaan kouluun. Koulukiusaaminen lisääntyi ja sitä myöten psyykkisen oireilu ja poissaolojen määrä kasvoi. Kouluun lähden yhteydessä ilmeni pahoinvointia ja vatsakipua sekä muita somaattisia kiputiloja. Ihmissuhteet rakentuivat pääosin aikuisten varaan, eikä kaverisuhteita syntynyt. Erityisopetuksen määrää lisättiin kolmeen tuntiin viikossa ja samalla yksilöllistettiin loput oppiaineet liikuntaa lukuun ottamatta.

Seitsemäs luokka alkoi lähikaupungin yläkoulussa, jossa koulukiusaaminen jatkui. Psyykinen oireilu pahentui, tic-oireet lisääntyivät ja voimistuivat. Samalla alkoi ilmetä muun muassa ihon viiltelyä ja ranteiden tahallista vääntelyä. Pari kuukautta yläkoulun aloittamisen jälkeen Lauri kieltäytyi menemästä kouluun ja oli kotona kolme kuukautta. Asiasta ei tehty virallista päätöstä. Hän sai lopulta lähetteen tutkimusjaksolle sairaalakouluun, jossa oli kaksi kuukautta. Laurilla todettiin ahdistuneisuushäiriö. Sairaalakoulujakson jälkeen hän oli kotona kaksi kuukautta kieltäytyen menemästä takaisin entiseen kouluunsa.

Lauri siirtyi Elmeri-kouluun seitsemännen luokan keväällä. Hän kertasi seitsemännen luokan runsaiden poissaolojen vuoksi. Elmeri-koulussa Laurilla oli kokoaikainen koulunkäynninohjaaja tukemassa opiskelua. Laurille järjestettiin taksikuljetus kouluun. Koulupäivät sujuivat hyvin, mutta kouluun lähtemisen vaikeus ilmeni jälleen somaattisena oireiluna ja itsensä vahingoittamisena.

Perheen kanssa keskusteltiin kouluun lähtemisen vaikeudesta ja siihen liittyvästä somaattisesta oireilusta. Yhteistyössä päädyttiin siihen, että Lauri siirtyi kahdeksannen luokan alussa asumaan erityishuollon palveluihin lähelle koulua. Somaattiset oireilut vähenivät vähitellen, hän sai kavereita eikä koulukiusaamista enää ollut. Lauri kävi viikoittain keskustelemassa psykiatrin ja psykologin kanssa, sai seksuaaliohjausta murrosiän taitteessa sekä toimintaterapiaa. Lisäksi hän kävi erilaisissa ryhmäterapioissa ja liikuntaryhmissä. Lauri keskusteli myös opettajan kanssa viikoittain omasta psyykkisestä olotilastaan sekä opintoihin liittyvistä asioista. Ensimmäinen vuosi erityishuollon palveluissa sisälsi intensiivistä kuntoutusta. Vähitellen toimintaterapia voitiin lopettaa ja toisena vuonna kahdenkeskisiä keskusteluja harventaa. Psykiatrin ja psykologin tapaamiset jatkuivat säännöllisesti, samoin erilaiset nuorten ryhmätapaamiset.

Yhdeksännen luokan alussa Lauri siirtyi asumaan erityishuollon palveluihin kaupungin keskustan läheisyyteen ja aloitti koulumatkojen kulkemisen linja-autolla. Laurista kasvoi elämänmyönteinen ja tunnollinen oppilas. Tic-oireet vähenivät ja sosiaaliset taidot kehittyivät eikä itsensä vahingoittamista enää ilmennyt. Oppimisvaikeudet tarkentuivat monimuotoiseksi oppimiskyvyn häiriöksi. Lauri jatkaa vielä lisäopetusvuoden Elmeri-koulussa ja muuttaa samalla itsenäistymisasuntoon, jossa voi harjoitella itsenäiseen asumiseen liittyviä asioita. Suunnitelmassa on siirtyminen asteittain omaan asuntoon ja jatko-opintoihin.

Yksilöllisesti suunnitellut opetusjärjestelyt, riittävät tukitoimet ja resurssit, opetuksen ja kuntoutuksen yhteensovittaminen sekä riittävän pitkä ajanjakso mahdollistavat koulunkäynnin onnistumisen kaikille vaativan erityisen tuen oppilaille.

7 Valtion koulukodit opetuksen järjestäjinä

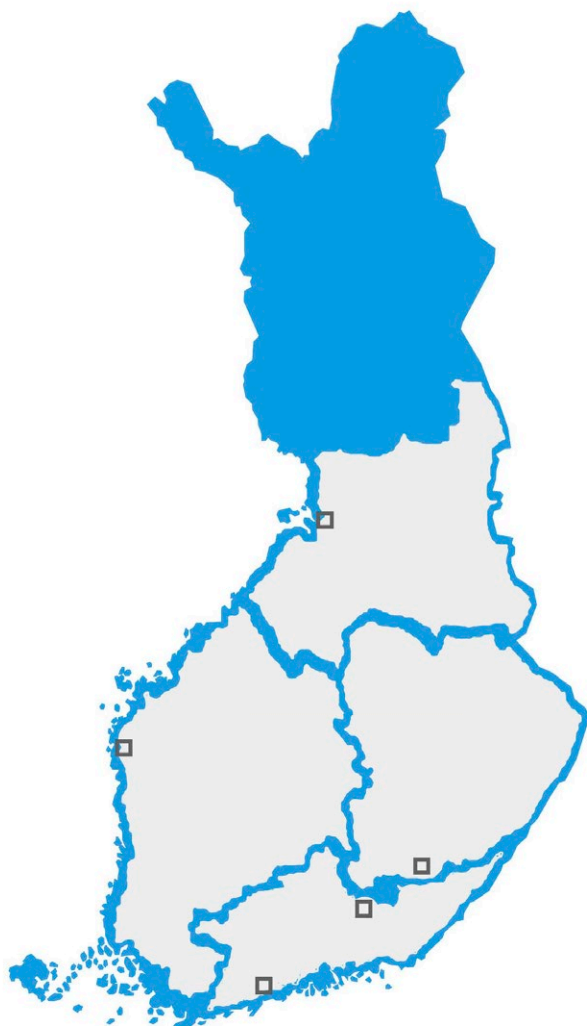
*Matti Salminen, johtaja, Valtion lastensuojeluyksiköt ja
Jani Meling, koordinoiva rehtori, Valtion koulukodit*

Yleistä

Valtion koulukodeilla on viisi valtakunnallisesti toimivaa vaativan lastensuojelun ja perusopetuksen palveluita tuottavaa yksikköä: Limingan koulutuskeskus (Liminka), Sairilan koulukoti (Mikkeli), Sippolan koulukoti (Kouvola), Vuorelan koulukoti (Vihti, Nummela) sekä ruotsinkielistä palvelua tuottava Lagmansgården⁴ (Pedersöre). Oppilaita valtion koulukodeissa on yhteensä noin 150. Valtion koulukotien sijainnit esitetään kuvassa 7.

Valtion koulukotien lisäksi toimii kaksi yksityistä koulukotia: Perhekuntoutuskeskus Lauste Turussa ja Pohjolakoti Muhoksella. Molemmilla on perusopetuksen järjestämislupa. Perhekuntoutuskeskus Lausteen Satulavuoren koulu toimii kahdessa yksikössä Turussa ja Uudessakaupungissa. Niiden oppilasmäärä 26.5.2017 oli 68. Pohjolakodin Pohjolan koulussa samana päivänä oli 30 oppilasta. Oppilasmäärät voivat vaihdella päivittäin nuorten sijoitusmäärien mukaisesti.

⁴ Ruotsinkielinen koulukotipalvelu tullaan järjestämään uudella tavalla v. 2017.

Kuvio 7. Valtion koulukotien maantieteellinen sijainti. Tekninen toteutus Laura Pursiainen.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja perusopetuksen järjestämisen osalta Opetushallituksen tulosohjauksessa toimivien koulukotien tehtävänä on vastata lastensuojelun piirissä olevien vaikeimmin oireilevien lasten ja heidän perheidensä tarpeisiin sekä turvata palvelut tasavertaisesti kaikille ja näin estää palveluiden ulkopuolelle jääminen.

Valtion koulukodit toteuttavat kehittämis- ja tutkimushankkeita tai ovat niissä muutoin mukana. Tavoitteena on tutkimusperustainen toiminnan kehittäminen, joka voi palvella vaativimman lastensuojelun ja siihen liittyvän erityisopetuksen kehittämistä myös laajemmin. Lapsiperhepalveluiden muutosohjelmassa valtion tuottaman vaativan lastensuojelun ja siihen liittyvän erityisopetuksen tehtävän ja paikan määrittely vaativimpien lapsi- ja perhepalveluiden tuottamisen uudessa rakenteessa on koulukotitoiminnalle tärkeä ja keskeinen kehityksen suuntaaja.

Perusopetuksen järjestäminen valtion koulukodissa

Valtion koulukotien toiminnasta säädetään Laissa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010). Valtion koulukotien ja vankilan perheosaston lastensuojelulain mukaisen toiminnan yleinen ohjaus, johto ja valvonta kuuluvat Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle.

Valtion koulukodeissa annettavaa perusopetusta ohjaa Opetushallitus. Valtion koulukotien ja Vankilan perheosaston johtokunta käyttää koulukotien perusopetuksen järjestämiseen liittyvää toimielimen päätösvaltaa. Johtokunnassa on kaksi Opetushallituksen edustajaa.

Perusopetuksen järjestäminen Valtion koulukodeissa on perustunut yksikkökohtaisiin opetuksen järjestämislupiin. Koulukotitoiminnan hallinnollisen yhdistymisen seurauksena opetus- ja kulttuuriministeriölle ollaan valmistelemassa muutosesitystä niin, että jatkossa opetuksen järjestäminen koulukodeissa perustuisi yhteen järjestämislupaan. Opetuksen järjestämiseen liittyvän uuden mallin mukaisesti opetustoiminnan päällikkönä on johtava rehtori ja yksiköiden kouluissa paikallisesta opetuksen järjestämisestä vastaavat apulaisrehtorit. Tähän uuteen hallinnon rakenteeseen liittyvät virkaehtosopimuksien muutosneuvottelut ovat parhaillaan käynnissä. Toistaiseksi koulukotien opetustoimintaa johtaa koordinoiva rehtori yhteistyössä yksiköissä työskentelevien koulunjohtajien (rehtori) kanssa.

Lapsen sijoittamisesta koulukotiin päättää kotikunnan sosiaalitoimi ja perusopetuksen järjestämisvastuu siirtyy sijoituksen myötä kotikunnalta Valtion koulukodeille. Lastensuojelun palveluita koskevista kustannuksista vastaa ostopalvelua koskevan puitesopimuksen (yleensä) perusteella lapsen kotikunnan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Perusopetuksen järjestämisessä valtakunnallisen rahoituksen ylittävien kustannusten perusteella kuntien sivistystoimilta peritään vuosittain vahvistettava koulupäivämaksu. Valtion koulukotien tuottamat palvelut hinnoitellaan Valtion maksuperustelain määräysten mukaan palvelukohtaisesti kustannusvastaaviksi.

Koulukotien toiminnan erityispiirteenä on vaativan lastensuojelun sekä vaativan erityisen tuen perusopetuksen muodostama kuntouttava kokonaisuus, jossa lasten hoito, kasvatus ja opetus yhdistyvät moniammatillisessa työssä. Systemaattisella perhetyöllä tuetaan vanhempien osallisuutta lasten kokonaiskuntoutukseen ja perusopetuksessa kodin ja koulun välinen yhteistyö tapahtuu myös sähköisen Wilma- järjestelmän avulla.

Perusopetus toteutetaan koulukodeissa pienissä opetusryhmissä, joissa on mahdollisuus myös opetuksen eriyttämiseen. Perusopetus on osa kaikkien koulukotiin sijoitettavien lasten kokonaiskuntoutusta ja myös vaativimman laitoshoitomuodon, erityisen huolenpidon osastoilla perusopetus järjestetään opetussuunnitelmalähtöisesti, mutta yksilöllisesti. Erityisen huolenpidon osastolla koulun opetushenkilöstön tukena on käytännössä myös koko ajan läsnä olevia osaston ohjaajia.

Käytännössä kaikille koulukotien perusopetuksessa oleville lapsille on tehty erityisen tuen päätös ja henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. Koulukotiin sijoitettujen lasten asiakassuunnitelmaan perustuvat hoito- ja kasvatussuunnitelmat tukevat HOJKS:aa.

Koulujen fyysisessä ympäristössä on huomioitu oppilaiden haasteellinen käyttäytyminen. Opetus järjestetään niin, että oppimisympäristöt ovat turvallisia sekä oppilaille että koulun henkilökunnalle. Oppilaiden erityistarpeista johtuen koulukotikoulujen henkilöstöresurssi on tavanomaista suurempi – tavoitteena on kaikissa opetusryhmissä pysyvä erityisopettaja – avustaja työpari. Opettajat tekevät jatkuvasti yhteistyötä asumisyksikön ohjaajien ja valvojien sekä koulukodin erityistyöntekijöiden kanssa. Päivittäisten käytännönasioiden hoitamisen lisäksi yhteistyö toteutuu systemaattisena palaverikäytäntönä niin opiskelijahuollon näkökulmasta kuin lapsen sijoituksen ja kokonaiskuntoutuksen näkökulmasta. Opettajat osallistuvat myös mahdollisuuksien mukaan sijoitettujen lasten asiakassuunnitelman neuvotteluihin.

Hoito-, kasvat- ja opetustyön kiinteä yhteys on sisäänrakennettu koulukotien päihdetyön, psykiatrisen hoidon ja perhetyön työmalleihin ja prosesseihin. Koulukodeissa käytössä olevat menetelmät, muun muassa aggression hallintaan liittyvä ART- menetelmä, ovat osa lasten kokonaiskuntoutusta ja yksilöllistä hoitosuunnitelmaa ja osaltaan tukevat perusopetuksen järjestämistä.

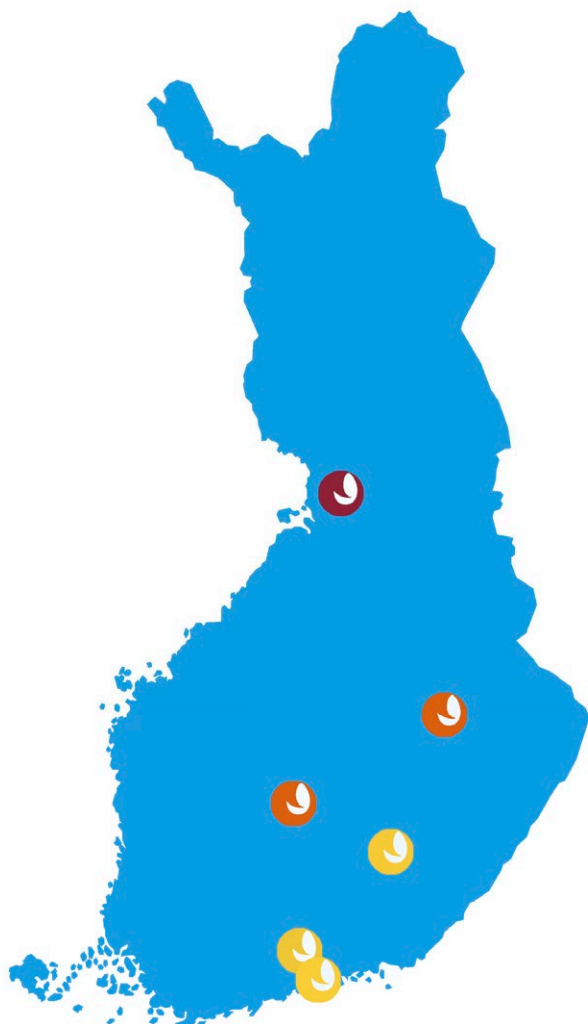
Perusopetuksen suorittaminen on useimpien koulukotiin sijoitettujen lasten yhtenä sijoitukselle asetettuna tavoitteena. Tämä syrjäytymisen ehkäisyn kannalta keskeinen tavoite saavutetaan pääsääntöisesti kaikkien sijoitettujen kohdalla. Edelleen suurena haasteena kuitenkin on riittävän tuen saaminen sijoituksen jälkeen toisen asteen opintojen aikana – tässä on selkeä palvelujärjestelmän kehittämisen paikka.

8 Valtakunnallinen oppimis- ja ohjauskeskus – Valteri

*Anne Vierelä, johtava rehtori, Johanna Sergejeff, ohjaava opettaja ja
Miia Kareisto, erityisluokanopettaja*

Valteri on valtakunnallinen oppimis- ja ohjauskeskus, joka täydentää kunnallisia ja alueellisia oppimisen ja koulunkäynnin tuen palveluja. Valteri tukee lähikouluperiaatteen toteutumista tarjoamalla monipuolisia palveluja yleisen, tehostetun ja erityisen tuen tarpeisiin. Sen tarjoamat palvelut voivat kohdistua yksittäisten lasten ja nuorten tarpeisiin tai koko työyhteisön, kunnan tai alueen tarpeisiin

Valterilla on kuusi toimipistettä eri puolella Suomea: Mikael, Mäntykangas, Ruskis, Onerva, Skilla (entinen Svenska skolan för synskadade ja SPERES) sekä Tervaväylä, joiden sijainnit esitetään kuvassa 8. Kaikkien toimipisteiden yhteydessä toimii myös Valteri-koulu. Opetushallituksen ja Valterin tulossopimuksessa on sovittu, että koulujen yhteenlaskettu oppilasmäärä laskee vuoteen 2020 mennessä 350 oppilaaseen sen oltua aiemmin korkeampi.

Kuvio 8. Valteri –koulun yksiköt Suomessa. / Tekninen toteutus Laura Pursiainen.

Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin tehtävänä on tukea koulutuksen, konsultaation, tukijaksoin ym. ohjauspalveluin, mahdollisimman monen oppilaan koulunkäyntiä omassa kotikunnassaan ja lähikoulussaan. Osalle oppilaista kunta ei kuitenkaan pysty järjestämään kaikkia oppilaan tarvitsemia koulunkäynnin kannalta välttämättömiä palveluita. Tällöin yhtenä vaihtoehtona voidaan harkita Valteri-koulua. Oppilaspaikan lisäksi Valteri-koulu tarjoaa oppilaille oppimista tukevaa kuntoutusta koulupäivän aikana. Lisäksi pitkämatkalaiset voivat asua oppilaskodissa.

Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin opetussuunnitelma perustuu kolmeen kulmakiveen – toimintakyky, toimintakulttuuri ja oppimisympäristö. Opetussuunnitelma antaa mahdollisuuden kehittää uusia, eri tahoja yhteen tuovia toimintatapoja ja tukee monialaista yhteistyötä.

Valterin opetussuunnitelma murtaa opetuksen ja kuntoutuksen raja-aitoja yhteistyössä kuntatoimijoiden kanssa. Toimintakyvyn kuvaaminen perustuu kansainväliseen toimintakyvyluokitukseen (ICF), mikä mahdollistaa opetushenkilöstöä ja oppilasta kartoittamaan oppilaan vahvuuksia ja tukee hänen osallisuuttaan. Valterin opetussuunnitelman sisältämä toiminta-alueittain opiskelevien opetuksen opetussuunnitelma auttaa opettajaa rakentamaan tavoitteellista opinpolkua niille oppilaille, jotka eivät pysty opiskelemaan oppiainejakoisesti.

Vaativaa erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden ryhmä poikkeaa aikaisemmin Valterissa opiskelleista oppilaista. Heidän koulupolkuun hankaloittavat päällekkäistyvät neurologiset, sosiaaliset sekä psykiatriset pulmat. Nämä näkyvät usein tarkkaavuudessa, käyttäytymisessä, toiminnan ohjauksessa ja/tai psykososiaalisissa taidoissa.

Vaativan erityisen tuen oppilaan reitti lähikoulun tuen portailta Valterin palvelujen piiriin kulkee usein psykiatristen hoitokontaktin kautta. Näiden oppilaiden opiskelua lähikoulussa haastaa koulujen alati suureneva koko, vaihtuvat ryhmittelyt sekä tarve erityisen räätälöityihin ja kuntouttaviin oppimiskäytäntöihin. Aloite vaativan erityisen tuen palvelukokonaisuudelle voi tulla opetuksen järjestäjältä tai erikoissairaanhoidon suosituksesta. Tällaisessa tilanteessa oppilaalle tarjotaan pääsääntöisesti määräaikaista koulupaikkaa lukuvuodeksi tai tukijaksoa sekä siihen liittyvää kokonaiskuntouttavaa, yhdessä hoitavan tahon kanssa räätälöityä oppimispolkua. Toimintaan sisältyy toimintakykykuvauksen laatiminen sekä tuen tarpeen arviointi, jonka pohjalta suunnitellaan tukitoimien laajuus. Tämä tarkoittaa Valterissa mm. sitä, että koulupäivään sisällytetään runsaasti kuntoutuksellisia ja terapeuttisia elementtejä, henkilökohtaista ohjausta, vahvaa strukturointia, ennakointia sekä tarvittaessa poikkeavaa päiväjärjestystä. Toiminnan lähtökohtana on usko oppilaan oppimiskykyyn ja kuntoutumismahdollisuuksiin.

Esimerkki Kasperin koulupolusta

Kasperin päiväkotijaksolla ja esikouluajana ilmeni isoja ongelmia muun muassa tunteiden ilmaisun ja itsesäätelyn kanssa. Ryhmässä oleminen oli hankalaa, koska ärsyyntymiskynnys oli erittäin matala ja hän uhmasi jatkuvasti yhteisiä sääntöjä. Tämä kaikki näkyi poikkeavan ikävänä käyttäytymisenä kuten rumana kielenkäyttönä, lyömisenä ja potkimisena. Häntä joutui usein rajoittamaan fyysisesti ja siirtämään toiseen tilaan rauhoittumaan.

Ensimmäinen kouluvuosi toteutui pääosin sairaalakoulussa, jossa oli lähellä saatavilla jatkuva psykiatrinen konsultaatio. Sairaalakoulusta Kasperin ohjautui Valteri-kouluun tukijaksolle ohjauspalveluiden kautta. Tukijakson aikana selvitettiin Kasperin opetuksen sisällöllisiä tarpeita ja tavoitteita sekä oppimista tukevan kuntoutuksen painopisteitä. Kouluvaihtoehtoja kartoitettiin yhdessä kunnan erityisopetuksen koordinaattorin kanssa kotikunnasta. Todettiin että Kasperin hyötyisi koulutyöhön kiinteäsi

liitettävistä tukitoimista kuten vahvasta ennakoinnista, selkeästä struktuurista, henkilökohtaisesta lähestymistavasta ja pienryhmästä. Lisäksi hyödylliseksi arvioitiin kuntouttamisen (mm. toimintaterapioiden) liittäminen kiinteästi koulupäivää tukemaan sitä eheyttäen ja selkeyttäen.

Yhteistyössä sairaalan, erityisopetuksen koordinaattorin ja huoltajien kanssa huomattiin, että Kasper on edistynyt ja hyötynyt Valteri-koulun tukitoimista huomattavasti jo jakson aikana. Tämä johti siihen, että hänelle myönnettiin yhden lukuvuoden määräaikainen koulupaikka Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin koulusta. Päätöksen mukaan uusi tilannearvio tehtäisiin seuraavan lukuvuoden keväällä HOJKS-neuvottelun yhteydessä.

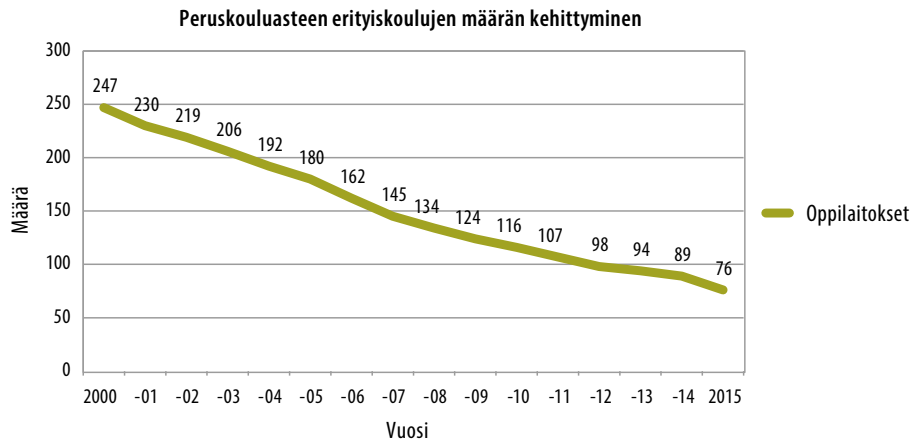
Valterissa vaativan erityisen tuen oppilaille tarjotaan palveluja erityisesti oppimisen nivelkohdissa. Esi- ja alkuopetuksen aikana varhaisella puuttumisella pyritään turvaamaan tunne-elämän säätelyn ja välinetaitojen perusta. Oppimisen ja kuntoutuksen tavoitteet integroidaan ohjaamaan koulunkäyntiä. Perusopetuksen päättövaiheen opinnoissa ja toisen asteen siirtymävaiheessa tuetaan päättötodistuksen saavuttamisessa sekä ohjautumisessa mahdollisimman sopivaan jatko-opiskelupaikkaan. Päättövaiheen oppilaille suunnatuissa kehittämissankkeissa mm. pilotoidaan tuettua verkko-opetusta erityistilanteissa (www.tuuve.fi), annetaan ohjauksellista tukea perusopetuksen päättövaiheeseen ja nivelvaiheen siirtymään (www.monnionline.fi) sekä kehitetään osallistavaa toimintamallia yläkouluikäisten ohjaukseen perusopetuksen siirtymävaiheessa (www.tervareitti.fi). Tervareitti -hankkeessa on kehitetty ICF-luokitukseen perustuva verkkopohjainen työkalu (www.toimintakykyarvio.fi), jonka avulla voidaan arvioida nuoren toimintakykyä moniammatillisesti osallistaen nuorta ja hänen huoltajiaan. Laaja-alainen toimintakykyarvio tuo näkyväksi nuoren yksilölliset vahvuudet ja tuen tarpeet, jotka on syytä huomioida opintopolun suunnittelussa.

Niille, jotka jäivät miettimään, mitä Kasperille nykyisin kuuluu on mukavaa kertoa, että koulupolkunsa alussa Valteri-koulun oppilaana ollut Kasper hiljalleen siirtyi lähikouluun tukijaksojen ja ohjauksikäyntien tukemana. Koulunkäynti haastaa edelleen, mutta lähiyhteisö osaa paremmin vastata hänen tarpeisiinsa ja Kasper itse on löytänyt keinoja toimia vaikeissa tilanteissa. Varhainen puuttuminen positiivisella, kokonaisvaltaisella ja tulevaisuususkoisella otteella siloitti merkittävästi Kasperin koulupolkua sen herkimmissä vaiheissa!

9 Kunnalliset ja yksityiset erityiskoulut vaativan erityisen tuen kentässä

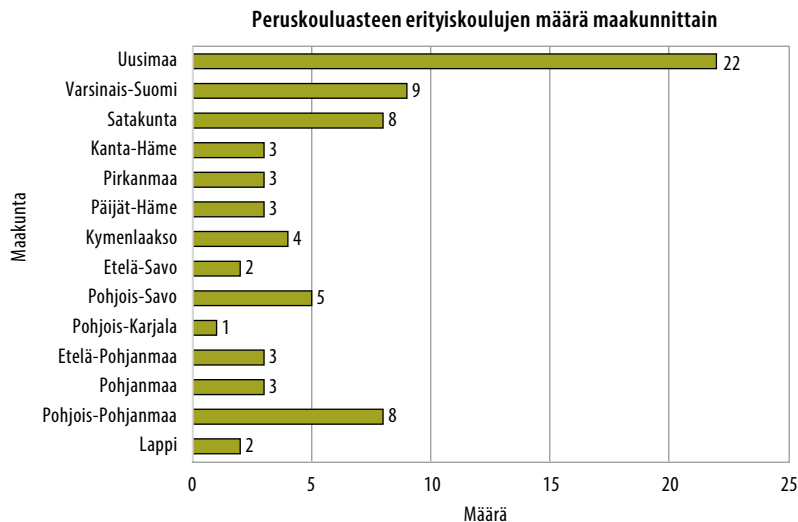
*Jussi Pihkala, opetusneuvos, opetus- ja kulttuuriministeriö,
Anita Lammassaari, johtaja, Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä*

Perusopetuksen järjestäminen on säädetty laissa kuntien tehtäväksi. Perusopetuslain 4.1 §:n mukaan kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta sekä oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna esiopetusta. Opetuksen järjestämisvelvollisuus sisältää myös oppimisen ja koulunkäynnin tuen järjestämisen. Suurimmassa osassa kuntien sekä yksityisten ylläpitämissä erityiskouluissa opetusta järjestetään vammaisille sekä muille eri tavoin oppimisen tukea tarvitseville lapsille ja nuorille. Muutamassa erityiskoulussa opetusta järjestetään myös osittain yleisopetuksen yhteydessä. Vuonna 2016 erityisen tuen oppilaista 9,6 % (3939 oppilasta) opiskeli erityiskoulussa. Erityisopetuksen ryhmäkoot on perusopetusasetuksen (852/1998) mukaisesti säädetty ollen kuusi, kahdeksan tai kymmenen oppilasta. Erityiskoulujen määrä on vuosien mittaan tasaisesti laskenut ollen vuonna 2016 vain 75. Erityiskoulujen määrän kehitys vuosina 2000–2015 käy ilmi kuviosta 9. On huomattava, että erityiskoulujen määrä on lähtenyt selkeään laskuun jo ennen vuoden 2010 perusopetuslain muutoksia. Kuntien kouluverkot ja erityisopetuksen järjestelyt ovat historiallisesti hyvin erilaisia, joten siksi erityiskoulujenkin määrä vaihtelee huomattavasti, kuten kuviosta 10 käy ilmi.

Kuvio 9. Peruskouluasteen erityiskoulujen määrän kehittyminen vuosina 2000–2015

Erityiskoulujen määrät maakunnittain käyvät ilmi kuviosta 10.

Kuvio 10. Peruskouluasteen erityiskoulujen määrä maakunnittain (Tilastokeskus 2016).

Erityiskoulujen tarjoama tuki on merkittävä osa palvelujärjestelmää. Haasteena on kuitenkin erityiskoulujen ja muiden koulujen yhteistyön vahvistaminen, osaamisen siirtyminen ja vuorovaikutus näiden koulujen välillä sekä oppilaiden tarpeen mukainen ja joustava siirtyminen omaan lähikouluun.

Muutamat isoimmat kunnat ovat nimenneet erityiskoulujaan osaamiskeskuksiksi. Esimerkiksi Helsingissä erityiskoulut ja sairaalakoulu toimivat osaamiskeskuksina. Pedagogiset yhteyshenkilöt ovat opettajia, jotka oman toimensa ohella osallistuvat erityisopetuksen

pedagogiikan, oppimisympäristöjen ja menetelmien kehittämiseen. He tukevat kouluja esittelemällä oppimisympäristöjä ja välineistöä sekä tarjoavat konsultointia. Tyypillisesti isoimpien kuntien erityiskouluja toimii oman opetus- ja kuntoutustyönsä ohella oman alueensa osaamiskeskuksena ja konsulttipalveluiden tuottajana muille kunnille.

Kuten valtion erityiskouluille valtioneuvosto voi myöntää myös rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen järjestämiseen. Luvan myöntämisen edellytyksenä on, että opetuksen järjestäminen perustuu erityiseen koulutus- tai sivistystarpeeseen ja että opetuksen järjestäjä ja kunta, jossa opetusta järjestetään, ovat sopineet asiasta. (Merimaa 2009, 88.)

Lupa opetuksen järjestämiseen voidaan myöntää alueellisen tai valtakunnallisen koulutus- tai sivistystarpeen perusteella, vaikka opetuksen järjestäjä ei ole tehnyt edellä tarkoitettua sopimusta. Luvan myöntämisen edellytyksenä on, että hakijalla on ammatilliset ja taloudelliset edellytykset opetuksen asianmukaiseen järjestämiseen. Opetusta ei saa järjestää taloudellisen voiton tavoittelemiseksi. Yksityisinä opetuksen järjestäjinä toimii pieni joukko rekisteröityjä yhteisöjä ja säätiöitä, kuten on laita Steiner-kouluilla ja kristillisillä kouluilla. Alle kolme prosenttia kaikista perusopetuksen oppilaista saa opetusta yksityisissä peruskouluissa. (Merimaa 2009, 88.) Lukuvuonna 2016–2017 kaikissa yksityisissä erityiskouluissa opiskeli 150 oppilasta. Yksityinen erityiskoulu on esimerkiksi Nuorten Ystävien koulu Muhoksella ja kolme Steinerpedagogista erityiskoulua eri puolilla Suomea.

Steinerpedagogiset erityiskoulut

Steinerpedagogisissa erityiskouluissa järjestetään steinerpedagogiikkaan perustuvaa lääkintä-pedagogista kasvatusta ja erityisopetusta kehitysvammaisille lapsille, joiden oppivelvollisuus kestää 11 vuotta. Steinerpedagogisissa erityiskouluissa opetus perustuu antropofiseen maailmankuvaan. (Merimaa 2009, 88.) Suomessa on kolme steinerpedagogiikkaan perustuvaa hoitopedagogista koulua: Marjatta-koulu, Joonas-koulu ja Sylvia-kodin koulu. Marjatta-koulu Helsingissä on hoitopedagoginen steinerkoulu kehitysvammaisille ja/tai psyykkistä tai sosiaalista tukea tarvitseville lapsille. Lukuvuonna 2016–2017 koulun oppilasmäärä oli 78. Joonas-koulu Orimattilassa on 11-vuotinen erityiskoulu kaikille erityistä tukea vaativille lapsille. Joonas-koulun opetussuunnitelma pohjautuu steinerkoulujen kansainväliseen opetussuunnitelmaan ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Lukuvuonna 2016–2017 koulussa oli 8 oppilasta. Sylvia-kodin koulu Lahdessa antaa perusopetusta erityistä huolenpitoa tarvitseville lapsille. Sen rinnalla toimii ryhmäperhepäiväkoti, jonka yhteydessä on enintään kaksivuotinen esiaste. Lisäksi kouluun kuuluu nuorisoaste, jossa opetus painottuu työpajoille. Steinerpedagoginen opetussuunnitelma rakentuu 12 vuodelle. Lukuvuonna 2016–2017 Sylvia-kodin koulua kävi 31 oppilasta.

Lähde

Merimaa, E. 2009. Selvitys erityiskoulujen ja sairaalaopetuksen asemasta, tehtävistä ja rahoituksesta kehittä-
misehdotuksineen. Opetusministeriön julkaisuja 2009:37.

10 Tuuve – Tuettua verkko-opetusta erityistilanteissa

Johanna Sergejeff, ohjaava opettaja, Valteri-koulu Mikael

Läsnäoloon perustuva koulupolku voi muodostua haasteeksi silloin, kun oppilaan fyysiset tai psyykkiset voimavarat ovat heikentyneet. Oppilaat, jotka eivät pysty opiskelemaan lähikoulussaan, vaan opiskelevat kotona, joutuvat tavallisesti käymään koulua vähäisellä pedagogisella tuella. Tällaisessa tilanteessa opintojen suorittaminen usein viivästyy tai perusopetuksen päättötodistus jää kokonaan saavuttamatta. Erityistilanteissa lapsen tai nuoren kiinnittäminen tiiviisti opintoihin ja niissä tukeminen on erityisen merkityksellistä, sillä syystä riippumatta koulun keskeyttäminen aiheuttaa haasteiden kumuloitumista sekä koulupolulta syrjäytymistä (Myrskylä 2011).

Digitalisoituminen on luonut uudenlaisia oppimisen tukemisen keinoja sellaisille oppilaille, joiden auttaminen on ollut perinteisillä keinoilla haasteellista. Tällaisissa opiskelutilanteissa sähköisten työkalujen sekä verkko-oppimisympäristöjen väliaikainen hyödyntäminen koulunkäynnin pedagogisena tukena ja sosiaalisen vuorovaikutuksen mahdollistajana on sekä oppilaan näkökulmasta mielekästä että yhteiskunnallisesti kustannustehokasta (Leinonen 2012). Mahdollisuus opiskella verkossa madaltaa myös lapsen kynnystä palata takaisin kouluun myöhemmin (Zhu & Winkel, 2014).

Perusopetusikäisille oppilaille suunnattuja verkko- ja etäopetusmahdollisuuksia on aikaisemmin pilotoitu Opetushallituksen rahoittamissa Monni ja Kolibri –hankkeissa. Näistä saatujen lupaavien kokemusten pohjalta opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi rahoituksen Tuuve – tuettua verkko-opetusta erityistilanteissa hankkeelle joulukuussa 2016 ja asetti sille ohjausryhmän toukokuussa 2017. Tuuve–hankkeen tavoitteena on luoda alueellisesti ja kansallisesti palveleva sulautuvan oppimisen pedagoginen malli sellaisille perusopetusikäisille oppilaille, joiden opiskelu lähikoulussa ei onnistu. Sulautuvassa opetuksessa yhdistetään joustavasti verkko- ja lähiopetuksen oppimisympäristöjä. Hankkeen yhteistyöryhmän muodostavat Lappeenrannan kaupunki, Maskun kunta, Vantaan kaupun-

ki, Nurmijärven kunta, Sylva ry sekä Turun kaupungin TOP-keskus. Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri Mikaelin koordinoima hanke toteutetaan ajalla 1.1.2017–31.12.2019.

Tuuveissa kehitettäviä digitaalisesti tuettuja oppimispolkuja voidaan hyödyntää tilapäisesti tehostettuna tai erityisenä tukitoimena silloin, kun oppilasta ei pystytä palvelemaan lähikoulun muilla keinoilla. Tällaisia tilanteita syntyy esimerkiksi silloin, kun oppilaan fyysinen terveys ei mahdollista koulussa opiskelua (esim. syöpään sairastuneet, moniaineallergiset ja leikkauksista toipuvat oppilaat) ja/tai oppilaan psyykkiset ongelmat (mm. ahdistus, masennus ja sosiaalisten tilanteiden pelko) vaikeuttavat koulun käyntiä. Tuuve-hankkeen tarkoituksena on:

1. valtakunnallisen sulautuvan opetusmallin kehittäminen ja kohde-ryhmän oppilaiden palveleminen,
2. kunnallisen sulautuvan opetusmallin kehittäminen, pilotointi kunnassa sekä kustannushyötyanalyysin laadinta,
3. käytettävän verkko-oppimisympäristön ja sen sisältämien oppimateriaalien kehittäminen yhteistyössä pilottikuntien kanssa,
4. visuaalisen oppimissuunnitelma-mallin luominen osaksi henkilökohtaista oppimispolkua sekä
5. opetushenkilöstön koulutus- ja perehdyttämiskokonaisuuden rakentaminen ja toteuttaminen.

Tuuve-hankkeessa verkko- tai etäopiskelumahdollisuuksia tarvitsevalle oppilaalle räätälöidään hänen tarpeisiinsa soveltuva opiskelukokonaisuus yhdessä oppilaan, huoltajien, lähikoulun ja muun tukiverkoston kanssa. Opinnot ja sovittu työnjako kirjataan oppilaan henkilökohtaiseen oppimissuunnitelmaan opiskelun alkaessa järjestettävässä tapaamisessa. Tällöin mietitään myös, miten verkko- ja lähiopetusta voidaan yhdistää juuri kyseisen oppilaan kohdalla niin, että oppimisen ja kuntoutumisen mahdollisuudet olisivat mahdollisimman hyvät.

Eri ikäisillä oppilailla opiskelu voi sisältää mm. omasta koulusta Skypea tai Adobe Connectin avulla välitettyä etäopetusta. Oppilas säilyttää näin yhteyden omaan luokkaansa silloinkin, kun hän ei voi mennä kouluun esimerkiksi syöpähoitojensa vuoksi. Yläkoulukäisillä opintoihin voi kuulua myös verkkovälitteisen oppimisympäristön ja videoneuvotteluyhteyden kautta tapahtuvaa aineenopetusta. Tällöin etätunneilla voi käydä pienessä ryhmässä ja oppilas voi tehdä opintoja verkkoympäristössä. Usein opiskelu sisältää lisäksi etäyhteyksin toteutettavaa erityisopettajan tukea. Erityisopettaja voi toimia opintojen koordinoijana, kannustajana ja aikatauluttajana sekä auttaa motivaation säilyttämisessä ja opintojen edistämässä sovitussa aikataulussa. Verkossa opiskelevien oppilaiden säännölliset etätapaamiset antavat puolestaan mahdollisuuden vertaisten kohtaamiseen virtuaalisesti. Etäyhteyksien lisäksi pyritään mahdollisuuksien mukaan siihen, että opiskelu sisältäisi

si omasta lähikoulusta saatavaa kontaktiopetusta ja tukea. Tämä voi toteutua esimerkiksi erityisopettajan, luokanopettajan tai luokanvalvojan tapaamisina koulussa tai kotona.

Hankkeessa mukana olevat oppilaat säilyvät lähikoulujensa oppilaina ja opiskelussa noudatetaan oman koulun opetussuunnitelmaa. Myös oppilaanohjaus, oppilashuolto sekä oppilaan hoitokontaktit säilyvät oppilaan kotikunnassa. Lähtökohtana on digitaalisten opetuksen tukipalvelujen tilapäisyys. Sen tavoitteena on edistää ja etsiä ratkaisuja, joiden avulla oppilaan paluu takaisin kouluun on mahdollista.

Kuvio 11. Tuuve-hankkeen aikataulu.

Tuuve-hanke etenee rinnakkain sekä valtakunnallisena toimintana että kuntapiloteina kuvion 11. osoittamalla tavalla. Hankkeen toiminta pohjautuu vahvaan verkostoyhteistyöhön: Valteri tarjoaa vaativan erityisen tuen pedagogista osaamista, Otavan Opisto verkko-opetuksen oppimisympäristön ja tietotaitoa sekä aikaisempien etäopetushankkeiden toimijat ja yhteistyöverkostot osaamistaan mm. sairaalakouluissa ja sairaaloissa. Lisäksi oppilaiden lähikoulut opettavat sekä tukevat oppilasta paikallisesti.

Kuntapiloteissa yhdistetään lähituki, verko-oppimisympäristö ja etäopetusmahdollisuudet sellaiseksi kokonaisuudeksi, joka tukee oppilasta hänen opinnoissaan. Ensimmäisen vaiheen kuntapilotissa ovat mukana Vantaan ja Lappeenrannan kaupungit sekä Nurmijärven kunta, jotka ovat olleet aktiivisia vaativan erityisen tuen pedagogisten toimintamallien

kehittämisessä. Sekä valtakunnallisessa mallissa että kuntapiloteissa lähikouluista keskeisinä toimijoina ovat paikalliset erityisopettajat, luokanopettajat/luokanvalvojat, oppilaanohjaajat sekä rehtorit. Mukana ovat myös muut oppilaan tukiverkostossa toimivat aikuiset mm. huoltajat, kuraattorit, kuntoutusohjaajat, lastensuojelun työntekijät sekä terapeutit. Tuuve-hankkeesta löytyy tietoa osoitteesta www.tuuve.fi.

Lähteet

- Leinonen, T. (2012). Nuorten koulutuksen keskeyttäminen ja sen hinta. Opit käyttöön EU- hanke. Saatavana: http://www.sosiaalikehitys.com/uploads/Nuorten_syrjaitymisen_kustannukset.pdf.
- Myrskylä, P. (2011) Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 12/2011.

Liite 1.

Oppimisen ja koulunkäynnin tuen nykytilan kuvaus

Kirsi Lamberg, ylitarkastaja, opetus- ja kulttuuriministeriö

Kirsi Alila, opetusneuvos, opetus- ja kulttuuriministeriö

Tarja Kahiluoto, neuvotteleva virkamies, opetus- ja kulttuuriministeriö

Heli Nederström, opetusneuvos, opetus- ja kulttuuriministeriö

Oppimisen ja kasvun tuki varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen ja päivähoitopalvelujen lainsäädännön valmistelu, hallinto ja ohjaus siirrettiin sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöstä opetus- ja kulttuuriministeriöön vuoden 2013 alusta. Tämän hallinnollisen siirron jälkeen päivähoito ei enää ole ollut sosiaalihuoltolain tarkoittama sosiaalipalvelu vaan osa kasvatus- ja koulutusjärjestelmää. Siirron myötä opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön uudistamisen, mutta poliittisten päätösten ja valtion talousarvion vuoksi lainsäädännön uudistamista on toteutettu vaiheittain ja kokonaisuudistus on edelleen valmisteilla.

Elokuun alussa 2015 voimaan tulleessa päivähoitolain (36/1973, muut. 580/2015) muutoksessa lain nimi muutettiin varhaiskasvatuslaiksi ja laissa otettiin käyttöön termi varhaiskasvatus korvaamaan termi päivähoito. Varhaiskasvatuslain 1 §:n mukaan varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatusta, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Lakiin lisättiin myös säännös lapsen edun huomioimisesta toimintaa järjestettäessä (11 §).

Merkittävä muutos elokuun alussa 2015 voimaan tulleessa varhaiskasvatuslaissa oli varhaiskasvatusoikeuden säätäminen lapselle sen sijaan, että aiemmin säädettiin vanhempien oikeudesta saada lapselle päivähoitopaikka. Kokopäiväistä oikeutta varhaiskasvatukseen on sittemmin rajoitettu 1.8.2016 voimaan tulleilla varhaiskasvatuslain (108/2016) ja lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (109/2016) muutoksilla. Jokaisella lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta 20 tuntia viikossa. Lapsella on kuitenkin oikeus kokopäiväiseen varhaiskasvatukseen, mikäli lapsen vanhemmat tai muut huoltajat työskentelevät kokoaikaisesti taikka opiskelevat päätoimisesti, toimivat yrittäjänä tai ovat omassa työssä. Lapsella on lisäksi oikeus tarpeen mukaan 20 tuntia laajempaan varhaiskasvatukseen vanhemman osa-aikaisen tai väliaikaisen työssäkäynnin, työllistymistä edis-

tävään palveluun osallistumisen, kuntoutuksen tai muun vastaavan syyn vuoksi. Varhaiskasvatusta on aina järjestettävä kokopäiväisenä, jos se on tarpeen lapsen kehityksen, tuen tarpeen tai perheen olosuhteiden takia taikka se on muutoin lapsen edun mukaista. Tilanteista, joissa lapsella on oikeus 20 tuntia laajempaan varhaiskasvatukseen, säädetään varhaiskasvatustilain 11 a §:n 2–4 momenteissa.

Varhaiskasvatuksen tavoitteet uudistettiin 2015 ja ne kattavat varhaiskasvatukselle määritellyt tehtävät hyvin laaja-alaisesti (2 a §). Varhaiskasvatuksen tavoitteena on muun muassa edistää jokaisen lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia, tukea lapsen oppimisen edellytyksiä, toteuttaa monipuolista pedagogista toimintaa, turvata mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja henkilöstön välillä ja varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö. Tuen näkökulmasta kasvatustavoitepykälässä todetaan, että varhaiskasvatuksen tavoitteena on tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmetyä tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä. Edelleen varhaiskasvatuksen tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi sekä tukea lapsen vanhempia kasvatustyössä.

Lapsikohtaisia suunnitelmia koskevaa säännöstä uudistettiin (7 a §). Valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelmien pohjalta päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevalle lapselle laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan on kirjattava tavoitteet lapsen varhaiskasvatuksen toteuttamiseksi lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevalla tavalla sekä toimenpiteet tavoitteiden toteuttamiseksi. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan lapsen tarvitseman tuen tarve, tukitoimenpiteet ja niiden toteuttaminen. Tarpeen mukaan suunnitelmaan kirjataan myös lapsen lääkehoidosta sovitut asiat. Säännöksen mukaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan yhteistyössä henkilöstön ja lapsen vanhempien tai muiden huoltajien kanssa. Päiväkodeissa sen laatimisesta vastaa lastentarhanopettajan kelpoisuuden omaava henkilö. Lapsen mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon varhaiskasvatussuunnitelmaa laadittaessa. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen voivat osallistua lapsen kehitystä ja oppimista tukevat muut viranomaiset, asiantuntijat ja muut tarvittavat tahot. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman toteutumista on arvioitava ja suunnitelma on tarkistettava vähintään kerran vuodessa. Tätä useammin se on tarkistettava, jos lapsen tarpeet sitä edellyttävät.

Varhaiskasvatustilain on nyt myös uudet säännökset lapsiryhmän enimmäiskoosta (5 a §), lapsen ja huoltajan osallisuudesta (7 b §), monialaisesta yhteistyöstä (11 e §) sekä varhaiskasvatuksen arvioinnista (9 b §) ja samalla uudistettiin varhaiskasvatusympäristöä (6 §) ja ravintoa (2 b §) koskevia säännöksiä.

Toisin kuin esi- ja perusopetuksessa varhaiskasvatuksessa lapsilla ei ole kuljetusetua eikä oikeutta oppilashuollon palveluihin. Varhaiskasvatusta ei säädetä tuen kolmiportaisuudesta kuten perusopetuksessa eikä tuen käsitteistö vastaa esi- ja perusopetuksen tuen käsitteistöä. Tästä huolimatta monissa kunnissa sovelletaan tuen kolmiportaisuuden mallia ja pyritään turvaamaan jatkumo varhaiskasvatuksesta esiopetukseen ja perusopetukseen tuen järjestelyissä. Sairaalan sijaintikunnilla ei ole velvollisuutta järjestää sairaalassa potilaina olevilla lapsilla varhaiskasvatusta. Varhaiskasvatusta koskevaan lainsäädäntöön on tehty viime aikoina useita muutoksia ja lainsäädännön kokonaisuudistus on edelleen valmisteilla. Viimeisimmän tilastotiedon mukaan vuonna 2013 kunnan järjestämässä varhaiskasvatuksessa olevista lapsista 8 prosenttia oli erityistä tukea saavia lapsia (noin 16 800 lasta).

Esi- ja perusopetuksen oppimisen ja koulunkäynnin tuki

Oppimisen ja koulunkäynnin tuki sekä oppilashuolto muodostavat kokonaisuuden. Tarkemmin oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaista oppilashuoltoa käsitellään tämän raportin liitteessä 2. Vuonna 2011 tulivat voimaan perusopetuslain oppimisen tukeen liittyvät muutokset. Tavoitteena oli vahvistaa oppilaan oikeutta suunnitelmalliseen, läpinäkyvään varhaiseen ja ennalta ehkäisevään oppimisen ja kasvun tukeen. Tuki esitettiin muodostettavan asteittain vahvistettavaksi.

Esiopetuksen velvoittavuutta koskeva perusopetuslain muutos tuli voimaan 1.1.2015. Lain mukaan oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuotena lapsen on osallistuttava vuoden kestävässä esiopetukseen tai muuhun esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan. Lain tavoitteena oli parantaa lasten oppimisedellytyksiä ja siten lisätä koulutuksellista tasa-arvoa saamalla esiopetuksen piiriin lapset, jotka eivät ole osallistuneet maksuttomaan esiopetukseen. Muutos korosti lapsen oikeutta esiopetukseen ja oppimisen ja kehityksen kannalta tärkeisiin tukitoimiin.

Vuonna 2016 esiopetukseen osallistui yli 62 000 lasta. Valtakunnallisesti suurin osa esiopetuksesta järjestetään varhaiskasvatuksen yhteydessä. Vuonna 2016 esiopetuksesta noin 82 prosenttia järjestettiin varhaiskasvatuksen yhteydessä ja noin 18 prosenttia peruskoulussa. Kaupunkimaisissa kunnissa valtaosa esiopetuksesta on järjestetty varhaiskasvatuksen yhteydessä. Maaseutumaisissa kunnissa perinteisesti runsaat puolet esiopetuksesta on järjestetty koulun yhteydessä.

Esiopetukseen osallistuvat lapset kuuluvat perusopetuslain mukaisen kasvun ja oppimisen tuen sekä oppilashuollon piiriin. Esiopetuksessa olevilla lapsilla on oikeus saada riittävää tukea heti tuen tarpeen ilmetessä. Esiopetuksessa olevan lapsen kasvun ja oppimisen tuen kolmea tasoa ovat yleinen, tehostettu ja erityinen tuki. Tukimuotoja voi käyttää kaikilla tuen tasoilla sekä yksittäin että samanaikaisesti toisiaan täydentävinä. Esiopetuksessa lapsen saaman tuen tulee olla joustavaa, pitkäjänteisesti suunniteltua ja tuen tarpeen mu-

kaan muuttuvaa. Varhaisen tunnistamisen sekä kasvun ja oppimisen tuen tehtävänä on ehkäistä oppimisvaikeuksia sekä ongelmien monimuotoistumista ja syvenemistä. Jos lapsi käyttää esiopetuksen lisäksi muita varhaiskasvatuspalveluja, esiopetuksen ja muun varhaiskasvatuksen henkilöstö tekee yhteistyötä lapsen kasvun ja oppimisen tukeen liittyvissä asioissa.

Oppimisen ja koulunkäynnin tuki on kolmitasoinen, jotka ovat yleinen, tehostettu ja erityinen tuki. Näistä oppilas voi saada kerrallaan vain yhden tasoista tukea. Perusopetuslaissa on säädetty useita eri tukimuotoja, esimerkiksi osa-aikainen erityisopetus, tukiovetus sekä tulkitsemis- ja avustajapalvelut.

Perusopetuslain mukaan opetukseen osallistuvalla on oikeus saada riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmaantuessa. Seuraavassa alla olevassa listauksessa pyritään hahmottamaan lainsäädännön nojalla annettava oppimisen ja koulunkäynnin tuki oppivelvollisuuden suorittamiseksi. Tuleekin huomioida, että tukimuotojen keskeisistä sisällöistä määrätään tarkemmin valtakunnallisessa opetussuunnitelman perusteissa. Listausta ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi listaukseksi oppimisen ja koulunkäynnin tuesta, vaan kuvaukseksi lainsäädännön mahdollistamista tuen eri muodoista. Eri tukimuotojen toteuttamista ja tilastollista volyyymiä tarkastellaan tämän liiteluvun alaluvussa.

Tarkemmin perusopetuslaissa säädettyistä tukimuodoista säädetään lakia alemmanasteisilla säädöksillä sekä valtakunnallisessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa.

Perusopetuslaissa säädetty oppimisen tuki ja tukimuodot:

- erikoissairaanhoidossa olevan oppilaan opetus ja tuki 4 a §
- oppilaan tuen järjestäminen moniammatillisessa yhteistyössä oppilaan siirtyessä erikoissairaanhoidosta lähtökouluun 4 a § 1 mom.
- lisäopetus 5 §
- joustava perusopetus 5 §
- kuulomavammaisen oppilaan oikeus saada opetusta viittomakielellä 10 § 2 mom.
- tukiovetus 16 §
- osa-aikainen erityisopetus 16 §
- tehostettu tuki 16 a §:
 - erityisopetus, tukimuodot ja pedagogiset järjestelyt 16 §, 31 §, 33 a §
 - oppimissuunnitelma 16 a § 1 mom.
- erityinen tuki 17 §:
 - erityisopetus, tukimuodot ja pedagogiset järjestelyt 31 § 1 mom.

- erityisen tuen päätös ja sen tarkastaminen 2. vuosiluokan jälkeen ja ennen 7. vuosiluokalle siirtymistä 17.2 §
- oppimäärän yksilöllistäminen, voidaan poiketa POL:n 11 §:stä sen mukaan kuin 14 §:n nojalla säädetään 17.1 §
- arvio tuen tarpeesta eli pedagoginen selvitys 17 § 3 mom.
- henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma ja tarkastaminen vähintään kerran lukuvuodessa 17 a §

- erityiset opetusjärjestelyt 18 §
 - sis. mm. vaikeimmin kehitysvammaisten toiminta-alueittain opetuksen (valtioneuvoston asetus (422/2012) 9 § 3 mom.)
 - oppilaan vapauttaminen oppimäärän suorittamisesta 18 §

- toiminta-alueittain järjestetty perusopetus 18.1 § ja valtioneuvoston asetus (422/2012) 9 § 3 mom.
- pidennetty oppivelvollisuus 25 § 2 mom.
- opetuksen poikkeava aloittamisajankohta 27 §
- oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön 29 §
- oppilaanohjaus 30.1 §
- riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmetessä 30 § 1 mom.
- opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, 31 § 1 mom.
- erityiset apuvälineet 31 § 1 mom.
- oppilas- ja opiskelijahuoltolain nojalla annettava oppilashuolto 31 a §
- tapaturman hoito ja terveydenhuolto 34 §
- erityisen tuen yhteydessä annettava kuntoutus ja opetukseen liittyvät kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävät 39 §

Esi- ja perusopetuksen tuki ja koulunkäynnin tuki tilastojen valossa

Tilastokeskuksen (2017) mukaan kaikkiaan 16,4 prosenttia peruskoulun oppilaista sai tehostettua tai erityistä tukea syksyllä 2016. Tehostetun ja erityisen tuen oppilaista suurin osa oppilaista oli poikia. Tehostetun tuen oppilaista poikia oli 65 prosenttia ja tyttöjä 35 prosenttia. Erityistä tukea saaneista poikia oli 70 ja tyttöjä 30 prosenttia. Syksyllä 2016 oppilaita peruskoulun esi-, perus- ja lisäopetuksessa oli 550 236, joista poikia 51 prosenttia ja tyttöjä 49 prosenttia. Osa-aikaista erityisopetusta sai 22 prosenttia perusopetuksen oppilaita. Erityistä tukea saavista oppilaista 25,6 prosentilla on pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä.

Syksyllä 2016 tehostettua tukea sai 9 prosenttia peruskoululaisista. Erityistä tukea saaneiden oppilaiden osuus pysyi syksyllä 2016 lähes tasolla, eli 7,5 prosentissa. Erityistä tukea sai 41 000 peruskoulun oppilasta.

Peruskoulun perus- ja lisäopetuksessa erityistä tukea saaneista oppilaista 51 prosenttia opiskeli kaikissa aineissa yleisopetuksen oppimääriä syksyllä 2016. Yleisen oppimäärän mukaisesti opiskelevien osuus on kasvanut vuosittain; vuonna 2011 osuus oli 44 prosenttia, vuonna 2013 se oli 46 prosenttia, ja vuonna 2015 se oli 49 prosenttia.

Lähteet:

Koulutuksen tilastollinen vuosikirja 2014
Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014
Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014

Liite 2.

Oppilas- ja opiskelijahuolto oppimisen tukena

Kristiina Laitinen, opetusneuvos, Opetushallitus

Yleinen kuvaus oppilashuollosta

Lasten ja nuorten kehitysympäristön ja koulun toimintaympäristön muuttuessa oppilashuollosta on tullut yhä tärkeämpi osa koulun perustoimintaa. Kouluyhteisön arjessa opetus ja oppilashuolto kulkevat käsi kädessä. Oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä, ylläpitämistä ja niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa koulu yhteisössä. Oppilashuoltotyötä ohjaa lapsen edun ensisijaisuus ja hänen hyvinvointinsa edistäminen.

1970 -luvun peruskoulu-uudistuksen tavoitteena oli turvata koulutuksen tasa-arvoisuus. Oppilashuolto – sellaisena kuin sen tänään ymmärrämme – on kehittynyt rinnakkain peruskoulun kanssa. Oppilashuolto sisällytettiin koululainsäädäntöön (477/2003) ja opetussuunnitelmien perusteisiin ensimmäistä kertaa vasta vuonna 2003. Samassa yhteydessä esiopetuksessa olevat lapset ja perusopetuksen oppilaat saivat oikeuden psykologi- ja kuraattoripalveluihin. Vuonna 2010 perusopetuslain muutoksen (642/2010) yhteydessä täydennettiin henkilötietojen käsittelyä, salassapitoa ja luovuttamista sekä oppilashuoltoa koskevia säännöksiä käsiteltäessä yksittäistä oppilasta koskevaa asiaa. Lasten ja nuorten oikeuksia tasa-arvoistava oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) astui voimaan elokuussa 2014.

Oppilashuollon tilaa Suomessa on seurattu suunnitelmallisesti vuodesta 2009 alkaen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Opetushallituksen yhteistyönä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Opetushallituksen Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen – tiedonkeruu toteutetaan vuorovuosittain peruskouluissa ja toisen asteen koulutuksessa. Esiopetuksessa vastaavaa tiedonkeruuta ei toteuteta. Viimeisimmän, syksyyn 2015 ajoittuneen, perusopetuksen kyselyn mukaan opiskeluhuoltopalveluja on koulujen saatavilla aiempaa enemmän, vaikka oppilashuoltotoiminnan järjestämisessä kuten oppilashuoltoon osoitetuissa voimavaroissa ja oppilaiden tai vanhempien osallisuudessa on edelleen kehitettävää.

Oppilashuoltopalveluiden henkilöstövoimavarat ovat viime vuosina lisääntyneet, mutta edelleenkin palveluja ei ole kaikkien koulujen käytössä. Tällä hetkellä lähes kaikilla perusopetuksen kouluilla on käytettävissään kouluterveydenhoitaja kun taas 13 % kouluista ilmoitti, ettei koululääkäripalvelua ole lainkaan tai sen järjestämisestä ei ole tietoa. Psykologipalveluja sai 88 % ja kuraattoripalveluja 95 % kouluista lukuvuonna 2014–2015. Myönteisestä kehityksestä huolimatta palvelujen saatavuus on edelleen riittämätöntä, jos palvelut suhteutetaan oppilasmäärään.

Yhteisöllisessä oppilashuollossa edistetään osallisuutta ja koko kouluyhteisön ja -ympäristön hyvinvointia. Yhteisöllisen työn suunnittelun ja toteuttamisen näkökulmasta on haaste, että koulukohtaisten oppilashuoltoryhmien toiminnan järjestämisessä ja kokoontumistiheydessä on huomattavia koulujen välisiä eroja: Kyselyn mukaan ryhmä kokoontui lähes joka toisessa koulussa kerran kuussa tai useammin; joka neljännessä koulussa vain kerran lukukaudessa. Yleisimmin oppilashuoltoryhmän vakituksina jäseninä olivat erityisopettajat (91 %), rehtorit (89 %), terveydenhoitajat (84 %), kuraattorit (83 %) ja psykologit (60 %). Koululääkärit kuuluivat vakituiseen kokoonpanoon vain neljässä prosentissa kouluista.

Yhteisöllinen oppilashuoltotyö kuuluu kaikille koulun toimijoille. Tästä huolimatta oppilashuoltopalveluiden ammattilaisten yhteisölliseen työhön käyttämä työaika on tällä hetkellä vaatimatonta työn tavoitteisiin verrattuna. Suurin osa psykologin, kuraattorin, terveydenhoitajan ja lääkärin työajasta kohdentuu edelleen yksittäisiin oppilaisiin. Kun psykologit ja kuraattorit käyttivät työajastaan 20 % yhteisölliseen työhön, oli vastaava luku terveydenhoitajille 15 %. Lääkäreiden työaika sisälsi yksinomaan yksilökohtaista työtä. Rehtorit ilmoittivat käyttävänsä 35 % oppilashuollon työajastaan yhteisölliseen työhön.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki

Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) astui voimaan elokuun alussa 2014. Lain myötä oikeus opiskeluhuoltoon kaikkine palveluineen ulottuu esiopetuksesta toisen asteen koulutukseen. Lakiuudistus vahvistaa oppilashuollon johtamista ja toteuttamista suunnitelmallisena ja monialaisena yhteistyönä. Oppilashuoltotyö sai selkeät rakenteet ja aiempaa yhtenevämmät toimintatavat.

Lain tarkoituksena on edistää oppilaiden oppimista, terveyttä, hyvinvointia ja osallisuutta sekä ehkäistä ongelmien syntymistä ja turvata varhainen tuki sitä tarvitseville. Tavoitteena on myös edistää kouluyhteisön ja -ympäristön hyvinvointia, terveellisyyttä ja turvallisuutta sekä esteettömyyttä. Laki painottaa erityisesti yhteisöllisen ja ehkäisevän työn merkitystä ensisijaisena koulun toimintatapana. Tämän lisäksi oppilaalla on oikeus yksilökohtaiseen oppilashuoltoon. Lakiuudistus laajensi oikeudet psykologi- ja kuraattoripalveluihin koskemaan myös toisen asteen opiskelijoita.

Yhteisöllinen oppilashuolto

Yhteisöllinen oppilashuolto on osa koulun hyvinvointia edistävää toimintakulttuuria ja ensisijainen tapa toteuttaa oppilashuoltoa kouluyhteisössä. Hyvinvointiin liittyvä työ on osa koulun perustoimintaa ja ulottuu arvopohjasta oppiaineiden opetuksen sisältöihin. Yhteisöllisen opiskeluhuollon toteuttamiseen osallistuvat kaikki kouluyhteisössä työskentelevät aikuiset mukaan lukien oppilashuollon palveluista vastaavat asiantuntijat.

Kaikille oppilaille suunnattu oppilashuoltotyö vahvistaa lasten tunne- ja sosiaalisia taitoja sekä edistää turvallisuutta ja terveellisten elämäntapojen omaksumista. Väkivaltaa, kiusaamista ja häirintää ehkäisevät ja vähentävät toimenpiteet sekä koulun toimintavalmiudesta huolehtiminen ongelma-, onnettomuus- ja kriisitilanteissa kuuluvat yhteisölliseen oppilashuoltoon. Yhteisöllinen ja ennalta ehkäisevä toimintatapa vähentää pitkällä aikavälillä myös yksilöllisen oppilashuollon tarvetta.

Yhteisöllistä oppilashuoltoa toteutetaan koulukohtaisen oppilashuoltosuunnitelman mukaisesti. Oppilashuoltoa suunnittelee, kehittää ja arvioi koulukohtainen oppilashuoltoryhmä.

Yksilökohtainen oppilashuolto

Yksilölliseen oppilashuoltoon sisältyvät koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut sekä kuraattori- ja psykologipalvelut. Siihen kuuluu myös monialainen asiantuntijaryhmä, joka kootaan tapauskohtaisesti oppilaan tueksi. Myös opetuksen ja koulutuksen tueksi järjestettävät sosiaali- ja terveyspalvelut erityisoppilaitoksissa ovat osa yksilökohtaisen oppilashuollon kokonaisuutta.

Yksilökohtainen oppilashuolto perustuu aina vapaaehtoisuuteen ja sen toteuttaminen edellyttää suostumusta. Uudistus vahvistaa oppilaiden ja huoltajien osallisuutta oppilashuollossa sekä selkeytti tietosuojan ja salassapitoon liittyviä käytänteitä. Laki toi tarkennuksia myös monialaisen yksilökohtaisen oppilashuoltotyön kirjaamiseen ja asiakirjojen säilyttämiseen oppilashuollon rekistereissä.

Lain myötä oppilaalla on oikeus psykologi- tai kuraattoripalveluihin säädetyssä määräajassa. Palvelut on järjestettävä siten, että oppilaalle tarjotaan mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun joko psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä koulun työpäivänä ja asian ollessa kiireellinen, samana tai seuraavana koulupäivänä. Asian kiireellisyden arvioi psykologi tai kuraattori.

Kouluterveydenhuollon palvelut järjestetään terveydenhuoltolain (1326/2010) ja asetuksen 338/2011 mukaisesti. Oppilaalla on oikeus määräaikaan ja tarpeenmukaisiin terveys-tarkastuksiin. Terveystieteiden palvelut on järjestettävä siten, että niinä päivinä, jolloin

terveydenhoitaja työskentelee kyseisessä koulussa, hänen vastaanotolleen pääsee myös ilman ajanvarausta.

Oppilashuollon järjestäminen

Opetuksen järjestäjä vastaa siitä, että opetussuunnitelman mukainen oppilashuoltosuunnitelma toteutuu. Opetuksen järjestäjä järjestää oppilashuollon yhteistyössä opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen oppilashuoltopalveluista vastuussa olevien viranomaisten kanssa. Tällöin tavoitteena on, että oppilashuollosta muodostuu toimiva ja yhtenäinen kokonaisuus.

Koulun sijaintikunta vastaa oppilashuollon palvelujen eli kouluterveydenhuollon sekä psykologi- ja kuraattoripalveluiden järjestämisestä alueellaan sijaitsevien koulujen oppilaille. Kunta päättää, minkä hallintokunnan alaisuudessa psykologi- ja kuraattoripalvelut järjestetään. Perusopetuksessa kuraattoripalveluista vastaa yleisimmin opetustoimi, psykologi-palveluista sosiaali- ja terveystoimi.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolakea muutettiin vuoden 2015 alussa siten, että sijaintikunta on velvollinen järjestämään psykologi- ja kuraattoripalvelut kaikkien lain soveltamisalaan kuuluvien koulujen oppilaille myös silloin, kun opetuksen järjestäjä on yksityinen yhteisö tai säätiö taikka valtio (1409/2014). Opetuksen järjestäjä voi kuitenkin halutessaan järjestää edellä mainitut palvelut tietyin edellytyksin omana toimintanaan. Myös vaativaa erityisopetusta järjestävien erityiskoulujen oppilaat ovat oikeutettuja kaikkeen oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaiseen oppilashuoltoon mukaan lukien sijaintikunnan järjestämiin psykologi- ja kuraattoripalveluihin edellä kuvatulla tavalla.

Kouluilla on usein tarve palkata myös muuta kuin opetushenkilöstöä oppilaiden erityistarpeiden vuoksi kuten kuntoutuksen toteuttamiseksi. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa säädetään erityiskoulujen ja oppilaitosten mahdollisuudesta järjestää tarvittavia sosiaali- ja terveyspalveluja opetuksen tueksi. Perusopetuslain 7 ja 8 §:ssä tarkoitetut opetuksen järjestäjät, joiden tehtävänä on vaikeimmin vammaisten lasten opetus, saavat järjestää oppilailleen opetuksen tueksi terveydenhuollon palveluja. Opetuksen järjestäjän on kuitenkin tehtävä asiasta aluehallintovirastolle ilmoitus, joka sisältää yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain (152/1990) edellyttämät tiedot. Yksityisten sosiaalipalvelujen järjestämisestä ja ilmoittamisesta säädetään yksityisistä sosiaalipalveluista annetussa laissa (922/2011).

Oppilashuolto perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Koko ikäluokan kattavana peruspalveluna koulu ja perusopetus muodostavat lapsen ja nuoren keskeisen kehitysympäristön. Perusopetuslain (628/1998) mukaan opetus pitää järjestää oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti siten, että se edistää oppilaiden

tervettä kasvua ja kehitystä. Uudistuneissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) korostuvat hyvinvoinnin merkitys oppimiselle, koulun toimintakulttuurin kehittäminen sekä oppilaan aktiivinen rooli ja vuorovaikutustaidot.

Perusopetuksen oppilashuollosta ja siihen liittyvistä suunnitelmista säädetään oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa. Opetushallitus määrää opetussuunnitelman perusteissa oppilashuollon keskeisistä periaatteista, opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista sekä paikallisen opetussuunnitelman ja koulukohtaisen oppilashuoltosuunnitelman valmistelusta.

Opetussuunnitelma laaditaan oppilashuollon osalta yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa. Myös oppilailta tulee olla mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman, siihen liittyvien suunnitelmien ja koulun järjestyssäännön valmisteluun.

Paikallisella tasolla oppilashuollon suunnittelua ja toteutusta ohjaavat monialaisesti valmisteltavaa kolme suunnitelmaa:

- lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma, johon kirjataan oppilashuoltoa koskeva osuus
- paikalliseen opetussuunnitelmaan sisältyvä kuvaus oppilashuollosta ja
- koulukohtainen oppilashuoltosuunnitelma.

Koulukohtainen oppilashuoltosuunnitelma

Opetuksen järjestäjä vastaa siitä, että oppilashuollon toteuttamista, arviointia ja kehittämistä varten valmistellaan oppilashuoltosuunnitelma, joka on koulukohtainen. Suunnitelma laaditaan yhteistyössä koulun henkilöstön, oppilaiden ja heidän huoltajiensa kanssa. Se voi olla myös kahden tai useamman koulun yhteinen.

Koulukohtaisessa oppilashuoltosuunnitelmassa kuvataan seuraavat kokonaisuudet:

1. Oppilashuollon kokonaistarve ja käytettävissä olevat oppilashuoltopalvelut
2. Yhteisöllinen oppilashuolto ja sen toimintatavat (mukaan lukien suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä niin sanottu kriisisuunnitelma)
3. Yksilökohtaisen oppilashuollon järjestäminen
4. Oppilashuollon yhteistyön järjestäminen oppilaiden ja heidän huoltajiensa kanssa sekä
5. Oppilashuoltosuunnitelman toteuttaminen ja seuraaminen.

Liite 3.

Lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen perusopetuksen järjestäminen

*Kirsi Lamberg, ylitarkastaja, opetus- ja kulttuuriministeriö ja
Annika Parsons, neuvotteleva virkamies, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö*

Yleiset periaatteet

Oikeus saada perusopetuslaissa tarkoitettua opetusta kuuluu yhtäläisesti myös kodin ulkopuolelle sijoitetuille lapsille ja nuorille. Lastensuojelulain perusteella sijoitettujen oppilaiden perusopetuksen järjestäminen on kunnan järjestämisvastuulla oleva tehtävä. Perusopetuslain 4 §:n mukaisesti kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta sekä oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna esiopetusta.

Huostaan otetun lapsen kunnan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton toteuttamiseksi päättää huostaan otetun lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta lastensuojelulain 45 §:n 1 momentin mukaisesti. Päätöksissä on pyrittävä yhteistoimintaan lapsen, vanhemman ja huoltajan kanssa ja ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Kunnan, jossa lapsi tai nuori on avohuollon tukitoimena, sijaishuollossa taikka jälkihuollossa, on järjestettävä yhteistyössä lastensuojelulain 16 §:n 1 momentin (lapsen kotikunnan) tai 17 §:n mukaan vastuussa olevan kunnan (sijoittajakunta) kanssa lapselle tai nuorelle hänen huollon tai hoidon tarpeensa edellyttämät palvelut ja tukitoimet. Järjestetyistä palveluista ja tukitoimista aiheutuneet kustannukset sijoituskunta on oikeutettu perimään sijoittajakunnalta.

Lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen perusopetuksen järjestäminen ja opetukseen ohjaaminen on sekä sijoittajakunnan että sijoituskunnan yhteinen vastuu. Lastensuojelulaki sisältää säännökset velvollisuudesta tehdä yhteistyötä kunnan eri hallintokuntien, muiden viranomaisten, muiden kuntien ja kuntayhtymien sekä muiden palveluja järjestävien yhteisöjen ja laitosten kanssa riittävien ja tarvetta vastaavien palvelujen järjestä-

miseksi ja asiantuntemuksen turvaamiseksi kunnassa. Sijoittajakunnan sosiaalitoimisto on ensisijaisesti vastuussa siitä, että lapselle tai nuorelle järjestetään riittävät palvelut ja tukitoimet. Sillä on toimintavelvollisuus eli sen on aktiivisesti oltava yhteydessä sijoitus-kuntaan. Lisäksi sosiaalihuoltolain 41 § korostaa yhteistyön merkitystä kaikessa työskentelyssä. Lapset ovat kunnassa useiden palvelujen asiakkaina. Onkin tärkeää, että palvelut sovitetaan yhteen, palvelunjärjestäjät toimivat keskenään yhteistyössä ja palvelut muodostavat lapsen tai nuoren tuen tarpeisiin vastaavan kokonaisuuden. Näin ollen sijoittajakunnan on varmistettava, että lapsen tai nuoren perusopetus tullaan järjestämään sijoitus-kunnassa. Palvelujen ja myös perusopetuksen järjestämisestä vastaa sijoituskunta. Perusopetuksen osalta järjestämisvelvollisuudesta säädetään perusopetuslaissa. Perusopetuksen järjestämisestä tilanteessa, jossa lapsi on sijoitettu muuhun kuin kotikuntaansa vastaa lähtökohtaisesti lapsen kotikunnan sijasta se kunta, jossa lapsi oleskelee pysyvästi, eli tässä yhteydessä sijoituskunta (HE 252/2006 vp, s. 129–130). Kuntien lisäksi perusopetuslaissa tarkoitettua opetusta voivat järjestää valtioneuvoston myöntämän luvan perusteella myös rekisteröidyt yhteisöt ja säätiöt sekä valtio valtioneuvoston myöntämän luvan perusteella.

Kustannusten korvaus

Sijoitettujen lasten opetuksen järjestämisen rahoituksen osalta opetus- ja kulttuuriministeriö täsmensi lainsäädäntöä vuonna 2013. Lainsäädäntöä lasten kotikunnan korvausvelvollisuudesta täsmennettiin, koska kaikkien sijoitettujen lasten perusopetusta ei oltu järjestetty perusopetusta lainsäädännön mukaisesti. Opetuksen järjestäjän saaman korvauksen sääntely koettiin epäselväksi. Kuntien valtionosuudesta annetun lain (1704/2009) aiempi nimike kotikuntakorvaus aiheutti sekaannuksia lain 37–40 §:ssä tarkoitettuun laskennalliseen kotikuntakorvaukseen.

Muutoksen myötä kuntien valtionosuudesta annetun lain 41 §:n mukainen kunta, joka on lastensuojelulain 16 b §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla sijoitetun esi- tai perusopetusta saavan oppilaan kotikunta opetuksen aikana, on velvollinen maksamaan opetusta järjestävälle kunnalle (sijoituskunnalle) tai muulle luvan saaneelle opetuksen järjestäjälle keskimääräisten laskennallisten päiväkustannusten lisäksi myös oppilaan esi- tai perusopetuksesta aiheutuneet muut kustannukset. Tällaisia kustannuksia ovat aiheuttamisperiaatteen mukaan muun muassa perusopetuslain mukaisesta kuljetuksesta ja oppilaan opetuksen tuesta aiheutuneet oppilasta koskevat henkilökohtaiset kustannukset. Kustannusten tulee olla välittömiä, välttämättömiä ja perusteltuja opetuksen ja siihen liittyvän tuen järjestämiseksi. (HE 66/2013).

Oppilasta koskevien tietojen siirto

Lastensuojelulain 11 §:n 3 momentin mukaan lastensuojelusta vastaavan toimielimen on toimittava yhteistyössä lasta koskevien riittävien ja tarvetta vastaavien palvelujen järjestä-

miseksi ja asiantuntemuksen turvaamiseksi kunnassa. Yhteistyö kattaa muun muassa kunnan opetustoimen kanssa tehtävän yhteistyön.

Perusopetuslaki säätelee oppilasta koskevien tietojen siirtämisestä ja käsittelystä. Perusopetuslain 40 §:n 4 momentin mukaisesti jos alle 18-vuotias oppilas siirtyy toisen opetuksen tai koulutuksen järjestäjän perusopetuslain, lukiolain (629/1998), ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) tai ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain (631/1998) mukaisesti järjestämään opetukseen, toimintaan tai koulutukseen, aikaisemman opetuksen järjestäjän on salassapitosäännösten estämättä viipymättä toimitettava oppilaan opetuksen tai koulutuksen järjestämisen kannalta välttämättömät tiedot uudelle opetuksen tai koulutuksen järjestäjälle. Vastaavat tiedot voidaan antaa myös uuden opetuksen tai koulutuksen järjestäjän pyynnöstä. Perusopetuslain 41 §:n 3 momentin mukaan jos oppilaan opetus järjestetään muussa kuin oppilaan asuinkunnan koulussa, opetuksen järjestäjän tulee ilmoittaa oppilaasta oppivelvollisen valvontaa varten oppilaan asuinkunnalle. Lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten osalta tämä tarkoittaa muun muassa tilannetta, jossa oppilas on sijoitettu muuhun kuntaan kuin oppilaan omaan kotikuntaan. Tieto opetuksen järjestämisestä sijoituskunnassa tulee ilmoittaa oppilaan asuinkunnalle. 41 §:n 4 momentin mukaisesti opetuksen järjestäjällä on salassapitosäännösten estämättä oikeus saada maksutta oppilaan opetuksen järjestämiseksi välttämättömät tiedot sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiselta, muulta sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajalta sekä terveydenhuollon ammattihenkilöltä.

Perusopetuslain 40 §:n 2 momentin mukaan oppilaan oppilashuoltotyöhön osallistuvilla on oikeus saada toisiltaan ja luovuttaa toisilleen sekä oppilaan opettajalle, rehtorille ja tämän lain mukaisesta opetuksesta ja toiminnasta vastaavalle viranomaiselle oppilaan opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot. Perusopetuslain 41 §:n mukaan opetuksen järjestäjällä on salassapitosäännösten estämättä oikeus saada maksutta oppilaan opetuksen järjestämiseksi välttämättömät tiedot sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiselta, muulta sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajalta sekä terveydenhuollon ammattihenkilöltä. Tietojen luovutukselle on oltava oppilaan opetuksen järjestämiselle välttämätön peruste ja se koskee vain opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömiä tietoja. Pyydettävien tietojen välttämättömyyden arvioi opetuksen järjestäjä. Säännös ei oikeuta opetuksen järjestäjää saamaan yleisesti tietoja kouluun tulevista oppilaista, vaan välttämättömyys on aina pystyttävä perustelemaan yksilöllisesti tietopyynnössä.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaista oppilashuoltoa annetaan sosiaalihuoltolain 14 §:n mukaisena palveluna. Näin ollen oppilashuoltoon tulee sovellettavaksi lisäksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) annetun lain säännökset koskien tietojen saantia ja luovutusta.

Valtakunnallinen arviointi: Lastensuojelulaitoksiin ja perhekoteihin sijoitettujen lasten perusopetuksen järjestäminen

Aiempaa kysely- tai tutkimustietoa sijoitettujen lasten perusopetuksesta on saatavilla vähän. Lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten perusopetuksen järjestämisestä ei ole vuosittaista tiedonkeruuta vaan tiedonkeruut ovat usein yksittäisiä ja hajanaisia. Apulaisoikeuskanslerin toimeksiannosta asiaa selvitettiin vuonna 2005, jolloin lääninhallitukset kokosivat kunnista tiedot lääneittäin (Apulaisoikeuskanslerin päätös 5.9.2005, dnro 3/50/04). Lisäksi useat yleiset laillisuusvalvojat ovat kiinnittäneet huomiota tilanteisiin, joissa lastensuojelulain nojalla sijoitetun oppilaan oikeus saada perusopetusta ei ole toteutunut perusopetuslain mukaisesti (esim. OKV/1154/1/2015). Oikeuskansleri on vuonna 2009 antanut kanteluratkaisun huostaanotetun lapsen perusopetuksen järjestämisestä (Dnro OKV/1031/1/2006). Opetusministeriö on sivunnut asiaa lyhyesti raportissaan Erityisopetuksen strategia (OPM 2007:47). Kuntaliitto teki opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kanssa yhteistyössä aiheesta selvityksen vuonna 2010 (muistio 3.5.2011).

Näissä selvityksissä nousivat esiin muun muassa seuraavat ongelmakohdat: tiedonkulun puutteet eri toimijoiden välillä, opetustuntimäärän jääminen alle valtioneuvoston hyväksymän tuntijaon, osaamisen puutteet sijoitetun oppilaan kohtaamisessa, opetustoimen ja sosiaalitoimen/lastensuojelun yhteistyön vaikeudet. Opetusjärjestelyihin liittyvät ongelmat sekä erilainen lähestymistapa haastaviin asiakkaisiin kouluissa, perhekodeissa ja lastensuojelulaitoksissa nousivat myös esiin.

Osana vuoden 2015 peruspalveluiden arviointia selvitettiin lastensuojelulaitoksiin ja perhekoteihin sijoitettujen lasten perusopetuksen toteutumista. Selvityksen perusteella suurimmat haasteet sijoituslasten opetuksen järjestämisessä johtuvat vaativan erityisen tuen tarpeesta ja siitä, että heidän ongelmistaan ei saada vastaanottavan kunnan opetustoimeen riittävästi tietoa. Sijoituskunnan opetustoimi joutuu järjestämään opetuksen usein lyhyellä varoitusaikalla kesken lukuvuoden, eikä sillä aina ole riittävästi resursseja yksilöllistä tukea tarvitsevien lasten opetuksellisen ja oppilashuollollisen tuen järjestämiseen. Selvityksen perusteella yhteistyö sosiaali- ja terveystoimen kanssa ei myöskään aina toimi lasten edun mukaisella tavalla resurssipulan ja salassapitosäännösten tiukan tulkinnan vuoksi.

Arvioinnin perusteella Manner-Suomessa oli vuonna 2015 kaikkiaan 3797 lasta sijoitettuna lastensuojelulaitoksiin ja perhekoteihin. Kaikista 243 kunnasta 31 kuntaa ilmoitti, ettei niiden alueella ollut sijoitettuna lapsia. Näitä kuntia oli jokaisen aluehallintoviraston toiminta-alueella, ja pääsääntöisesti ne olivat asukasmäärältään pieniä kuntia.

Lähes kaikki kunnat, joissa asuu lastensuojelulain perusteella sijoitettuja lapsia, järjestävät oppilaille perusopetusta. Lisäksi opetusta hankitaan yksityisiltä opetuksen järjestämisluvan saaneilta koulutuksen järjestäjiltä tai valtion oppilaitoksilta. Kyselyn perusteella muutamassa tapauksessa lastensuojelulaitos järjesti opetuksen ilman opetuksen järjestämislupaa.

Suurin osa vastanneista kunnista (222/227) järjestää opetuksen itse tai yhteistyössä muiden kuntien kanssa. Lisäksi 10 vastaajaa ilmoitti hankkivansa opetuksen perusopetuslain 7 ja 8 §:ssä tarkoitetuilta opetuksen järjestäjiltä. Kuudessa kunnassa lastensuojelulaitos järjesti opetuksen itse, eikä kunta ollut palkannut sinne opettajia. 19 vastaajaa ilmoitti, että kunta oli palkannut opettajan lastensuojelulaitokseen. Jälkimmäisessä tapauksessa 13 kuntaa kertoi, että opettajalla oli muodollinen kelpoisuus. Sen sijaan tapauksessa, että lastensuojelulaitos oli itse palkannut opettajan, kolme vastaajaa ilmoitti, että tällä oli muodollinen kelpoisuus ja kolmella opettajalla ei ollut kelpoisuutta.

Valtioneuvoston asetuksen tuntijaon mukainen opetustuntimäärä jäi vajaaksi yhteensä 117 oppilaalla, mikä tarkoittaa 3,5 %:a kaikista lastensuojelulain perusteella sijoitetuista oppilaista. Alueiden prosentit vaihtelevat 1,8 %:n ja 5,9 %:n välillä.

Lastensuojelulain mukaan sijoitetuista lapsista 1360:llä eli 35,8 %:lla oli perusopetuslain 17 §:n mukainen erityisen tuen päätös. Eniten päätöksiä oli tehty Lounais-Suomessa ja vähiten Pohjois-Suomessa. Oppilaista 151:llä eli 3,9 %:lla oli perusopetuslain 18 §:n mukainen päätös erityisistä opetusjärjestelyistä. Päätösten määrä vaihteli Lapin 1,7 %:sta Etelä-Suomen ja Itä-Suomen 4,5 %:iin.

Lyhennetystä kouluviikosta tai työpäivistä oli päätetty joko henkilökohtaisessa opetuksen järjestämisestä koskevassa suunnitelmassa (HOJKS) tai päätöksessä erityisistä opetusjärjestelyistä. Tuntimäärän supistamiseen olivat syinä mm. oppilaan terveydentila, hoidolliset syyt, tunne-elämän ongelmat, väkivaltaisuus, häiriökäyttäytyminen tai karkaamisalttius. Kaksi vastaajaa mainitsi erityisesti teknisen työn opetuksen ongelmat ja yksi liikunnan.

Johtopäätökset

Kyselyn vastauksien perusteella suurimmat ongelmat lastensuojelulain nojalla sijoitettujen oppilaiden opetuksen järjestämisessä olivat lisääntynyt oppilashuollon tarve sekä tehostetun ja erityisen tuen tarve sekä se, että opetusjärjestelyt joudutaan toteuttamaan usein lyhyellä varoitusajalla ja puutteellisen tietojen perusteella. Lähes 70 % vastaajista piti suurimpina ongelmina lisääntynyttä oppilashuollon, tehostetun tuen ja erityisen tuen tarvetta. Yli puolet (55,6 %) vastaajista oli sitä mieltä, että oman kunnan sosiaaliviranomaisilta ja sijoittavan kunnan opetusviranomaisilta saadaan sijoitetusta lapsista opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömät tiedot. Vastaajissa oli kuitenkin huomattava määrä, lähes 40 %, niitä, joiden mielestä tiedonsaanti ei ole riittävää. Eniten ongelmia tiedonsaannissa näyttää vastaajien mielestä olevan sijoittavan kunnan sosiaali- ja terveystoimen osalta, sillä vain 28,1 % vastaajista katsoi opetustoimen saavan sijoitetuista lapsista perusopetuslain 41 §:n 4 momentin mukaiset tiedot. Selvityksen mukaan parhaiten opetuksen järjestäjän tiedonsaanti ja yhteistyö sujui yksityisten lastensuojelulaitosten kanssa, koska vain vajaat 12 % koki asian ongelmalliseksi ja enemmistön (53,6 %) mielestä yhteistyö on toimivaa.

Toisaalta tähän kysymykseen vastanneissa oli huomattava määrä (34,5 %) niitä, jotka eivät osanneet ottaa asiaan kantaa.

Yhteistyön perusongelma on kyselyyn vastanneiden mielestä se, että sijoittavan kunnan sosiaalitoimi ei anna riittävän ajoissa tai lainkaan tietoa sijoituskunnan opetustoimelle sijoitettavasta lapsesta, jotta hänen opetusjärjestelyjään voitaisiin hyvissä ajoin harkita. Tieto sijoitetusta lapsesta tulee tavallisesti vasta sen jälkeen, kun lapsi on jo muuttanut kuntaan, ja tieto saadaan sijoitushuoltoyksiköltä. Monesti tietoja on jouduttu erikseen pyytämään sijoittavan kunnan sosiaali- ja terveystoimesta.

Lähteet

Aluehallintovirastojen peruspalveluiden arviointi vuonna 2015: <http://patio.fi/web/pepa-2015-valtakunnallisen/oikeus-perusopetukseen>
Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007/17: Erityisopetuksen strategia.

Liite 4.

Asiantuntijoiden kuulemiset työskentelyn aikana

Kehittämisryhmä on kuullut useita yhteistyöviranomaisia ja asiantuntijoita vaativaan erityiseen tukeen liittyen.

Vuoden 2016 aikana kuultiin seuraavia asiantuntijoita:

- Apulaisylilääkäri Petra Laine HUS: Koulukuntoisuus – nuorisopsykiatrin näkökulmasta yhteiseen näkökulmaan
- Tutkijatohtori Pilvi Hämeenaho, Jyväskylän yliopisto: Opettajien kokemukset vastata erityisoppilaiden ja heidän huoltajiensa tarpeisiin/Tutkimustulosten esittely
- Ylilääkäri Marke Hietanen-Peltola THL : Monialaisen opiskeluhoillon tiedonluovutuksen käytänteet/ Eri toimijoiden keskinäinen tiedonluovutus
- Johtaja Raakel Tiihonen, Opetushallitus: Perusopetuksen rahoituksen perusteet/Näkökulmana lastensuojelulain perusteella sijoitetut oppilaat, sairaalaopetus ja erityishuollon yhteydessä olevat koulut
- Ohjaava opettaja Johanna Sergejeff Valterikoulu ja asiantuntija Harri Mantila Maskun kunta: Tuuve (Tuettua verkko-opetusta erityis-tilanteissa) –hanke
- Oppimispäällikkö Markus Linja, Valterikoulu: Valterin opetussuunnitelmaprosessi

Vuoden 2015 aikana kuultiin seuraavia asiantuntijoita:

- Opetusneuvos Anne Mårtensson, opetus- ja kulttuuriministeriö: Erityistä tukea tarvitsevien koulutusmahdollisuudet perusopetuksesta ammatilliseen koulutukseen.
- Hallitusneuvos Janne Öberg, opetus- ja kulttuuriministeriö: Sairaalaopetuksen muuttuneet säädökset (2014) – sairaalaopetuksen ja sijoitettujen lasten ja nuorten opetuksen rahoitus.

- Opetusneuvos Pirjo Koivula, Opetushallitus: Taustatietoa ilman perusopetuksen päättötodistusta jääneistä oppilaista ja poikkeavista opetusjärjestelyistä.
- Rehtori Mika Saatsi, Kalliimaan koulu: Sairaalaopetus Suomessa.
- Rehtori Anita Uusitalo, Myllärin koulu: Laitoskoulut Suomessa.
- Dosentti Elina Kontu, Helsingin yliopisto: Vaativa erityinen tuki tutkimuksen näkökulmasta.
- Erityisasiantuntija Pälvi Kaukonen, sosiaali- ja terveysministeriö: Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma/ hallituksen kärkihanke
- Perusopetusjohtaja Mari Routti, Lappeenranta: Lastensuojelulain perusteella sijoitettujen lasten opetuksen järjestelyistä – kokemuksia ja käytänteitä Lappeenrannasta.
- Johtaja Matti Salminen ja koordinoiva rehtori Jani Melig, valtionkoulukodit: Koulukodit Suomessa, tavoitteet, toiminta, kehittämissaasteet

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la Culture

ISBN: 978-952-263-494-8

ISBN: 978-952-263-495-5 (PDF)

ISSN: 1799-0343

ISSN: 1799-0351 (PDF)